

Ministry of Education and Science of Ukraine
Ivan Franko National University of Lviv

MODERN TRENDS IN SCIENCE: INTERDISCIPLINARY APPROACH

Proceedings of the III International student and postgraduate
scientific and practical conference

Lviv, Ukraine, April 24, 2025

LVIV
2026

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

СУЧАСНІ ТРЕНДИ В НАУЦІ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Збірник матеріалів III Міжнародної студентсько-аспірантської
науково-практичної конференції

м. Львів, 24 квітня 2026 р.

ЛЬВІВ
2026

УДК 001.89"20"(06)

С94

Редакційна колегія:

Анастасія Салюк (*голова редколегії*),
Олександр Янюк (*секретар редколегії*),
Юлія Денис, Марта Дика, Софія Миронець, Дмитро Новак,
Оксана Паляниця, Наталія Рішко.

Рекомендовано до друку на Раді Наукового товариства
студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених
Львівського національного університету імені Івана Франка
(*протокол засідання № 11 від 11 травня 2026 року*).

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Відповідальність за вміст публікацій, точність наведених фактів,
інших відомостей покладено на авторів. Наведені авторами думки
та висновки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії.

Сучасні тренди в науці: міждисциплінарний підхід : збірник матеріалів III Міжнародної студентсько-аспірантської науково-практичної конференції. Редкол.: А. Салюк, Ю. Денис, М. Дика та інші. Львів, 2026. 247 с.

У збірнику подано науково-дослідні роботи студентів, магістрантів та аспірантів, апробовані під час III Міжнародної студентсько-аспірантської науково-практичної конференції «Сучасні тренди в науці: міждисциплінарний підхід», організованої Науковим товариством студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених Львівського національного університету імені Івана Франка у галузях суспільних, гуманітарних, технічних та природничих наук.

Для науковців, викладачів ЗВО, аспірантів, студентів і всіх тих, хто цікавиться сучасними трендами в науці та використанням міждисциплінарного підходу.

УДК 001.89"20"(06)

*За мовне оформлення і науковий рівень публікацій відповідають
автори та їхні наукові керівники.*

© Наукове товариство студентів, аспірантів,
докторантів та молодих вчених
Львівського національного університету
імені Івана Франка, 2026

ЗМІСТ

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

Войтович К. ОБРАЗИ КАЛЕНДАРНИХ І РОДИННИХ ОБРЯДОДІЙ У ЗБІРЦІ «ГЛОСАРІЙ» БОГДАНА КРАВЦІВА.....	8
Дзюба Г. АСКОЛЬД [І ДІР]. АЙЗЕГЕЗА ТА ЕКЗЕГЕЗА ІСТОРІЇ РАННЬОЇ РУСИ У КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ДИДАКТИКИ.....	15
Дика М. ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ КЛАС ЗАЙМЕННИКІВ: УНІКАЛЬНІ УКРАЇНСЬКІ РИСИ	24
Земляна Є. ВИКОРИСТАННЯ КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ	28
Коняєва К. УЯВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ПРО МІСЯЦЬ У XVIII–XIX СТОЛІТТЯХ (НА МАТЕРІАЛІ НАРОДНОГО ФОЛЬКЛОРУ) Помилка! Закладку не визначено.	
Куземчак Р. ПОВОЄННІ ПРОЄКТИ ВІНСТОНА ЧЕРЧІЛЛЯ З ПОЛІТИЧНОГО ПЕРЕУСТРОЮ ЄВРОПИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	36
Левчук М. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЇ	40
Логвиновська М. ЖИТТЄПИС ТА ТВОРЧІСТЬ ОЛЕКСИ ВЛИЗЬКА	45
Маняк В. ІНТИМ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ МЕСОПОТАМІЇ: МІЖ СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКИМ ЗМІСТОМ ТА ПРАВОВОЮ РЕГЛАМЕНТАЦІЄЮ.....	50
Миронець С. РЕДУКЦІЯ СМІСЛУ У ПЕРЕКЛАДІ ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕКСТІВ НА ПРИКЛАДІ “SEIN” І “BYT”	54
Насібова З. ВНЕСОК АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК (1918-1920)	58
Новосел Н. ПОВСТАНСЬКІ ЗАГОНИ НА ЛУГАНЩИНІ ТА ЇХНЯ ВЗАЄМОДІЯ З МІСЦЕВИМ НАСЕЛЕННЯМ 1920-1921 рр	62
Петрина А. КЕНТАВРИ В ПОХОВАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ АНТИЧНОСТІ ..	68
Попович А. МЕЖІ ІНТЕГРАЦІЇ: ЧОМУ ІМПЕРАТРИЦЯ СІСІ НЕ СТАЛА ЧАСТИНОЮ ПРИДВОРНОГО СОЦІУМУ ГАБСБУРГІВ	73
Поріцький О. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM-ОСВІТИ ПРИ ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЇ.....	77
Салюк А. ГЕОПОЕТИКА ВТРАЧЕНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ СВІТЛАНИ ТАРАТОРІНОЇ «ДІМ СОЛІ»	82

Сенько С. БЕЗСУБ'ЄКТНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ: ЗНАННЯ В ЕПОХУ ШІ	87
Тихомиров П. ВПЛИВ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ НА РОЗШИРЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ КАРТИНИ: НА ПРИКЛАДІ ПОДІЙ ЗГАСАННЯ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1764-1795 pp.)	92
Ткачик С. ВІДЬМА У ФОЛЬКЛОРНИХ ЗАПИСАХ ТА ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША.....	97
Томілін К. МІСЦЕ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ (РУСЬКОЇ) МОВИ В ОСВІТІ XIV-XVII СТ.	102
Триколич В. З ІСТОРІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ КАРПАТСЬКИХ КУРГАНІВ НА БУКОВИНІ.....	106
Чабанюк Н. ЗАУВАГИ ЩОДО МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ СУЧАСНОЇ ЗОРОВОЇ ПОЕЗІЇ.....	110
Янюк О. ГІДРОНІМІЯ ЯК ФОРМА НАУКОВОГО СПРОТИВУ: МОНОГРАФІЯ ЗЕНОВІІ ФРАНКО «ГРАМАТИЧНА БУДОВА УКРАЇНСЬКИХ ГІДРОНІМІВ» У КОНТЕКСТІ ЕПОХИ.....	116

СУСПІЛЬНІ НАУКИ

Бахур М. ТЕОРИЧНО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНІ СФЕРІ	121
Бургер М. ДОСВІД ШВЕЦІЇ ТА ФІНЛЯНДІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УНІВЕРСИТЕТІВ	125
Гавришко В. ПОНЯТТЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ВИВЧЕННІ ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ.....	129
Гречаниченко С. ПОЛІТИЧНИЙ КОМПРОМІС 1991 РОКУ ЯК ПЕРШОПРИЧИНА СУЧАСНОЇ КРИЗИ ООН.....	133
Доскіч Ю. РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА	138
Іпполітова Г. МЕХАНІЗМИ ПРЕВЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕЕСКАЛАЦІЇ КОНФЛІКТІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ БІЗНЕС-АКТИВНОСТІ.....	143
Козлан Н. ПРАКТИКА КАТАДЕΣΜΟΙ ПІД ЧАС СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ У АФІНАХ V–IV СТ. ДО Н.Е.	148
Кошова Т. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В КОНТЕКСТІ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	152
Матвійв М. ПРОЦЕСУАЛЬНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЕТАПУ ПЕРЕХОДУ СПРАВИ ДО РОЗГЛЯДУ ПО СУТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ.	157

Микитин Д. ЕЛЕКТРОННЕ (ІНТЕРНЕТ-) ГОЛОСУВАННЯ НА ПОВОЄННИХ ВИБОРАХ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	163
Новак Д. ФУНКЦІЇ ЛЕГІТИМНОСТІ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ	168
Петришин В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ СПРАВЕДЛИВОСТІ ВИБОРІВ: РОЛЬ МЕДІА ТА ТИМЧАСОВИХ СЛІДЧИХ КОМІСІЙ ПІСЛЯ ОГОЛОШЕННЯ ПРИПИНЕННЯ ВОГНЮ	173
Процишин Л. КОНЦЕПТУАЛЬНА КОНВЕРГЕНЦІЯ ДИСТРИБУТИЗМУ ТА КАТОЛИЦЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО ВЧЕННЯ: ПОШУК АЛЬТЕРНАТИВНОЇ МОДЕЛІ СУСПІЛЬНОГО УСТРОЮ В УМОВАХ ІДЕОЛОГІЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ	179
Стус Б. ІНКЛЮЗИВНІ НАРАТИВИ ПРО УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ПОЛЬСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ	183
Фечко І. ДОМІНІКАНСЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК КЛЮЧОВИЙ ПАРТНЕР УКРАЇНИ У КАРИБСЬКОМУ БАСЕЙНІ: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ.....	187
Хланта Є. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЖІНОЧОГО ШКІЛЬНИЦТВА В ПОЛТАВСЬКІЙ ТА ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЯХ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ	192
Шатило Д. ПРОТЕКЦІОНІЗМ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ: АНАЛІЗ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ США 2025 РОКУ	197
Яцина О. ПОЛІТИЧНА СУБ'ЄКТНІСТЬ АННИ ЯРОСЛАВНИ: ФЕНОМЕН «REGINA ET DOMINA»	202

ТЕХНІЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Кеньо І. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КОМП'ЮТЕРНОГО ЗОРУ У МОБІЛЬНОМУ ЗАСТОСУНКУ ДЛЯ ПРОСТОРОВОГО ТРЕКІНГУ ТА КОРЕКЦІЇ ЗОРОВИХ ПАТЕРНІВ “EYESOACH”	206
Паляниця О. ПРО ДОВЕДЕННЯ КОРЕКТНОСТІ ПОЧАТКОВО-КРАЙОВОЇ ЗАДАЧІ ДЛЯ ІНТЕГРО-ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОГО РІВНЯННЯ ТИПУ ВОЛЬТЕРРА ЗІ СЛАБОСИНГУЛЯРНИМ ЯДРОМ	212
Саргсян В., Бабій М., Кірясов Н. ФОТОЛЮМІНЕСЦЕНЦІЯ МОЛЕКУЛ АЗОТИСТОЇ ОСНОВИ ДНК ТИМІНУ	220
Сенюра Ю. СИСТЕМА ПРОГНОЗУВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ НА БАЗІ КЛАСИЧНОГО ТА СУЧАСНОГО ПІДХОДІВ.....	225
Телюк М. ПІДВИЩЕННЯ ТОЧНОСТІ ДЕТЕКЦІЇ АВІАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ НА СУПУТНИКОВИХ ЗНІМКАХ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОСТОРОВИХ АУГМЕНТАЦІЙ	231

Федоришин Т. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ КАРПАТСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ: ВИКЛИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ	236
Шевчук М-С. ОБЧИСЛЕННЯ КОРТЕЖІВ РОЗВ'ЯЗКІВ КУБІЧНИХ МАТРИЧНИХ РІВНЯНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ АНСАМБЛЮ МОДЕЛЕЙ МАШИННОГО НАВЧАННЯ	242

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

Войтович К. Д.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філологічний факультет, студентка 4 курсу (заочне відділення)

035: Філологія

Науковий керівник: доц. Горблянський Ю.П.

ОБРАЗИ КАЛЕНДАРНИХ І РОДИННИХ ОБРЯДОДІЙ У ЗБІРЦІ «ГЛОСАРІЙ» БОГДАНА КРАВЦІВА

Voitovich K. D.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Faculty of Philology, 4th year
student (part-time department)

035: Philology

Scientific supervisor: Assoc. Prof. Horblianskyi Yu. P.

IMAGES OF CALENDAR AND FAMILY RITUAL PRACTICES IN BOHDAN KRAVTSIV'S COLLECTION "GLOSSARY"

Богдан Кравців – український поет, літературознавець, публіцист, перекладач і громадський діяч, який народився 5-го травня 1904-го року у селі Лоп'янка Долинського повіту Королівства Галичини та Володимирії (зараз Калуського району Івано-Франківської області). Він очолював молодіжний сектор ОУН, редагував літературні та політичні видання, зокрема «Юнацтво» і «Український голос». Неодноразово зазнавав репресій: його ув'язнювали і польські, і радянські державні органи. Зрештою, емігрував до Німеччини, а згодом – до США, де до смерті продовжував літературну діяльність.

У 1949 році Б. Кравців підготував до друку збірку «Глосарій», яка, утім, побачила світ лише 1974 року. Ілюстрації до неї створив всесвітньо відомий американський графік українського походження Яків Гніздовський, а саму збірку згодом трактуватимуть як «синтезу і корону творчости», «найвищим творчим досягненням Кравціва-поета» [1, с. 150]. Микола Ільницький відзначав: «Повна назва збірки така: «Глосарій або тлумачний словник таємних, призабутих і не завжди зрозумілих слів».

Зайве, мабуть, застерігати, що перед нами своєрідна етимологія – не холодне філологічне проникнення у корінь слова та його пряме значення, а, скажемо словами Б.-І. Антонича, «у дно, у суть, у корінь речі, в лоно» [1, с. 150].

У збірці «Глосарій» Б. Кравців дуже інтенсивно насичує мову текстів різними пластами лексики: староукраїнізмами, діалектизмами, архаїчними мовними формами й, особливо, фольклоризмами. Така стилістика подекуди може ускладнювати сприйняття й розуміння текстів, однак це був свідомий авторський художній прийом. Митець не мав наміру подарувати легке читиво, тому запропонував читачеві непросте поетичне слово, яке змушує замислитися над його справжнім значенням, походженням, глибинним символічним сенсом тощо. Чи не тому, аналізуючи збірку «Глосарій», Богдан Рубчак висловив думку про відчутно ускладнену ритуалізованість і церемоніальність її мовної оздобы [див.: 6, с. 185].

Одним із ключових засобів фольклоризації у збірці Б. Кравців стали поетичні пасажі-замальовки бойківської календарної звичаєвості. Численні вірші збірки, які слушно зараховувати до зимового циклу, мають радше перехідну, а одночасно ще й весняну конотації. Так, вірш «Щедрівка» починається епіграфом, що є цитатою з покутської колядки в запису Оскара Кольберґа. Тут з'являються «райські пташки», які у Б. Кравців стають «пташечками із раю»; а колядкові слова «в крильці дзвонити, панну збудити» виливаються у: «...ясити сонце, крильцями дзвонити, / будити панну, у неділю рано» [2, с. 72]. Загалом цей вірш нагадує колядку, щедрівку чи просто народну пісню, незважаючи на те, що всі тексти збірки за формою є сонетами. Про це можуть засвідчити, наприклад, повторення частки «ой»: «Ой, руто, руто, косо розмайна», «...стерегла вина / зеленого вина, ой, винограду», «Ой, ізнялися пташечки із раю...» [2, с. 72]. Отож поет використовує фольклорні елементи як одну з домінантних жанрових, композиційних і мовностилістичних рис поезики текстів. Це також спостеріг ще Б. Рубчак, який писав, що «поет вживає форму сонета як раму для суцільної стилізації під народну мову і народну поезію» [6, с. 185].

Основним мотивом сонету «Щедрівка» є кохання. Лірична героїня засинає, поки стереже вино своєму коханому, а, прокинувшись, бачить його, «витязя славного», перед собою на білому коні, який прославляє її вроду. Богдан Рубчак також зацентрував увагу на характерному образі.

Ганна, котра, за його словами, «як у колядках, так і в поезії Кравцева зарисовується як своєрідна жрекиня богині Лади або Живи, а чи навіть являється їх уособленням – сіє золото, що виросте пшеницею» [6, с. 186]. І справді, у Б. Кравцева Ганна – наскрізний жіночий образ, що постає в різних іпостасях: якщо у «Щедрівці» вона ще дівчина, то у «Вербі» – уже стає праматір'ю роду.

Кохання також є домінантним мотивом у сонеті «Веснянка». Весняна конотація («Скресав крига, сніг став водою, / струмують вруна і прудкі струмки» [2, с. 13]) є своєрідною квертурою до головного – любовного – мотиву: «Ще мить і знову витягнеться струнко / станка берізка і, навшпильки ставши, / цілунком усток, пелюсток торкне. / І закоханням, мов солодким трунком, / наллється серце, як давно, як завжди, / як давня юність щасне і ясне» [2, с. 13]. На думку Юрія Пуківського, великодній цикл народного календаря бойків, ким, до речі, був і Богдан Кравців, містить значну кількість звичаїв та обрядів, які пов'язані зі шлюбно-еротичною тематикою [5]. Цілком вірогідно, що традиційна обрядовість і була підосновою для постання «Веснянки».

У збірці «Глосарій» рясно представлений і тематичний блок про літню календарну обрядовість. У сонеті «Купала» ніч літнього сонцестояння названа «святою і тямною», адже саме в той час «мчатимуть у вихватні танки» не лише молодь, а й граби та берези. Про таємничість і містичність купальської ночі йдеться й у вірші «Папороть», де читаємо: «Займеться розцвітом рясним хвилина, / заснована в пісень купальних нить / і літо нам звиягу засурмить / і буде ніч, як море, по коліна» [2, с. 47].

Купала в поезії Б. Кравцева постає як сакральний час. Такий висновок можна зробити навіть із повторювання сполучника «і», яке створює своєрідний градаційну ритмічність, як це, скажімо, можна спостерігати в народних замовляннях: «...і вкриють квіттям дзеркало ріки / із троезілля плетені вінки / і три вогні горітимуть до раня» [2, с. 38]. До слова, на Купала, справді, «молоді люди стрибали через багаття, яке розпалювали біля річок» [див.: 4, с. 143]. Під вінками із троезіллям поет має на увазі звичай кидати вінки незаміжнім дівчатам у ріку, щоби знайти згодом свого нареченого. Уляна Мовна стверджує, що дівочі ворожіння на вінках були «важливим структурним компонентом купальського святкування» [3, с. 365]. Цим, зокрема, можна пояснити і слова про «дзеркало ріки», яке буде вкрите квітами.

Богдан Кравців інкорпорує у текст і іншу купальську обрядовість, наприклад, *звичай спалювати Марену*. Ідеться тут і про *вірування у чарівну квітку папороті*, яку традиційно шукають в цю ніч: «І в замороч їм кинутим зелену / розквітне раптом папороть червчата» [2, с. 38]. Цій магичній квітці присвячений і цілий вірш «Папороть»: «на мить / багряним, ярим вихром завихрить / вогниста квітка – вічна і хвилинна» [2, с. 47]. Уляна Мовна зауважує, за «народним повір'ям», яке зафіксував Август Бельовський, «папороть цвіте вогнистим цвітом лише один раз у рік – в ніч на Івана Купала, а хто її зірве і буде мужнім, здобуде скарби» [3, с. 369]. Отож квітка папороті в поезії Б. Кравціва, з одного боку, вічна, адже цвіте щороку, а з іншого – лише одну ніч, тож і хвилинна.

У купальських віршах поет знову повертається до мотиву тріади весілля – кохання – роду, коли вірш «Купала» увінчує словами: «...розквітне раптом папороть червчата / сподіванням весілля восени» [2, с. 38]. Справа в тім, що на території Бойківщини весілля було прийнято грати саме восени, по завершенню всіх літніх робіт. Зрештою, чарівний квіт папороті може наділити ліричних героїв надлюдською силою: «Порвемося до неї — і повірим, / що ми боги, що наші світ і світло, / що рай відкрили золоті ключі...». Ота сила, утім, зникне вранці: «І ранком, відвороженим і сірим, / шукати підемо за тим, що квітло / нам прибагом нездійсненим вночі» [2, с. 47]. Отже, купальська обрядовість фігурує в поезії Б. Кравціва передусім як таємнича й сакральна.

У вірші «Дожин» поет пише: «Хвилина ще – і поруч із снопами / я ляжу втомлений і буду снити / У тиші ночі повній і німій – / про те, як сонце сходило над нами, / про дні шукань, блукання і гонитви, / **про перший незугарний заспів мій**» [2, с. 22]. Тут, вочевидь, згаданий обряд першого заспіву, який передбачав, що до початку жнив уся родина виконувала спеціальні обрядові пісні-заспіви, які мали «запрограмувати» добрий початок праці.

У тому ж-таки «Дожині» читаємо й таке: «Як сонце світле до землі, до поля / я – дожинавши ниви – припадаю / і горсточку багатого врожаю / **в козу в'яжу**, щоб щастя й добра доля / і нарік не минали...» [2, с. 22]. Тут маємо згадку про звичай *в'язати останній сніп*, у який під час жнив, як стверджує Наталія Плотнікова, за народними повір'ями, ховається душа поля – Коза. Свого часу про подібність обжинкового снопа з Дідухом вів мову ще Олександр Потебня. Отже, у «Глосарії» опоетизовані й народні обряди зажинків та обжинків.

У «жниварських» віршах Б. Кравців відлунює й весільна тематика. Так, у вірші «Жнивка» поет пише: «Щоб Хорсові ясному в жертві вдячний / підносили ми з кіп, що їх зложили, / діжницю проса, золота дрібного – / за те, що дав книші і страви ячні, / **вінків барвінкових** надбав і **в жили / весілля, як вина, налив п'яного**» [2, с. 27]. По суті, тут ідеться про жертвоприношення богові сонця, а навзамін за це однією з нагород від бога є, власне, весілля. Так, у сонеті «Пожнив'я» читаємо: «...і грала кров у жилах спраглих лон, / жінцям і жницям **дні весільні мріли**, / слова й пісні, мов бджоли срібнокрилі, / бриніли із серпами в унісон» [2, с. 27]. Тут жінці і жниці радше мріють про весільні дні, очікують їх як нагороду за працю.

У збірці «Глосарій» відстежуємо й елементи родинної обрядовості, як, скажімо, у сонеті «Закладчини», де ліричний герой закликає друзів «справляти радісні святки: / сповняти впричерт мед-вином кубки / і пити поспіль за садибу нову» [2, с. 29]. Таким чином це має запрограмувати добру долю майбутнім мешканцям дому: «Із гойної руки / в священну покуть закладем замову / про долю щедрю: злого одного, / чар-зілля горсть, і жменю скла і соли...» [2, с. 29].

Є у збірці й ліричні пасажі про весільні звичаї й інші обрядодії. Так, у віршах «Коровай», «Мати», «Пропій» він акцентує увагу на різних ритуалах весільної обрядовості, по-своєму інтерпретуючи її. Етап очікування весілля нашкіцований у вірші «Чар-зілля»: «Далекий світ любистку й розмай-зілля... / Де з карт таємних добра ворожила / казала нам, що будемо багаті / на гроші й долю, на дітей, що ждати / в житті нам треба миру та привілля» [2, с. 68].

Сонет «Барвінок» розпочинає мотто з весільної пісні, а надалі змальовані східнобойківські весільні звичаї збору барвінку та підготовки до весілля: «З барвінком розмайним проміння світле / в ясний вінок зів'є, у сонця коло – / для себе і для милого мигцем. / І раєм щасним, золотим розквітне / над короваєм, над весільним столом / деревця вічного святе вильце» [2, с. 9]. У цьому вірші поет згадав ще один весільний атрибут – весільне деревце, про використання у весільній обрядовості якого згадує чимало респондентів зі Східної Бойківщини. Цей обряд полягав у прикрашанні гілля чи молодого деревця квітами, зіллям, калиною, стрічками, а також колосками збіжжя.

Барвінкові вінки використовували раніше як ритуальні атрибути молодого та молодої, а також як головну прикрасу короваю. А от щодо

«хрещатого зілля»: васильків, горошку тощо, які їх часто використовували як прикрасу одягу наречених, то відомо, що з цього ж зілля нареченим робили й букети. Численні весільні обрядодії згадані й у вірші «Мати»: «Завбачлива, варитиме любисток – / і завтра ж коровай уже пектиме, / вівсом багатим обсипати рясно...» [2, с. 42].

Ще один бойківський весільний обряд описаний у сонеті «Пропій», який полягав у тому, що наречена, уже після вінчання та пишної гостини в господі молодого, кожному гостеві й гості пропонувала випити та привітати її таким чином із весіллям; гості натомість дарували їй гроші або інші подарунки: «Кипітимуть у ключ меди і вина, / у жилах кров гаряча заструмить, / і в захватну одурливу обміть / пойме жаги раптова хуртовина / розпівана, грайлива, неупинна, / і з винниць понадобрійних умить / зеленим хмелем сонце завихрить, / пов'ється по роздолах, верховинах» [2, с. 54].

У вірші «Плясанка» є й дуже удокладнений опис завершального весільного обряду, який полягав у тому, що наречена з нареченим, а також дружки з дружбами перестрибували весільний стіл. Після «плясання» весілля завершувалося, а дівчина набувала статусу «молодиці». Проте, на наш погляд, цей вірш швидше за все описує дорослішання дівчини й перетворення її на жінку – так само, як весільний обряд стає етапом зміни її суспільної ролі. Лірична героїня спершу «Вродливим підлітком квітки і гілки / у вильця вивши й падкавши пісні, / плясатиме полями повесні...» [2, с. 51], а згодом «схилиться розплетеним розмаєм / на руки мужа зморена і трудна, / в солодкий радо здаючися бран» [2, с. 51].

Отже, у збірці Б. Кравціва «Глосарій» дуже колоритно і яскраво змальовані елементи народної календарної та родинної обрядовості. Поет використовує різні рівні фольклоризації авторського художнього світу. Поет не приховує свого глибокого знання фольклорно-етнографічних традицій Східної Бойківщини й насичує свій сонетарій розмаїтими елементами звичаєвої автопсії, живих вражень від баченого й пережитого, тож багато текстів збірки без додаткового докладного тлумачення можуть бути цілком незрозумілі читачеві. Ментальна ідентичність і безпосередній досвід поета склали підґрунтя для його творчості навіть поза межами рідної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ільницький М. М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи»: нариси з історії української літератури першої половини XX століття. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 1995. 296 с.
2. Кравців Б. Глосарій або Тлумачний словник таємних, призабутих і не завжди зрозумілих слів. Рутерфорд: Сучасність, 1974. 73 с.
3. Мовна У. Провідні свята обрядового року українців Галичини першої половини XIX ст. в оптиці львівської періодики: симбіоз християнських та народнозвичаєвих культурних практик // Журнал «Галичина». Дослідження та матеріали. Жешув: Вид-во Жешувського університету, 2023. С. 353–373.
4. Павлуш К. Свято Купала: культурно-історична ретроспектива та сьогодення // Наука, освіта, суспільство очима молодих: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Рівне: РДГУ, 2015. 218 с.
5. Пуківський Ю. Шлюбно-любовні мотиви у великодніх традиціях бойків // Народна творчість та етнологія. 2011. № 6. С. 99–106.
6. Рубчак Б. Міти метаморфоз, або Пошуки доброго світу. Львів: Піраміда, 2012. 484 с.

Дзюба Г. В.

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці,
факультет історії, політології та міжнародних відносин,
студентка, 032: Історія та археологія
Науковий керівник: к. і. н. Христан Н. М.

**АСКОЛЬД [І ДІР]. АЙЗЕГЕЗА ТА ЕКЗЕГЕЗА ІСТОРІЇ РАННЬОЇ РУСИ
У КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ДИДАКТИКИ**

Dziuba H. V.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi,
faculty of History, Political Science and International Relations,
student, 032: History and archeology
Research supervisor: PhD in History Khrystan N. M.

**ASKOLD [AND DIR]. EISEGESIS AND EXEGESIS OF THE HISTORY
OF EARLY RUS' IN THE KONTEXT OF SCHOOL
HISTORICAL DIDACTICS**

Згідно із ст. 6 Закону України «Про освіту», однією із засад державної політики є науковий характер освіти [1]. Це передбачає відповідність змісту навчання рівню сучасної науки та формування в учнів вірних уявлень. Одним із найбільш проблемним у цьому контексті є період ранньої Русі (IX – поч. XI ст.), де специфіка джерельної бази часто вступає у протиріччя з усталеними історіографічними міфами.

Одним із помітних сюжетів, який охоплює цей період є правління князів Аскольда і Діра у Києві, звісний нам із повідомлень джерел найдавніших пластів давньоруського літописання – Повісті временних літ (далі ПВЛ) та Новгородського першого літопису (далі НПЛ). Він, відтак, у різних інтерпретаціях складає невід'ємну частину наративу шкільних підручників з історії, адже пов'язаний із сюжетом про постання князівської влади у Києві, який би характер вона не носила у кін. IX – поч. X ст. Нерідко, приміром, саме князя Аскольда, інколи також Діра називають «першим київським князем» або правителями першої української держави – «Київського князівства». Та, чи

відповідає це тим, хоч і поодиноким фактам, що ми їх можемо вивести, аналізуючи коло доступних історичних джерел?

Метою цієї статті є критичний аналіз змісту шкільного наративу, на матеріалі шкільних підручників за авторством Смолія В. А., Степанкова В. С. [2]; Свідерського Ю. Ю., Ладиченко Т. В., Романишина Н. Ю. [3]; Власова В. С. [4]; Власова В. С., Панаріна О. Є., Топольницької Ю. А. [5]; Щупака І. Я., Секиринського Д. О., Власової Н. С., Кронгауза В. О. [6] та Галімова А. А., Гісема О. В., Мартинюка О. О. [7]; стосовно ранніх київських князів Аскольда і Діра. Об'єктом дослідження є згадки Аскольда та Діра в наявних у колі відомих історичних джерел, а також їх інтерпретації дослідниками, що безпосередньо лягли в основу викладу того чи іншого підручника. Предметом розгляду, у цьому контексті, стане питання включення постатей київських князів до шкільного наративу, підходів авторів підручнику до цього.

Першим, що впадає в око при розгляді шкільного наративу є схильність до нівелювання ролі Діра у сюжетах, які так чи інакше пов'язуються з діяльністю цих літописних князів, хоч Дір і згадується завжди поряд із Аскольдом при знайомстві читача із темою, при подальшому розгляді подій, автори так само незмінно прибирають його з оповіді. Це характерно для всіх без винятку розглянутих підручників. Інколи робиться спроба пояснити це тим, що князі буцімто правили окремо (Смолій, Степанкова, 2007; Власов, 2015; Власов, Панаріна, Топольницька, 2020), при цьому Дір у такій інтерпретації завжди передує Аскольдові. Частина авторів узагалі перестає згадувати Діра без жодних пояснень (Свідерський, Ладочин, Романишин, 2007, Щупак 2024, Галімов 2024). У спосіб Аскольд послідовно перетворюється на фактично єдиного героя шкільного підручника, йому належать всі діяння у конструйованому підручником образі правителя, про які довідується читач. Та з чого ми можемо вивести таку беремо таку гадку? Чи відповідає вона реальній екзегезі писемних свідчень?

Для розуміння цього варто для початку зауважити, що про всі згадки про Аскольда та Діра у ПВЛ трапляються завжди об'єднаними, всі дії вони чинять спільно, що відображається також дієслівними формами – літописець досить послідовно вживає двоїну (граматичну категорію на позначення парності дії) у чоловічому

граматичному роді: *«дѣва мужа [...] оузрѣста на горѣ градѣкъ и въпрошаста рекуща [...] Асколдѣ же и Дирѣ остаѣста въ градѣ семь и многы Варяги съвъкуписта и начаста владѣти Польскою землею [...] яко Асколдѣ и Дирѣ княжита [...] Асколдѣ и Дирѣ придоста...»* [8, с. 109-111, 123, 125], двоїна послідовно читається також у ПНЛ (як приклад: *«одиному бѣ имя Асколдѣ, а другому Дирѣ; и бѣста княжаща в Киевѣ, и владѣюща Полями...»* [9, с. 106]). Єдиним винятком такого вживання є літописна стаття під 6374 (866) роком, де вжита форма аориста однини – *«Иде Асколдѣ и Дирѣ на Грькы...»*, що дало підстави російському історикові та археологові Борису Рибakovу припускати штучну комбінацію імен Аскольда та Діра, мовляв останнє було «невміло вставлено пізніше» [10, с. 172], хоч більш вірогідним текстологічно було б вважати імена Аскольда і Діра приписаними до цієї статті пізнішим редактором літопису, трохи нижче у Іпат. та Лавр. списках ПВЛ читаємо, що єпарх міста повідомляє цісаря *«яко русь идеть на Цсѣрградъ/яко русь на Црѣгородѣ идеть»*, і тут також вживається однина. Можливо саме русь була початковим читанням? Зрештою НПЛ нічого не знає про зв'язок між Аскольдом та Діром і походом русі до Константинополю.

Як не дивно, це не відмовило науковців від розділення Аскольда і Діра, адже головним аргументом, на користь такого розділення всупереч літописним повідомленням, було окреме поховання Аскольда та Діра про яке повідомляє сам літописець по їх вбивстві, описуючи захоплення Києва Олегом та його людьми у статті під 882 роком. Цей фрагмент читається і як у ПВЛ так і у ПНЛ, подаємо тут цитату за Лавр. списком: *«и оубиша Асколда и Дира . [и] несоша на гору и погребша и на горѣ, еже сѧ ныне зоветь Оугорское . кде ныне Шлъминъ дворѣ . на тои могилѣ поставилъ црквѣ свѣго Николу а Дирова могила за стѣю Шриною»* [8, с.]. За ствердженою в історіографії традицією локалізації топонімії давньоруського часу вважалося, що самі могили знаходяться на значній відстані одна від одної, і дуже неправдоподібно, що вони могли бути використані для поховання двох людей, що загинули в один час і одному місці, це вело до думки про те, що Аскольд і Дір княжили насправді у різний час, можливо послідовно а можливо ні, звідси і могили у різних частинах давнього Києва. Таке тлумачення цього літописного пасажу досить давно уже висувається у науці, першим був Ламбін, що побачив

лише анахронічність цієї вказівки [11, с. 60], далі подібні міркування висловлювалися такими дослідниками як М. С. Грушевський, Б. О. Рибаків, М. Ф. Котляр, П. П. Толочко та ін. Втім чи обов'язково прочитувати цю вказівку літописця саме у такий спосіб? Чи не стоїть за цим чергова інтерполяція літопису, рука сучасника кін. XI ст., а не справжнє історичне пригадування IX ст.? Уже Олексій Шахматов, що був прихильником ідеї про різночасовість правлінь Аскольда і Діра, зазначав, що довести якусь штучність комбінації імен князів виходячи із суто літописних повідомлень неможливо [12, с. 320-321], вже автор Найдавнішого літописного зводу (за Шахматовим це протограф, що ліг в основу ПВЛ та НПЛ) не розділяв цих князів, вважаючи їх співправителями. Також додаючи до цього формальні текстологічні спостереження Шахматов вбачав у словах про поховання Аскольда і Діра пізнішу вставку редактора, реконструюючи цей фрагмент Найдавнішого зводу як - *«и убиша Асколда и Ди́ра и носоша на гору и погребоша я»* [12, с. 542], засновуючи такі висновки на характеристиці літописцем топоніму – Угорської гори, що відрізняється в рамка однієї статті під 882, спершу іде *«... и приплу подъ Оугорское...»* при описі підступу Олега до Києва, без жодних вказівок на те чи сучасна ця назва подіям, а у фрагменті про поховання Аскольда і Діра уже читаємо *«еже са нѣне зоветь Оугорское»*, якщо лише ці два місця не були написані двома різними писцями уже при складні початкового тексту цієї статті Найдавнішого зводу, що мало ймовірно, то тут бачимо ні що інше як пізню редакторську вставку [12, с. 340]. Окрім того, сама ця вставка, як можна легко побачити, вказує на те, що Аскольдової могила у XI ст. не була частиною київської мікротопонімії, адже її авторів уже доведлося посилатися на відомі орієнтири відомі сучаснику XI [13, с. 149], згадка про *«стѹ Шриноу»*, яку можна ідентифікувати тільки з монастирем святої Ірини, що побудований у час князювання у Києві Ярослава Мудрого, вказує на те що загадковий Олма, що мав на місця конструйованої літописцем могили Аскольда свій двір і поставив там церкву «свѣго Николу», був ймовірно близьким сучасником літописця, київським боярином XI ст. (?), а не сучасником Аскольда, як гадали деякі дослідники вбачаючи у ньому угорського правителя Алмоша [14, с. 264], чи навіть зіпсованим іменем святої княгині Ольги (sic!), адже таке прочитання трапляється у пізніх літописних компіляціях XVI-XVII ст. [15]. Окрім того твердої

ідентифікації місця розташування як літописного урочища «Оу-горьское», так і «*стѣи Шрины*» з якою-небудь локацією сучасного Києва не існує [13, с. 148, 150]. Таким чином посилення на цей літописний пасаж у якості аргументу прихильниками їх різночасового правління зовсім тратить свою силу.

Що ж тоді залишається у прихильників такої гіпотези? Залишається лише одне єдине повідомлення арабського історика X століття Аль-Масуді. Серед переліку слов'янських царів першим він згадує слов'янського царя (араб. **ملك الدیر** [malik-ud-Dīr] [16, р. 161]. Уже від давна більшість дослідників як мовознавців [там само; 17, с. 132] так і істориків [18, с. 54; 14, с. 47; 19 с. 143], припускала, що йдеться саме про літописного князя Діра. Таким чином можна було б викреслити Діра з кола легендарних київських князів. Як результат, набагато послідовніше було б, використовуючи прямі свідчення джерела (хоч би і їх певну інтерпретацію) зробити головним героєм шкільного наративу саме Діра, а не напівлегендарного Аскольда, коли вже і намагатися розірвати пару «Аскольд і Дір», що, як ми вже побачили, повсюдно у проступає літописанні. Втім автори шкільного наративу обирали інший шлях.

Єдиним автором з усіх підручників, розглянутих у цій статті, що згадує це повідомлення Аль-Масуді, є підручник Власова 2020-го (Власова В. С., Панаріна О. Є., Топольницької Ю. А. 2020), який, щоправда, обходиться із цим повідомленням легковажно і досить побіжно. Автор вказує, що це як єдине повідомлення про князя Діра. Про Аскольда ж, за Власовим, маємо цілий ряд повідомлень у візантійських і арабських джерелах. Парадоксально, але останнє зустрічаємо також у більшості проаналізованих підручників (Свідерський, Ладиченко, Романишин 2007, Власов 2015, Галімов 2024). Дарма що ім'я Аскольда відоме нам виключно з ПВЛ та ПНЛ та похідних від них джерел.

При ближчому розгляді цього джерела стає зрозуміло, що воно жодним чином не може свідчити про різночасові княжіння Аскольда та Діра, адже не може бути точно датованим, оскільки, аль-Масуді пише, у першій половині X столітті, не відомо, чи йдеться у сюжеті про слов'янських царів, що виразно вибивається на фоні оточуючого його оповідання [20, с. 68], про події досить віддалені у часі чи

про часи ближчі до початку X ст. Та навіть, якби ми некритично прийняли літописну хронологію, щодо княжінь Аскольда і Діра, що побудована, як і вся рання хронологія ПВЛ в основі своїй на хронографічних списках [21], то і з цього погляду ім'я Діра, яке, можливо, загадане в аль-Масуді, не дає жодних прояснень з цього приводу. Через неможливість датувати це повідомлення і через неможливість точної ідентифікації, і також через те, що навіть якби ми могли це зробити, цілком увірно, що аль-Масуді міг просто не згадати Аскольда, якщо навіть він і прав поряд з Діром. Так само, як він, будучи сучасником князя Ігоря, не згадує про останнього. Отже, намагання вивести правління Аскольда і Діра у різні хронологічні проміжки видаються нам необґрунтованими.

Окрім того, саме повідомлення натикається на ряд проблем, найголовніша з них визначений артикль *al* [al], що зазвичай не використовується при особистих іменах, припускалося, що ім'я Діра могло бути перенесена на місто у якому він правив, або що йдеться про титул правителя Волзької Булгарії, спотворений, як припускав дослідник Мішин [21, с. 69] або про правителя західнослов'янських племені, як припускав ряд польських істориків (22 s. 24–34; 23 p. 371) Тож полишаючи тут завдання точної ідентифікації звістки аль-Масуді, відзначимо, що нашим єдиним джерел, де напевне згадується Аскольд і Дір, залишається саме літописання. А для літописця, Аскольд і Дір були тільки співправителями, і ніяк інакше.

На останок згадаємо, що попри постійні згадки у літературі, а відповідно і у більшості наративів розгнаних підручників (вийняток складає Свідерський, 2007) Аскольда і Діра у зв'язку з походом на Константинополь у 860 р. (під впливом літописної інтерполяції) жодне з доступних грецьких джерел не згадує імен його вождів, ані збережені гомілії патріарха Фотія, ані його окружне послання східним патріархам від 867 року, всі – сучасні подіям, те саме можна сказати і про хроніки сім'ї Семеона Логофета, що безпосередньо лягли в основу літописної статті 866 року, і інші візантійських джерела, що згадують цей похід, а саме хроніки продовжувача Феофана, чи житіє патріарха Ігнатія Никити Пафлагона, разом із латинськими джерелами листом папи Миколи I до імператора Михаїла III та венеціанської хроніки Іоанна Диякона. Похідними від ПВЛ також є пізні літописні компіляції кшталту Никонівського літопису XVI ст., з чи малою

кількістю інтерполяцій та пізній ампліфікацій, повідомленням якої, не без впливу історіографічної традиції, люблять користуватися всі автори шкільного наративу (винятком знову ж слугує підручник Свідерський, 2007, автори якого, як видно, більшою мірою поклалися на повідомлення ПВЛ).

У висновку статті, можемо підсумувати, що шкільний наратив штучно розділяє Аскольда і Діра, ігноруючи інститут співправління, який, за М. Котляром, був природним навіть для політичної структури пізнішої Русі [24, с. 230]. Створення образу «єдиного князя Аскольда» є дидактичним спрощенням, що суперечить лінгвістичним та текстологічним даним, і є скоріше айзегезою літописного тексту, аніж його неупередженим прочитанням. Для дотримання принципу науковості автори підручників мають подавати ці постаті як літописний тандем, уникаючи необґрунтованих тверджень про їхні імена в іноземних джерелах. Для того, щоб відповідати загальному принципу дидактики, загальному дидактичному принципу науковості і формувати в учня наближене до здобутків історичної науки уявлення про етапи формування руської держави, наратив, що стосується, зокрема, Аскольда і Діра, має бути повністю переписаний. Жоден із оглянутих підручників не спромігся синтезувати цілісний наратив, який опирався на ці здобутки історичної науки, руської медієвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII: станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.03.2026).
2. В. А. Смолія, В. С. Степанков. Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закл. К: Генеза, 2007. 224 с.
3. Свідерський Ю. Ю. Історія України : підруч. для 7 кл. / Ю. Ю. Свідерський, Т. В. Ладиченко, Н. Ю. Романишин. К.: Грамота, 2007.
4. Власов В. С. Історія України: підруч. Для 7 класу загальноосвіт. навч. закл. К: Генеза. 2015. 192 с.
5. Власов В. С. Історія України: підруч. Для 7 класу загальноосвіт. навч. закл. / В. С. Власов, О. Є. Панарін, Ю. А. Топольницька. К.: Літера ЛТД, 2020. 176 с.

6. Щупак І. Я. Історія: Україна і світ : Підручник інтегрованого курсу для 7 класу закладів загальної середньої освіти / І. Я. Щупак, Д. О. Секиринський, Н. С. Власова, В. О. Кронгауз. К.: УОБЦ «Оріон», 2024. 288 с.
7. Галімов А. А. Історія України : підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / А. А. Галімов, О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. Харків: Вид-во «Ранок», 2015. - 224 с.
8. The Povešt' vremennykh lët: An interlinear collation and paradosis / comp. and ed. by Donald Ostrowski, associate editor David J. Birnbaum, senior consultant Horace G. Lunt. Cambridge: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2003. 2368 p.
9. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / под ред. и с предисл. А. Н. Насонова; отв. ред. М. Н. Тихомиров. М.; Л.: Издательство АН СССР, 1950. 561 с.
10. Рыбаков Б. А. Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи. М: Издательство Академии наук СССР, 1963. 361 с.
11. Ламбин Н. П. Источники летописного сказания о происхождении Руси. Журнал Министерства народного просвещения. 1874. Ч. 173, № 6. С. 53-119.
12. Шахматов А. А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. Санкт-Петербург: Типография М. А. Александрова, 1908. 687 с.
13. Толочко О. П. Замітки з історичної топографії домонгольського Києва. Київська старина. 2000. Ч. 355, № 5. С. 144-163.
14. Толочко П. П. Київська Русь. К.: Абрис, 1996. 360 с.
15. див. Полное собрание русских летописей. Т. 15: Рогожский летописец. Тверской сборник. М.: Языки русской культуры, 2000. 432 с.; Хронограф. IP НБУВ (Ин-т рукоп. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського). Ф. 1. Оп. 57. Спр. 487. Арк. 455.
16. Strumiński B. Linguistic Interrelations in Early Rus': Northmen, Finns, and East Slavs (Ninth to Eleventh Century). Edmonton/Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1996. 353 p.
17. Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'яток письменської старо-українщини XI-XVIII в.в. Київ: Видавництво «Друкар», 1922. 182 с.

18. Котляр Н. Ф. Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах. Киев, Наукова думка - 1981. 157 с.
19. Ловмянський Х. Русь и норманны. М.: Прогресс, 1985. 304 с.
20. Мишин Д. Е. Сакалиба (славяне) в исламском мире в раннее средневековье. М.:Издательство «Крафт+», 2002. 368 с.
21. Шахматов А. А. Хронология древнейших русских летописных сводов. Журнал Министерства народного просвещения. 1897. Ч. 310. № 4. С. 3—25.
22. Lewicki T. Państwo Wiślan-Chorwatów w opisie al-Mas'udi'ego. Sprawozdanie PAU. Kraków, 1948. T. 49. Cz. 1. S. 29—31.
23. Paszkiewicz H. The Origin of Russia. London: Allen & Unwin, 1954. 556 p.
24. Котляр М. Ф. Духовний світ літописання. К.: Інститут історії України НАН України, 2011. 338 с.

Дика М. А.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів,
філологічний факультет, аспірантка, В11 Філологія
Науковий керівник: доцент Добосевич У. Б.

**ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ КЛАС ЗАЙМЕННИКІВ:
УНІКАЛЬНІ УКРАЇНСЬКІ РИСИ**

Dyka M. A.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Philology, PhD student, B11 Philology
Research supervisor: Associate Professor Dobosevych U. B.

**LEXICO-GRAMMATICAL CLASS OF PRONOUNS:
DISTINCTIVE UKRAINIAN CHARACTERISTICS**

У мовознавстві немає єдиної думки щодо класифікації займенників. Хоча традиційно їх виокремлюють як самостійну частину мови, деякі вчені воліють відносити їх до іменників, прикметників або числівників.

Загалом займенники є давнім лексико-граматичним класом, що суттєво вплинув на формування систем відмінювання в слов'янських мовах. Їхня давність підтверджується як сучасними мовами, так і найстарішими слов'янськими пам'ятками. При цьому українським займенникам притаманні специфічні риси, якими вони вирізняються з-поміж інших мов [6].

Лукія Гумецька вважає, що в сучасних слов'янських мовах ці слова об'єднуються в окрему групу лише завдяки спільним лексико-семантичним ознакам. При цьому, залежно від своїх граматичних особливостей та значення, вони входять до складу різних категорій (іменників, прикметників тощо) [4, с. 156].

Стефан Самійленко вказує, що займенники є віддавна сформованим і відносно ізольованим розрядом слів. Проте їхня замкненість не є абсолютною: вони долучилися до формування відмінювання дієслів та імен, стали базою для багатьох прислівників (наприклад, «там», «досі», «тут», «так», «куди»), а також брали участь у творенні

інших частин мови (як-от «самка», «потомок», «нічийний», «засвоїти» тощо) та підрядних сполучників («щоб», «якби», «тому що») [8, с. 16]. Дослідник наголошує на їхній стійкості й абстрактності, оскільки «усі займенники сучасної української мови – це слова спільних не тільки слов'янських, а й індоєвропейських коренів» [8, с. 29–30].

Степан Бевзенко підкреслює важливість вивчення займенників для розуміння історичної морфології. За його словами, вони відіграли важливу роль в історії відмінювання у слов'янських і взагалі в індоєвропейських мовах» [2, с. 145]. Займенники історично змінювалися під впливом інших частин мови, тому зараз не є уніфікованою частиною мови з погляду словозміни. Таке явище простежується в усіх слов'янських мовах ще з найдавніших часів [2, с. 144–145].

Українська мова унікально зберігає ряд архаїчних займенникових форм, які в інших слов'янських мовах зазнали суттєвих змін або зникли. Наприклад, українська зберегла повні форми праслов'янського походження родового та знахідного відмінків особових займенників (*мене, тебе, себе*), тоді як, наприклад, у польській існують паралельні скорочені форми (*mię, cię, się*) [5], а в чеській відбулося більш значне скорочення (*mě, tě, se*).

Багато унікальних рис займенника в українській мові виокремив Борис Антоненко-Давидович [1].

Однією з найвиразніших рис, що відрізняє українську від решти слов'янських мов є присвійний займенник третьої особи множини «*їхній*», який має повну парадигму відмінювання прикметникового типу, тоді як в інших слов'янських мовах такого явища не спостерігаємо. Слово «*їх*» натомість зазвичай виступає у ролі форми родового або знахідного відмінка множини, що походить від особового займенника «*вони*». Проте подекуди цей займенник може перебирати на себе функції присвійного слова, виступаючи повним семантичним відповідником до займенника «*їхній*», як-от у Шевченка: «*На їх окраденій землі*» [1, с. 209].

Займенник третьої особи однини середнього роду «*воно*» в українській зберігає більш широку функціональну активність і може вживатися щодо слів, що граматично належать до інших родів. Замінюючи іменники чоловічого чи жіночого роду, займенник «*воно*» здатен виражати зневагу, передавати ласку або вказувати на невідому

чи лиху істоту. Крім того, це слово може взагалі не замінювати іменник, а виконувати функцію частки.

Коли особовий займенник «я» вживається у формі знахідного відмінка (тобто набуває форми «мене») у поєднанні з прийменником «про», він здатен реалізовувати у мовленні два абсолютно різні семантичні значення. У першому випадку йдеться про пряму вказівку на об'єкт розмови, як-от у реченні *«Вони говорили про мене»*, що означає безпосереднє обговорення саме моєї особи. У другому ж випадку ця конструкція виражає цілковиту байдужість до ситуації, наприклад: *«Про мене, що вони собі там говорять»*. Аналогічне значення (у сенсі *«мені абсолютно однаково»*) ілюструє і народна приказка: *«Про мене, хоч вовк траву їж!»* [1, с. 207].

Ще однією цікавою граматичною особливістю є використання особового займенника «я», а також цілої низки присвійних займенників («мій», «твій», «його», «її», «наш», «ваш» та «їхній») у формі знахідного відмінка разом із прийменником «на». У таких синтаксичних умовах ці конструкції виступають семантичними відповідниками до прислівникових форм на кшталт «по-моєму» чи «по-нашому». Наприклад, у Марка Вовчка знаходимо вислів *«А на мене, — говорю, — то я б із малою дитиною розмовляла»*, а в тексті Михайла Коцюбинського читаємо: *«Панас Кандзюба хвилювався найбільше. — А що? На моє вийшло»*. Подібна конструкція також зафіксована у фольклорі, що демонструє відома приказка: *«Не вийде, пане ляше, на ваше»* [1, с. 207].

Отже, займенники є давнім, стійким та доволі герметичним лексико-граматичним класом слів зі спільними індоєвропейськими коренями, який відіграв визначальну роль у формуванні систем відмінювання слов'янських мов. Попри це у мовознавстві досі немає єдиної думки щодо класифікації цих слів: вчені часто відносять їх до інших лексико-граматичних класів слів, об'єднуючи в окрему групу переважно на основі спільних лексико-семантичних ознак.

Водночас українська система займенників характеризується низкою унікальних рис, що виразно відрізняють її від інших слов'янських мов. До таких ключових особливостей належить збереження повних праслов'янських форм (*мене, тебе, себе*), наявність повної парадигми відмінювання прикметникового типу в присвійного займенника «їхній», а також надзвичайно широка функціональність

слова «*воно*», що здатне замінювати іменники інших родів для вираження різних емоцій або ж виконувати роль частки. Крім того, самобутність українських займенників виявляється у їхній здатності утворювати специфічні семантичні конструкції з прийменниками (на кшталт «*про мене*» або «*на моє*»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ : Либідь, 1991. 256 с.
2. Бевзенко С. Історична морфологія української мови: Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород : Закарпат. обласне вид-во, 1960. 415 с.
3. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко, А. Лукашевський та ін. — Київ, Львів, Єна, 2017–. — uacorpus.org.
4. Гумецька Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ : Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1958. 298 с.
5. Кравчук А. Морфологія сучасної польської мови (словозміна). Частина 1. Львів : Укр. акад. друкарства, 2007. 139 с.
6. Купчинська З., Пілецький В. Історична граматики української мови. 3-тє вид. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Ів. Франка, 2024. 177 с.
7. Німчук В. Історія української мови. Морфологія. Київ : Наук. думка, 1978. 539 с.
8. Самійленко С. З історичних коментарів до української мови. Займенник. *Українська мова в школі*. 1955. № 6. С. 16–30.
9. Шпить О. Граматика і семантика займенника в українській мові XVI–XVII століть : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Львів, 2016. 280 с.
10. The Slavonic Languages / ed. by B. Comrie, G. G. Corbett. London, New York : Routledge, 1993. 1037 p.

Земляна Є. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ,

Історичний факультет, студентка, В9: Історія та археологія

**ВИКОРИСТАННЯ КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ
У ВИСТАВІ «ДЖІММІ ГІГГІНС» ТЕАТРУ «БЕРЕЗІЛЬ»**

Zemliana Y. V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
Faculty of History, student, B9: History and Archeology

**CINEMATIC ELEMENTS IN THE BEREZIL THEATRE'S
STAGING OF «JIMMY HIGGINS»**

Лесь Курбас залишив вагомий внесок не лише в театральному мистецтві, а й у сфері кінематографа та літератури. Водночас його кінематографічна діяльність залишається малодослідженою: відомо, що у 1924-1925 роках він виступив режисером низки фільмів («Шведський сірник», «Макдональд», «Сон Товстопузенка», «Вендета», «Арсенальці»), які до сьогодні не збереглися [1]. У цьому контексті особливого значення набуває його експеримент із синтезом театру і кіно.

Показовим прикладом такого синтезу є вистава «Джimmy Гіггінз», прем'єра якої відбулася у листопаді 1923 року в Мистецькому об'єднанні «Березіль» за романом Ептона Сінклера. Основа твору пов'язана з подіями Першої світової війни, що відображають глобальні соціально-політичні конфлікти початку XX століття. У цьому контексті формується узагальнений образ «нової людини» – революціонера з робітничого середовища [2].

Важливим елементом вистави є перший акт, у якому центральною подією постає мітинг. Через нього глядачеві подається ключова інформація про початок війни. Значну роль у цьому відіграють документальні кінокадри (зокрема сцени розстрілів), які інтегруються в сценічну дію [3].

Кінематографічний компонент у виставі функціонує як рівноправна складова драматургії. За допомогою кіно відтворюються страйки, демонстрації, фабричне середовище, а також

забезпечується безперервний перехід персонажів між сценою та екраном. Такий принцип організації дії формує ефект «живого монтажу», що свідчить про перенесення кінематографічного мислення у театральну площину. Як зазначав письменник Юрій Смолич, навіть незначне порушення темпоритму могло призвести до руйнування цілісності вистави, що вказує на її складну ритмічну організацію [4].

Поеднання сценічного простору з кінематографічним дозволило розширити межі театральної дії: події переносилися на екран, де відтворювалися масштабні явища і поверталися назад на сцену. Це вимагало принципово нової акторської техніки, заснованої на точній координації з кінематографічними елементами [4].

Сценографія вистави була побудована за принципами умовності та символізму. Простір складався з платформ, екрана, плакатів і символічних елементів, які змінювали свої функції залежно від сценічної ситуації, забезпечуючи динамічність і мобільність дії [5, с. 176].

Особливі вимоги висувалися до акторської гри. Виконавці повинні були дотримуватися єдиної ритміко-інтонаційної та жестової системи, оскільки вистава функціонувала як цілісний «симфонічний» механізм. Одну роль (Джінні) виконували два актори – Амвросій Бучма та Йосип Гірняк, що зумовлювало необхідність їхньої зовнішньої подібності для забезпечення безперервності сценічної дії. Водночас режисер не вимагав повної тотожності внутрішнього образу, зберігаючи простір для індивідуальної акторської інтерпретації [5, с. 178].

Як зазначає театрознавиця Ганна Веселовська, саме в цій постановці Курбас уперше вводить кіно як повноцінний елемент вистави, демонструючи воєнні сцени, пересування військ та світські події [6].

Методологічною основою вистави став принцип кіномонтажу. За спогадами режисера Бориса Тягно, Курбас визначав монтаж як ключовий об'єднавчий принцип, що дозволив інтегрувати різноманітні жанрові елементи. Серед провідних прийомів: контрастний монтаж епізодів, символічно-плакатна організація мізансцен, повторюваність жестів і реплік, що створює ефект умовної, майже «лялькової» виразності [6].

Застосування кінематографічних прийомів не обмежувалося цією постановкою. Вони використовувалися також у виставах «Напередодні», «Газ», «Диктатура». Крім того, у виставі «Секретарі

профспілки», за свідченням працівника театру «Березіль» Олександра Перегуди, було застосовано кінематографічний прийом «напливу», що посилив динаміку масових сцен і надав їм узагальнюючого характеру [6].

Отже, вистава «Джіммі Гіггінз» Мистецького об'єднання «Березіль» репрезентує принципово новий тип театрального мислення, у якому кінематографічні елементи інтегруються в структуру сценічної дії як рівноправний компонент. Використання монтажу, синхронізація акторської гри та умовна сценографія формують цілісну художню систему, побудовану на ритмічній і структурній організації. Такий підхід дозволив Леся Курбасу розширити можливості театру та сформувати новий тип сценічної дії, що поєднує різні мистецькі засоби в єдину динамічну та концептуально цілісну структуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Леся Курбас – ВУФКУ. URL: <https://vufku.org/names/les-kurbas/> (дата звернення: 15.04.2026).
2. Джіммі Гіггінз – Open Kurbas. URL: <https://openkurbas.org/performances/dzhimmi-hihhinz> (дата звернення: 15.04.2026).
3. Оксана Танюк. «Джіммі Хіггінс» – роман Е. Сінклера та інсценізація Леся Курбаса. Портал Експеримент: культура, освіта та наука. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20180517-dzhimmi-higgins-ta-inscenizaciya-lesya-kurbasa> (дата звернення: 15.04.2026).
4. Пузік В. Заборонене кіно Леся Курбаса. NV.UA. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajinski-filmi-kokotyuha-pro-groshi-v-derzhbyudzheti-na-kino-50547559.html> (дата звернення: 15.04.2026).
5. Гірняк Й. Спомини. Нью-Йорк: Вид-во «Сучасність», 1982. 487 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/memuari/19114-girnyak-y-spomini/> (дата звернення: 15.04.2026).
6. Виняткова роль Леся Курбаса в розвитку українського кіномистецтва пореволюційних років XX століття – Open Kurbas. Open Kurbas. URL: <https://openkurbas.org/article/vynyatkova-rol-lesya-kurbasa-v-rozvytku-ukrainskoho-kinomystetstva-porevolutsiynyh-rokiv-hh-stolittya/> (дата звернення: 15.04.2026).

Коняєва К.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, історичний факультет, студентка магістратури,
В9: «Історія та археологія»

УЯВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ПРО МІСЯЦЬ У XVIII–XIX СТОЛІТТЯХ (НА МАТЕРІАЛІ НАРОДНОГО ФОЛЬКЛОРУ)

Konyaeva K.I.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Faculty of History,
Master's student, B9: «History and archaeology»

UKRAINIANS' PERCEPTIONS OF THE MOON IN THE 18TH–19TH CENTURIES (BASED ON FOLKLORE)

Сьогодні відомо, що Місяць - це природний супутник планети Земля. Та у XVIII–XIX століттях, українці, не маючи наукових знань, мали інші уявлення про нього. Зокрема, це яскраво відображається у фольклорі.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю глибшого осмислення уявлень українського народу про небесні світила, зокрема Місяць. Дослідження цього образу дає змогу краще зрозуміти світогляд українців, їхні вірування, цінності, а також сприяє збереженню культурної спадщини.

Метою є аналіз образу Місяця в усній народній творчості XVIII–XIX століть та з'ясування його основних функцій.

Спершу варто сказати, що Місяць уявляли живою істотою, яка ходить, розмовляє. Зокрема, ми це бачимо у словах щедрівки: «Ішов, перейшов місяць по небу<...> Да стрівся місяць з ясною зорьою»[5]. Крім того, до нього зверталися за порадою, при цьому говорячи:

«Мій місяченьку, мій батеньку!

Скажи ж мені всю правдоньку!

Чи я пійду за нелюба,

Чи я пійду за милого?» [4, с.350].

Тобто вірили, що Місяць, як і Бог повинен знати долю людини. І це також яскраво видно в іншій пісні: «Місяць – наш божок, а хто ж

нам буде боговати, як його не стане?» [9, с.129]. У різних формах усної народної творчості його називали «князем», «братом Сонця», «Авраамом» [9, с.129]. Щодо останнього, то це показує, як християнські та народні уявлення поєднувалися. Це немов оживлення природи через іменування, коли природні об'єкти сприймаються як «живі», з якими можна поспілкуватися.

Місяць вважався важливим елементом світобудови, який заміняв Сонце вночі та освітлював вулиці. Тому до нього зверталися:

«Ой вийди, місяцю,
Та й на нашу вулицю.
Ой на нашій вулиці
А всі хлопці - молодці» [4, с.152].

Або
«Передайся, місяцю,
Та на нашу вулицю» [4, с.173].

Крім функції освітлення, тут ще згадується охоронна: «щоб собаки не з'їли» [4, с.173].

Щодо появи у світі місяця, то українці помістили своє пояснення В колядці про створення світу. Вона починається тим, що нічого не було, а тільки синє море та два дуби. Останні постають символами Світового дерева. На них сіли два голуба і розмовляють між собою, після чого пірнають на дно моря, щоб дістати «синього камінця» та «дрібного піску». З цих матеріалів і створюється світ:

«З дрібного пісочку чорна земляця,
Студена водиця, зелена травиця»
З синього камінця синєє небо,
Синєє небо, світле соненько,
Ясен місячок і всі зіздоньки» [2, с.36].

Тобто місяць створений з синього камінця, який дістали голуби в морі. Пояснювали люди і зовнішній вигляд небесного світила. Місячні плями пов'язували з легендами про Авеля та Каїна. Зокрема, що це зображення вбивства Авеля або символ гріху, що Місяць прихистив Каїна, попри прохання Бога цього не робити. Тому він народжується і помирає постійно, як покарання за це.

Найчастіше Місяць, Сонце і зорі показуються поодиною. Наприклад, у щедрівці «Ой сивая та і зозуленька» :

«Ясен місяць - пан господар,

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
Красне сонце - жона його,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
Дрібні зірки - його дітки,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!» [6, с.37-38].

Тобто Місяць показаний як чоловік Сонця, а зірки - їх діти. Водночас В. Гнатюк також наводить приклади колядок, де Місяць є братом Сонця:

«Встань, господарю, не лежи!
На твоїм дворі райська студня,
Над тою студнею три брати горять:
Оден братенько - ясний Місяченько» [1, с.142].

Вважалося, що Місяць вищий за всіх, тому неодноразово можна побачити як він вихваляється у колядках:

«Нема над мене.
Як же зійду разом з зорями,
Урадуються гості в дорозі,
Гості в дорозі, війська в обозі» [9, с.130].

Він був важливий у господарській діяльності. Наприклад, у жниварській пісні Місяць забезпечує успішність роботи, тому до нього звертаються: «Світи ж нам дорожейку; / Жеби-сьмо не зблудили» [6, с.235]. Він прямо пов'язаний з працею, як у пісні «Ой чиє то поле»:

«При сонечку спали,
При місяцю жали.
Женці все старії,
Серпи луб'янії» [6, с.97].

Часто також виступає часовим орієнтиром, зокрема: «Тоді буду снопи в'язать, / Як місячко зійде» [3]. З фазами Місяця пов'язували ріст рослин, стан здоров'я. Серед них виділяли молодик, першу чверть, повний та старий Місяць. Перші три дні молодика вважалися несприятливими для того, щоб щось саджати. Найкращими вважалися третя і четверта фази: «Картоплю, кавуни, капусту й т. ін. сажать треба, кажуть баби, як повний місяць, щоб картопля була велика, кавуни великі й повні, капуста голува й туга» [7]. Також це

впливало і на людину: якщо вона народиться на молодий місяць, то буде веселе все життя; якщо на старий - буде мати понурий вигляд.

Велику роль відігравав Місяць у шлюбних ворожіннях. До нього зверталися за допомогою вийти заміж, адже всі інтимні стосунки відбувалися вночі, а тоді світить він. Особливо на Молодик здійснювали замовляння, зокрема від зубного болю, адже на той час не існувало стоматології, тому зуби лікували народними засобами. У них Місяць часто виступає ніби посередником між світом живих та мертвих, наприклад, як тут: «Парубче молодше, де ти був? - На тім світі. - Що бачив? - Мертвих бачив. - Чи в них зуби болять? - Не болять. - Так щоб і у такої-то людини зуби не боліли поки віку» [8, с.205-206]. Логіка полягає в тому, що якщо у мертвих зуби не болять, то й у живого не повинні боліти. Адже вважалося, що Місяць після смерті потрапляє у царство мертвих. Також до нього зверталися, щоб подолати безплідність. Надія Федорович зазначає: «розвиток дитини прирівнюється до зростання Місяця: «Як місяць росте-наростає, так нехай з насіннячка буде для мене дитинка»» [9, с.131].

Крім того, Місяць мав і шкідливу силу. Якщо його промені падають на людину, то вона опромінюється, а якщо на дитину - вона стає лунатиком. Тому в українців прийнято зачиняти вікна, щоб місяць не потрапляв у кімнату.

Отже, у народних уявленнях українців Місяць сприймався не тільки як небесне світило, але й жива сила, що ходить, розмовляє, може допомогти і до неї можна звернутися. Місяць виконує багато функцій, зокрема освітлює вулицю вночі; з його фазами пов'язують ріст рослин, здоров'я. Крім того, до нього звертаються з замовляннями у народній медицині, ворожінні тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатюк В. Нарис української міфології. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2000. С.143-144.
2. Грушевський М. С. Історія української літератури : В 6-ти т., 9 кн. Київ : Либідь, 1994. Т. 4 : Усна творчість пізніх княжих і переходових віків XIII – XVII. 320 с.
3. За горою жито жала. Українські народні пісні. URL: <https://proridne.com/Українські%20народні%20пісні/3А%20ГОРОЮ%20ЖИТО%20ЖАЛА.html> (дата звернення: 07.04.2026).

4. Ігри та пісні. Весняно-літня поезія труд. року. Київ : Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1963. 671 с.
5. Ішов, перйшов Місяць по небу. Українські народні пісні. URL: <https://proridne.com/Українські%20народні%20пісні/ІШОВ,%20ПЕРЙШОВ%20МІСЯЦЬ%20ПО%20НЕБУ.html> (дата звернення: 07.04.2026).
6. Календарно-обрядові пісні / упоряд. О. Чебанюк. Київ : Дніпро, 1987. 390 с.
7. Місяць та його фази в традиційних уявленнях предків. SPADOK.ORG.UA. URL: <https://spadok.org.ua/narodni-zvychai-i-obryady/misyats-ta-yogo-fazy-v-tradytsiynykh-uyavlenniyakh-predkiv> (дата звернення: 07.04.2026).
8. Новикова М. Коментар. Українські замовляння. Упоряд. М. Москаленко. К.: Дніпро, 1993.
9. Федорович Н. Українська народна астрономія. Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні. Львів, 2014. С. 87–155.

Куземчак Р. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, факультет історії, політології та міжнародних відносин,
бакалавр, С3: Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії
Науковий керівник: професор Фісанов В. П.

ПОВОЄННІ ПРОЄКТИ ВІНСТОНА ЧЕРЧІЛЛЯ З ПОЛІТИЧНОГО ПЕРЕУСТРОЮ ЄВРОПИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Kuzemchak R.V.

Yuriy Fedkovych National University of Chernivtsi, Chernivtsi,
Faculty of History, Political Science and International Relations,
bachelor, C3: International Relations, Social Communications
and Regional Studies
Research supervisor: Professor Fisanov V. P.

WINSTON CHURCHILL ´S POST-WAR PROJECTS OF POLITICAL RE- CONSTRUCTION OF EUROPE: HISTORY AND THE PRESENT DAYS

Доба після Другої світової війни стала часом докорінних змін світового устрою та міждержавних відносин. Європейський континент не став виключенням. Одним з таких реформаторів, котрий зробив ґрунтовний вклад у реконструкцію Європи був Вінстон Черчілль, вплив якого відчутний й у сучасних політичних рішеннях і геостратеґічних процесах, зокрема у розвитку Європейського Союзу.

Загалом, бачення розвитку Європейського континенту Вінстеном Черчіллем можна досліджувати з різних кутів, але все одно не вдається чітко зрозуміти та досягнути певного ідеалу пореформеної Європи, якого він хотів би бачити. Найкращим джерелом для аналізу поглядів політика є його промови та виступи. Зокрема, у всесвітньо відомій Фултонській промові, колишній прем'єр-міністр зазначив: «Безпека світу вимагає нового об'єднання в Європі, з якого ні одна держава не має бути назавжди виключеною» [3]. Тобто, на думку політика, європейські держави мали б постійно підтримувати між собою зв'язки в якійсь організації, яка б потенційно запобігала конфліктам та допомагала вирішувати їх.

Черчілль прагнув запобігти подальшим конфліктам між європейськими державами, сформувавши певне об'єднання.

Вперше публічно британський прем'єр-міністр згадав про створення союзу на Європейському континенті в промові в Цюриху 19 вересня 1946 р., сказавши, що «ми маємо побудувати щось, на кшталт, об'єднаних штатів Європи» [6]. Партнерство між Францією та Німеччиною мало б стати першим кроком до переустрою Європи. Британський діяч наголошував на тому, що невеликі держави повинні були мати однаковий вплив як і великі. В травні 1947 р. в Альберт-Холі Вінстон Черчілль став головою та засновником Руху об'єднання Європи. Політик наголошував на тому, що Велика Британія має брати теж активну участь в процесі творення потенційного об'єднання, проте він так чітко й не окреслив, яке місце мала б зайняти держава.

Іншою показовою промовою британського діяча є виступ на Конгресі Європи в Гаазі в травні 1948 р., де «батько» Європи згадав про створення певного світового уряду, який би складався з регіональних урядів. На думку українського дослідника М. Середи, під основними або головними угрупованнями малися на увазі Європа, Азія й Америка, як невід'ємні частини Організації [2, с. 167]. Цілком можливо, об'єднання країн в такому вигляді не виявилось б ефективним, адже кожна держава переслідувала б власні національні інтереси, які б могли суперечити цілям та інтересам інших. Черчілль не бачив європейські держави у складі федерації, як, власне кажучи, він і не бачив Велику Британію у її рядах, адже він розглядав її, як окремого гравця в світовій політиці. Політик вважав, що Британія має унікальне геополітичне становище та пояснював його на прикладі «трьох великих кіл»: «англомовного світу», «Імперії та Співдружності» та «європейського континенту». Тим самим, В. Черчілль прагнув все ще зберігати вплив імперії на колишні колонії, адже вступ у федеративний союз європейських держав де-факто обмежував проведення зовнішньої політики метрополії на колишні володіння.

Вінстон Черчілль залишався незмінним у своїх поглядах стосовно місця Великої Британії у процесах європейської інтеграції. Зокрема на виступах у Палаті громад в червні 1950 р. політик «не бачив» Британію у складі Федеративного союзу Європи [2, с. 168]. Проте, в той самий час Черчілль критикував лейбористський уряд за повну

відмову від участі в плані Шумана, який передбачав створення наднаціонального органу, котрий контролював би спільний ринок вугілля і сталі. Політик вважав, що в разі відмови від участі в запропонованому французькому договорі, Велика Британія може втратити вплив на Європейський континент, тому хоч і активна інтеграція заперечувалася, співпраця все одно мала мати своє місце. Б. Джонсон у книзі «Фактор Черчилля: Як одна людина змінила історію», влучно підмітив бачення Черчилля стосовно участі Британії в творенні « нової » Європи: « У всесвіті Черчилля Британія, звичайно ж, була європейською державою – мабуть, найбільшою з них. Але це не було межею її глобального значення. Так, він хотів об'єднаної Європи, і, так, розумів, що їй відведена важлива роль посприяти здійсненню того щасливого союзу – на континенті, що бачив таке лихо. Проте його функцією було стати поручителем, свідком, радше ніж договірною стороною » [1]. Проект міністра закордонних справ Франції Роберта Шумана (1886-1963 рр.), став фундаментом для сучасної наднаціональної міжнародної організації в Європі – ЄС. Варто наголосити на тому, що протягом періоду після смерті Вінстона Черчилля, відносини між Великою Британією та європейськими організаціями – ЄОВС, ЕЕС та ін., були досить специфічними, попри вступ до цих організацій. На нашу думку, саме історичне минуле та географічне положення Британської імперії вплинуло на специфіку цих відносин та на ведення політики британцями щодо ЄС. Розгляд власної держави, як окремого суб'єкта міжнародних відносин, незалежного від європейських наднаціональних організацій призвели до того, що Велика Британія вийшла зі складу Європейського Союзу в 2020 р.

Безумовно, вклад Вінстона Черчилля в реконструюванні післявоєнної Європи є безсумнівним. Політик займає місце поряд з «батьками-засновниками» Європейського Союзу такими як Ж. Моне, Р. Шуман та інші. Його погляди стосовно європейської інтеграції потрібно сприймати через призму декількох чинників, котрі й сформували його бачення «об'єднаної» Європи, а саме: власні погляди Черчилля на політику, позиція держави після Другої світової війни та геополітичне положення «туманного Альбіону». Персона Вінстона Черчилля – це все ж таки про консерватизм та прагматизм стосовно зовнішньополітичних відносин. Очевидно, що політик бажав якнайкращого для континентальної Європи, але він не бачив її федерацією,

хоча й не заважав її формуванню. Післявоєнні проекти Черчілля, відрізняються кардинально від того, що світова спільнота має тепер. Об'єднана Європа з конфедеративним типом в задумах Вінстона Черчілля в дійсності стала Європейським Союзом зі федеративним устроєм в наші роки. Незважаючи на розгалуженість поглядів європейців та В. Черчілля стосовно шляхів подальшої інтеграції Європейського континенту, колишній прем'єр-міністр зробив помітний внесок у розвиток та об'єднання низки європейських держав, які формують і захищають європейську єдність перед складними викликами сьогодення. І Україна об'єктивно знаходиться в авангарді цього непростого процесу зміцнення Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джонсон Б. Фактор Черчилля. Як одна людина змінила історію / пер. з англ. Ю. Гірич. Київ : Vivat, 2021. 400 с. Електронний ресурс: <https://surl.li/zeilsx>.
2. Середа М. О. Внесок В. Черчилля в розвиток євроінтеграційних процесів. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2025. № 39. С. 165–172. URL: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2025.39.13> (дата звернення: 09.04.2026).
3. The Sinews of Peace ('Iron Curtain Speech'). *International Churchill Society*. URL: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> (дата звернення: 10.04.2026).
4. Toye R. Churchill and the 'United States of Europe'. *The Cambridge Companion to Winston Churchill*. 2023. P. 362–378. URL: <https://doi.org/10.1017/9781108879255.020> (дата звернення: 11.04.2026).
5. Troitiño D. R., Chochia A. Winston Churchill And The European Union. *Baltic Journal of Law & Politics*. 2015. Vol. 8, no. 1. P. 55–81. URL: <https://doi.org/10.1515/bjlp-2015-0011> (дата звернення: 11.04.2026).
6. Winston Churchill's speech to the academic Youth, Zuerich 1946 - Union of European Federalists. *Union of European Federalists*. URL: <https://federalists.eu/federalist-library/winston-churchills-speech-to-the-academic-youth-zuerich-1946/> (дата звернення: 09.04.2026).

Левчук М. В.

Тернопільський національний педагогічний університет
Імені Володимира Гнатюка м. Тернопіль,
хіміко-біологічний факультет, бакалавр, 014: Середня освіта
Науковий керівник: доцент Москалюк Н. В.

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЇ

Levchuk M. V.

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University Ternopil,
Faculty of Chemistry and Biology,
Bachelor's Student, Field of Study 014: Secondary Education
Research supervisor: Associate Professor Moskaliuk N. V.

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BIOLOGY EDUCATION

Сьогодення вимагає від освітньої системи гнучкості та швидкої адаптації до цифрового середовища. У контексті масового переходу на дистанційну та змішану форми навчання критично важливим стає пошук нових підходів до викладу матеріалу. Головне завдання полягає у створенні варіативного навчального середовища, яке дозволить учням легше сприймати складні теми, підтримуватиме їхній пізнавальний інтерес та підвищить загальну якість знань.

Стрімка еволюція технологій штучного інтелекту (ШІ), значною мірою зумовлена появою генеративних моделей типу ChatGPT від OpenAI, що привело до сплеску інтересу до автоматизації когнітивних процесів. Доступність та мультифункціональність подібних чат-ботів демонструють високу ефективність ШІ для широкого кола користувачів, що прогнозовано зробить його невід'ємним компонентом повсякденного життя та професійної діяльності [2]. В освітньому контексті потенціал ШІ реалізується через впровадження адаптивних навчальних платформ, інтелектуальних систем підтримки (асистентів) та засобів інтелектуального аналізу даних, зокрема з біології [4].

Проблематика цифровізації та інтеграції штучного інтелекту (ШІ) в освітній простір перебуває у центрі уваги сучасної науково-

педагогічної спільноти. Потенціал використання цифрових інструментів та технологій ШІ у професійній діяльності вчителя, а також специфіку їх застосування учнями в освітньому процесі ґрунтовно досліджували І. Візнюк, О. Воронкін, І. Воротникова, А. Ковальчук, М. Шишкіна та Ю. Носенко. Водночас критичний аналіз викликів та бар'єрів, що виникають під час впровадження інтелектуальних систем в освіту, представлений у працях В. Ковальчука, М. Мар'єнка та А. Мельника. Нормативно-правова база України вже містить засади для розвитку цієї галузі: у 2020 році було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту, а у 2021 році затверджено відповідний План заходів з її реалізації на період 2021–2024 рр. [5; 6].

Останні роки позначені інтенсивним технологічним проривом, що зумовив активну інтеграцію цифрових інструментів в освітню практику, особливо в умовах переходу до дистанційного формату. Дослідники В. Ковальчук та І. Воротникова наголошують, що ключовим чинником успішної цифровізації є професійна готовність педагогів до вибору та експлуатації дистанційних платформ і відкритих ресурсів. Ефективність застосування інституційних інструментів (LMS, CMS), хмарних сервісів, технологій Web 2.0 та Web 3.0, а також імерсивних систем і штучного інтелекту безпосередньо корелює з рівнем підготовки всіх учасників освітнього процесу [1].

Інтеграція цифрових інструментів у процес навчання біології вже стала усталеною практикою, яка демонструє свою ефективність на різних етапах уроку – від актуалізації знань до проведення контрольних заходів і лабораторних досліджень. Застосування цифрових технологій орієнтоване на диверсифікацію інформаційного простору та опанування здобувачами освіти інноваційних методів опрацювання наукових даних за допомогою сучасного програмно-технічного забезпечення [3, с. 426]. Такий підхід сприяє розбудові єдиного цифрового середовища закладу, інтенсифікує комунікацію між суб'єктами навчання та забезпечує високу внутрішню мотивацію учнів, стимулюючи їхню пізнавальну активність і розвиток соціальних навичок.

У межах нашого дослідження ми виокремили низку інструментів на основі ШІ та цифрових технологій, які демонструють найбільшу ефективність у біологічній освіті, зокрема:

✓ *ChatGPT* (генеративна модель) – виступає у ролі інтелектуального асистента для верифікації фактів, роз'яснення складних біологічних концепцій та оперативного отримання відповідей на проблемні запитання під час вивчення нового матеріалу [7].

✓ *Labster* (віртуальна симуляція) – створює спеціалізоване цифрове середовище, де учні можуть відпрацьовувати лабораторні навички та візуалізувати теоретичні моделі у безпечних віртуальних умовах.

✓ *Blender* (3D-моделювання та анімація) – потужний інструмент для створення високодеталізованої тривимірної графіки. Програма дозволяє моделювати складні структури (від клітин до молекул ДНК), створювати навчальні анімації та інтерактивні ігри.

✓ *AR Book* (імерсивні освітні рішення) – онлайн-платформа, що інтегрує доповнену реальність (AR) у готові уроки біології, поєднуючи експериментальну діяльність із гейміфікацією та механізмами зворотного зв'язку.

✓ *Mentimeter* (інструмент візуалізації та контролю) – ефективний сервіс для опрацювання термінологічного апарату через створення інтерактивних ментальних карт та «хмар слів» у режимі реального часу.

Для інтенсифікації навчання та візуалізації результатів проєктної діяльності доцільно використовувати такий інструментарій [8]:

✓ інтерактивні конструктори (*Open Board*, *Easi Note*, *Labwe Smart Notebook*) – платформи, що мають розширену базу наукових зображень та інфографіки, що є незамінним під час підготовки презентацій до проєктів, особливо при вивченні зоології та анатомії;

✓ інструменти критичного аналізу (*SWOT-аналіз*) – це використання цифрових ресурсів для SWOT-моделювання дозволяє учням об'єктивно оцінювати переваги, недоліки, можливості та загрози у складних біологічних питаннях (наприклад, етика трансплантації, еволюція біосфери чи вплив паразитизму). Візуалізувати результати такого аналізу зручно за допомогою інтерактивних дощок *Padlet* або *Whiteboard*;

✓ інтелектуальна освітня платформа *Century Tech* базуються на когнітивній нейронауці, сервіс створює індивідуальні навчальні траєкторії. Система автоматично ідентифікує прогалини у знаннях, надаючи персоналізовані рекомендації. Для педагога це стає

інструментом оптимізації часу на планування та діагностику результатів.

Цифровізація біологічної освіти через занурення у віртуальні світи та використання ШІ-інструментів відкриває нові горизонти для дослідницької діяльності учнів. Проте, успіх цієї трансформації залежить від здатності освітньої системи адаптуватися до супутніх ризиків. Ключ до ефективної освіти майбутнього лежить у площині етичного використання технологій та збалансованого поєднання цифрових інновацій із фундаментальними науковими підходами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воротникова І.П. Професійний розвиток вчителів природничої та математичної галузей з використанням штучного інтелекту. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2023. № 15. С. 18–34.
2. Ковальчук А.В. Розвиток цифрової компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в умовах цифровізації. *Молодь і ринок*. 2023. № 11–12 (219–220). С. 148–153. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.2.96992>
3. Ковальчук В.І., Федотенко С.Р. Інноваційні технології навчання – основа модернізації професійної освіти. *Молодий вчений*. 2018. № 12. С. 425–429.
4. Ковальчук В.І. Переваги і ризики впровадження штучного інтелекту в освіті. : тези доповідей IX Міжнародної науково-практичної конференції з проблем вищої освіти і науки «Інформаційні технології в освіті, науці і виробництві» (ІТОНВ-2023) (25–26 травня 2023 року). Луцьк: відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2023. С. 105–109.
5. Розпорядження КМУ № 1556-р від 02.12.2020 р. «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.04.2026).
6. План реалізації концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80> (дата звернення: 02.04.2026).
7. Спільнота ChatGPT. Відкритий доступ Notion AI. URL: <https://chatgpt.com.ua/post/notion-ai-release-and-pricing> (дата звернення: 02.04.2026).

8. Цифрові інструменти для вчителів біології. URL: <https://osvitoria.media/experience/nazdognaty-progalyny-tsyfrovi-instrumenty-dlya-vchyteliv-biologiyi/> (дата звернення: 04.04.2026).

Логвиновська М. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ,
історичний факультет, студентка 1 року навчання ОР «Магістр»,
B9: Історія та археологія, ОП «Історія України»

ЖИТТЄПИС ТА ТВОРЧІСТЬ ОЛЕКСИ ВЛИЗЬКА

Lohvynovska M. O.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Faculty of History,
1st year master's student, B9: History and Archaeology,
Specialisation: History of Ukraine

THE LIFE AND THE WORKS OF OLEKSA VLYZKO

Українська література здається нам вже давно вивченою на уроках в школі, декому на парах в університеті. Але чим більше ми досліджуємо твори тих авторів, що були довго забуті історією, тим більше ми розуміємо, що до цього ми не знали про нашу культуру майже нічого. Така ситуація спіткала футуристичні твори в українській літературі, і зокрема футуристичних авторів, до яких належить Олекс Влизько, про якого піде далі мова.

Актуальність дослідження творчості Олекс Влизька сьогодні зумовлена не лише потребою відновлення історичної справедливості, а й надзвичайною сучасністю його естетичних пошуків. Влизько був однією з найяскравіших і водночас найтрагічніших постатей «Розстріляного відродження». Його вірші наповнені рухом та романтикою. Це синтез футуризму та нот неоромантизму, що є унікальним прикладом модернізації української лірики початку ХХ століття.

Наукова новизна дослідження базується на комплексному поєднанні історико-біографічного та літературознавчого аналізу постаті Олекс Влизька. Актуалізуються та систематизуються маловідомі факти біографії поета, як це впливало на його творчість. порушується питання складності сучасного вивчення спадщини О. Влизька, через вилучення друкованих джерел про нього та його творів.

Олекс Влизько народився 4 лютого 1908 р. в селі Боровийовка Крестецького повіту Новгородського губернії, у сім'ї священика.

Родина О. Влизька бере початок з Сигнаївки, що на Звенигородщині. [1]

Хлопчик рано почав захоплюватися «Кобзарем» Т. Шевченка, що був його взірцем та натхненням. Початкову освіту Олекса отримав в селі Боровйовка, де учні розмовляли поміж собою тільки українською мовою, що мало подальший вплив на світогляд поета. [7]

У 1917 р. родина Влизьків переїздить до України, спочатку в село на Черкащині, потім до Лебедина, остаточно вони оселилися в селі Сигнаївка на Черкащині в 1921 році. [4]

У 1922 р. у родині Влизьків сталася трагедія, що кардинально вплинула на все подальше життя Олекси. Один з братів Олекси, Авенір, провалився під лід, Олекса з братом Олександром, намагалися його врятувати, в наслідок чого всі отримали обмороження. Авенір помер згодом, Олександр зміг одужати, а Олекса через пережиту хворобу назавжди втратив слух та здатність нормально говорити. Подальшу освіту О. Влизько продовжив в київській школі для глухонімих. [6]

Через втрату слуху, в Олекси почала краще розвиватися пам'ять, він почав багато читати, книга стала супутником хлопця, що позитивно вплинуло на його освіту. З цього часу, Олекса Влизько став писати вірші тільки українською мовою. Він закінчив мовно-літературний факультет Київського інституту народної освіти, нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Також він подорожував, зокрема був у Німеччині, а згодом — здійснив похід в гори Паміру. [7]

У 1925 р. стався творчий дебют Олекси Влизька – вірш «Серце на народ» було опубліковано у часописі «Глобус». З цього часу починається його активна творчість. З того часу Влизько починає активно та систематично друкуватися у різних журналах і газетах УРСР. Найчастіше його твори можна було побачити у «Нова Генерація» Михайла Семенка. [9]

У 1927 році вийшла книжка «За всіх скажу», яка сприймається як відповідь на питання, поставлені відомою літературною дискусією 1925-1928 рр. Вона ж була першим футуристичним твором для Олекси Влизька. [5]

Для багатьох сучасників прихід О. Влизька до «Нової генерації» та футуризму видався вкрай несподіваним. Проте, це було

насправді закономірним, адже в той час, Олекса почав товаришувати з панфутуристом Гео Шкурупієм, який його, так би мовити, привів у футуризм. [7]

Критики високо оцінили його першу збірку Олекси. Наприклад, Леонід Первомайський казав: «Коли вийшла Влизькова книжка «За всіх скажу», нам треба було зрозуміти, що всі ми початківці, а він поет». [5]

Паралельно з творчим успіхом, Олекса влаштовував і особисте життя. Він був одружений із Фотіною Красицькою, дочкою художника-живописця Фотія Красицького. [4]

У 1930х роках виходить ряд його видатних футуристичних творів: «Живу, працюю!» (1930), «Книга балад» (1930), «Рейс» (1930), «Мое ударне» (1931), «П'яний корабель» (1933), «Мій друг Дон-Жуан» (1934). [7]

Розглянемо основні збірки Олекси Влизька. Зупинюся на творі «Живу, працюю!», його найбільша збірка віршів. Дана збірка є гарним прикладом футуристичного твору. Вона складається з 7 розділів та 44 віршів. Це вірші вільної форми, ліричний герой активний, енергійний, сповнений оптимізму. Він не скаржиться на труднощі, а навпаки — отримує задоволення від життя і праці, відчуває свою потрібність. На початку своєї книги, Олекса лишив напис «Читачу! Дай свою думку про цю книгу на адресу автора: Київ, вулиця Спаська (Петрівський район) №8, пом. 21». В кінці книги він надав словник з вибраної лексики. [2]

Його останньою роботою є збірка «Мій друг Дон-Жуан». Вона багато в чому натхненна творчістю Вільяма Шекспіра, це видно в тому, що до багатьох творів прологом йшли різні сонети Шекспіра. Даний твір вже є прикладом футуристичного твору, з краплями неоромантики. У «Мій друг Дон-Жуан» Олекса Влизько показує небезпеку поверхневих почуттів, через іронічний образ героя автор утверджує цінність щирого, глибокого кохання. [3]

Запам'ятався Влизько і певними провокативними вчинками. В 1930 році, в Одесі він відвідував клуб працівників преси. Одного разу, будучи напідпитку він сів на бюст Леніна, який стояв у кутку на підлозі біля шахового столика. [4]

Як багато колег Олекси Влизька, своє життя він втратив в наслідок репресій. Він потрапив до першої хвилі арештів, що

прокотилися після вбивства Кірова. 14 грудня 1934 року в Києві було винесено смертний вирок Олексі Влизьку за приналежність до вигаданої антирадянської терористичної організації. Олексу Влизька було посмертно реабілітовано у 1958 року. Після його смерті, відбулося вилучення його творів та періодичних видань, де б містилися факти з його життя. Через це дослідження його творчості та біографії є нині проблематичним. [8]

Отже, як ми можемо побачити, за своє коротке та по справжньому трагічне життя, Олекса Влизько встиг залишити великий слід в історії та культурі України. Його твори – це місце, де кожен зможе побачити щось своє, та зробити свій висновок. Творчість О. Влизька багатогранна. З нею можна як порадіти (приклад «Живу, працюю!») як і задуматися над важливим («Мій друг Дон-Жуан»). Він був талановитим поетом, був визнаним за своє життя автором. Він – той, кого в нас забрала система, що боялася розквіту нашої культури. Тепер ми можемо лише гадати, що ще б він міг написати, чим би ще порадивав. Тепер наш обов'язок вивести його ім'я із забуття, бо люди що загинули через те, що творили українське заслуговують на пам'ять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вежель-Веркалець Л. Верхи на вождах у Биківню : невідомі сторінки долі Олекси Влизька. *Київ*. 1998. № 11–12. С. 140–146.
2. Влизько О. Ф. Живу, працюю: вірші. Харків: Держвидав. України, 1930. 196 с.
3. Влизько О. Ф. Мій друг Дон-Жуан. Харків: Радянська література, 1934. 62 с.
4. Голоси епохи: Олекса Влизько. *Українська правда*. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2025/nechytani_virshi/fourt_h.html
5. Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. Кн. 1 Перша половина ХХ століття. Підручник / Ред. В. Г. Дончик. Київ, 1998. 462 с.
6. Олекса Влизько - Біографія Олекси Влизька. *Sites.google.com*. URL: <https://sites.google.com/view/oleksa-vluzko/біографія-олекси-влизька?pli=1> (дата звернення: 14.04.2026)
7. Олекса Федорович Влизько. *НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ*. URL: <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/627/> (дата звернення: 13.04.2026)

8. Розстріляне відродження: Олекса Влизько. Легенда з легенд. Словопис. URL: <https://slovopys.kubg.edu.ua/rozstiliiane-vidrodzhennia-oleksa-vlyzko-lehenda-z-lehend/> (дата звернення: 14.04.2026)
9. Українська авангардна поезія (1910–1930-ті роки) : антологія / упоряд.: О. Коцарев, Ю. Стахівська. Київ : Смолоскип, 2014. 813, [2] с. : портр.

Маняк В.О.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, факультет історії, політології та міжнародних відносин,
бакалавр 4-го року навчання, 032: Історія та археологія
Науковий керівник: доцент Кожолянко О.В.

**ІНТИМ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ МЕСОПОТАМІЇ:
МІЖ СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКИМ ЗМІСТОМ ТА ПРАВОВОЮ
РЕГЛАМЕНТАЦІЄЮ**

Maniak V.O.

Yuriy Fedkovych National University of Chernivtsi, Chernivtsi,
Faculty of History, Political Science and International Relations,
Bachelor, 032: History and archaeology
Research supervisor: Associate Prof. Kozholianko O.V.

**INTIMACY IN THE SOCIO-CULTURAL SPHERE OF MESOPOTAMIA:
BETWEEN WORLDVIEW AND PHILOSOPHICAL CONTENT AND LEGAL
REGULATION**

Упродовж останнього століття концептуальні засади історіописання зазнали докорінної трансформації. Концепція «тотальної історії», впроваджена представниками школи «Анналів», дозволила інтегрувати у науковий дискурс теми, що раніше вважалися маргінальними. Зокрема, особливої актуальності набуло дослідження приватного життя та інтимної сфери людини давніх суспільств. У контексті Стародавнього Близького Сходу категорії інтимності та еротизму постають не як приватні девіації, а як невід'ємні складники шумеро-аккадської онтології. Відтак, аналіз цих категорій дозволяє реконструювати соціокультурну матрицю Месопотамії з нетипового для класичної історіографії ракурсу.

Онтологічна інтегрованість категорії інтиму сприяла її відображенню у мистецтві, культурі, літературі та правовій традиції Месопотамії.

Власне те, що сучасні дослідники класифікують як перші зразки любовної чи еротичної лірики, було віднайдено серед клинописних

текстів періоду III династії Ура (за середньою хронологією: 2112 - 2004 рр. до н.е.).

«Любовна пісня для Шу-Сіна» - найдавніша відома пам'ятка любовної лірики у світовій літературі є яскравим прикладом притаманної шумеро-аккадському світогляду поєднання сакрального і профанного. «Любовна пісня...», що була складовою акту сакрального шлюбу «ієрогамії», позбавлена сучасних конотацій святості, скромності і сорому. По сюжету «наречена» запрошує «нареченого» до спальні і просить про інтимну близькість з ним. [3] Інтим у даному випадку був актом сакралізації влади та підтвердження божественного мандату правителя. Причому подібний сюжет не унікальний. У міфі про Енліля та Нінліль [3], богиня Нінліль після інтимних зв'язків з Енлілем, одним з ключових богів шумеро-аккадського пантеону, отримала значні повноваження. Причому інтим, вигідний для обох учасників процесу. Для одного - це право на владу, для другого - це підтвердження влади у суспільстві, визнання зрілості, як у фізичному, так і духовному вимірі. [7, с.46]

Інтимні стосунки були не лише причиною претензії на владу чи статус, але мали цивілізуючий вплив. В «Епосі про Гільгамеша» інтимний стосунки людини-звіра Енкіду та харімту Шамхат упродовж двох тижнів призвела до того, що Енкіду «став він мудріший і розумом глибший». Після інтимного зближення з Шамхат Енкіду втратив «звірину силу», а його колишні «друзі» - звірі «пішли від нього» [1], що ознаменувало його перехід від дикуна до цивілізованої людини.

Інтимна близькість і спроможність до статевого акту часто розглядалися як одна з характерних ознак молодості, а їх відсутність сприймалися як особистісна катастрофа. Так наприклад у оповідання «Старий і молода дівчина» втрата сексуального потягу та інтимного життя стає для чоловіка трагедією. З цього приводу він говорить:

«A young man used to be my god, strength my protective deity. (But now) my youth has rushed past my thighs like a fleeing donkey. My (formerly) black mountain has sprouted (white) gypsum. [...]My mongoose, which used to eat (even) malodorous things, does not (even) stretch (its) neck to the jar with clarified butter (anymore). My teeth, which used to chew hard things, do not chew hard things

(anymore). My urine, which used to pierce a solid wall – (now) it trickles uncontrollably.[8]

Досягнення статевої зрілості, навпаки ж, стають причиною гордості і радості. Так наприклад у балбале до Інанни (текст Інанна-Думузід С) богиня Інанна ділиться зі своєю сестрою, богинею Бай:

«See now, breasts stand out; see now, hair has grown on genitals, signifying (my progress to the embrace of a man. Let us be very glad! Dance, dance! O Bau, let us be very glad about my genitals! Dance, dance! Later on it will delight him, it will delight him» [4]

Водночас з романтизацією інтимних стосунків та іноді легковажним ставленням до імпульсивних статевих актів, яке простежується у деяких міфах (зокрема, у міфі про Енкі і Нінхурсагу [5]), дана сфера приватного життя мала чітку регламентацію морально-етичними та правовими нормами. Так зокрема імпульсивні інтимні стосунки чоловіка з жінкою, без подальшого одруження призводили до покарання чоловіка. У міфі про Енліля і Нінліль Енліля за даний проступок вигнали з міста. [6] Зрада зі сторони жінки теж каралася. Причому набагато жорсткіше. Згідно із § 129 законів Хаммурапі: «Якщо дружина авілума (вільний чоловік - М.В.) буде спіймана в ліжку з іншим чоловіком, то вони будуть схоплені (зв'язані) і викинуті у воду». [2]

Підсумовуючи, зазначимо, що інтимність як категорія шумеро-аккадської онтології посідала фундаментальне місце в соціокультурній координатній сітці Месопотамії. Вона виступала маркером особистісного дозрівання, інструментом політичних претензій та рушієм цивілізаційного прогресу. Водночас інтимність була інтегрована в жорстку патріархальну систему, де особисті бажання неминуче стикалися з імперативами традиційних інститутів та суворою буквою закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Епос про Гільгамеша. Scribd. URL: <https://www.scribd.com/document/669991501/> (дата звернення: 15.04.2026).
2. A digital version of the Law Code of Hammurabi, including cuneiform, transliteration, normalization, and an English translation. eHammurabi. URL: <https://ehammurabi.org/> (дата звернення: 15.04.2026).

3. A love song of Shu-Suen (Shu-Suen B): translation. ETCSL: The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. URL: <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/section2/tr2442.htm> (дата звернення: 15.04.2026).
4. Balbale to Inanna (Dumuzid-Inana C). ETCSL: The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. URL: <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.4.08.03&display=Crit&charenc=gcirc&lineid=t40803.p1#t40803.p1> (дата звернення: 15.04.2026).
5. Enki and Ninḫursaĝa. ETCSL: The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. URL: <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.1.1> (дата звернення: 15.04.2026).
6. Enlil and Ninlil. ETCSL: The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature. URL: <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.2.1> (дата звернення: 15.04.2026).
7. Leick G. Sex and eroticism in Mesopotamian literature. London : Routledge, 1994. 320 p.
8. Matuszak J. A Complete Reconstruction, New Edition and Interpretation of the Sumerian Morality Tale 'The Old Man and the Young Girl'. Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie. 2022. Т. 112, № 2. С. 184–218. URL: https://www.researchgate.net/publication/361676300_A_Complete_Reconstruction_New_Edition_and_Interpretation_of_the_Sumerian_Morality_Tale_'The_Old_Man_and_the_Young_Girl' (дата звернення: 15.04.2026).

Миронець С. В.

Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів
Філософський факультет, студентка, 033: Філософія
Науковий керівник : доцент Пухта І.С.

РЕДУКЦІЯ СМISЛУ У ПЕРЕКЛАДІ ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕКСТІВ НА ПРИКЛАДІ “SEIN” І “BYT”

Myronets S.V.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Philosophy, student, 033, Philosophy
Reserch supervisor : Associate Professor Pukhta I.S.

REDUCTION OF MEANING IN THE TRASLATION OF PHILOSOPHICAL TEXTS: THE CASE OF SEIN AND BYT

Проблема перекладу філософських текстів завжди виходила далеко за межі лише мовного відтворення. У філософії переклад є актом інтерпретації, оскільки кожне слово позначає певну думку, об'єкт і формує структуру їх мислення. Німецька класична філософія є яскравим прикладом цього феномену. Адже в її межах, поняттєвий апарат строго диференційований і має системний характер. Відтак, переклад постає як герменевтичний процес, в якому відбувається постійне зміщення або й навіть редукція смислу.

Тлумачення смислів є історично зумовленим процесом. Переклад не може бути нейтрально відтвореним розумінням чогось, адже кожна мова, а відповідно і закладені нею сенси в термінах і словах, має власну структуру смислових відношень. Перекладач не просто переносить зміст, а заново його конституює у межах мовної системи, в якій він працює. Тут і постає проблема, яку варто порушити : чи можливо зберегти внутрішню логіку і повноту смислу філософського тексту\трактату при переході між мовами, і якщо ні, то наскільки вагомими будуть смислові втрати, які відбудуться?

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель у своєму трактаті “Наука логіки” [2] вибудовує строго послідовну систему понять, де кожен термін визначається через своє місце у логічному розвитку. У

гегелівській логіці перехід від Sein до ніщо постає як внутрішній рух мислення, у якому чисте буття виявляє власну порожність. Як підкреслюється, «чисте буття не має жодного визначення... бути повністю позбавленим визначеності це саме те, що ми називаємо ніщо» [2]. Саме через це буття переходить у ніщо не як зовнішнє заперечення, а як результат власної абстрактності. Однак така побудова можлива лише за умови радикального очищення поняття буття від будь-якого зв'язку з реальністю. На цьому тлі польський відповідник «istnienie (bytu)» [3] на перший погляд виглядає як протипага гегелівській абстракції, адже він підкреслює фактичність і реальність. У ньому сказано, що існування це «те, що є реальним на відміну від того, що є лише видимістю, і те, що є, на відміну від того, чого немає», а також що це «акт буття, тобто те, завдяки чому щось є» [3]. Крім того, воно визначається як «найпервинніший предмет спонтанного пізнання» [3]. Здається, що таким чином польська традиція відновлює онтологічну повноту буття і протиставляє її гегелівській редукції. Проте саме тут і виникає потреба в критичному аналізі, оскільки польський відповідник не просто зберігає зміст, а водночас і трансформує його. Передусім проблематичним є ототожнення «istnienie» з «реальністю» і «фактичністю». Коли існування визначається як «те, що є реальним» [3], воно фактично зміщується з рівня онтологічного принципу на рівень емпіричної даності. Це означає, що існування починає розумітися як характеристика того, що вже є, тобто як факт, а не як умова можливості самого «є». У такому підході втрачається різниця між буттям як актом і буттям як даністю, і це вже є формою редукції. Далі, визначення існування як «акту буття, тобто того, завдяки чому щось є» [3] виглядає метафізично насиченим, але воно залишається двозначним. З одного боку, це формулювання намагається зберегти класичну інтуїцію актуальності, але з іншого, воно не пояснює самого цього акту і легко перетворюється на тавтологію. У результаті «akt bytu» може бути витлумачений або як реальний онтологічний принцип, або як узагальнене позначення факту існування. Ця невизначеність створює підґрунтя для подальшої редукції, бо зміст терміна не фіксується достатньо чітко. Ще більш важливою є теза про те, що існування є «найпервиннішим предметом спонтанного пізнання» [3]. На перший погляд, це аргумент проти гегелівського початку з абстракції. Але

водночас це твердження вже переводить буття у площину пізнання. Існування тут постає як те, що дане свідомості, тобто як об'єкт досвіду. Таким чином, навіть намагаючись уникнути логічної редукції, польський текст здійснює епістемологічну редукцію, бо підпорядковує буття структурі пізнання. Додатково це підтверджується аналізом функцій слова «є». У польському тексті зазначено, що воно може означати існування, припис властивостей, зв'язок або локалізацію. Це демонструє багатозначність мови, але водночас відкриває іншу проблему. Якщо всі ці функції об'єднуються під одним словом, виникає ризик змішування різних рівнів.

Існування як онтологічний принцип починає розчинятися серед граматичних функцій. У цьому сенсі польський відповідник не лише не уникає редукції, а здійснює її на мовному рівні, де буття втрачає свою специфічність і стає лише однією з функцій висловлювання. На цьому тлі українська традиція дозволяє побачити межі польського підходу ще чіткіше. У ній підкреслюється, що «буття є філософським терміном, що позначає існування взагалі», але водночас наголошується, що «існування (буття) не є властивістю предметів»[1]. Це означає, що буття не можна редукувати ні до фактичності, ні до пізнавальної даності, ні до мовної функції. Воно є умовою можливості всіх цих вимірів. Крім того, зазначено, що «буття є найфундаментальнішим зі всіх філософських категорій» і що його «не можна визначити як більшість понять»[1]. Отже, буття зберігає принципову невичерпність, яка не дозволяє звести його до жодного з окремих значень.

Терміни «буття», «існування», «реальність» можуть вживатися як синоніми, але водночас позначають різні поняття. Це означає, що українська мова не фіксує однозначного відповідника, а зберігає напругу між різними смисловими полюсами. Саме ця напруга дозволяє уникнути редукції, бо жодне значення не абсолютизується. У підсумку стає очевидно, що існує подвійна редукція. У гегелівській логіці буття редукується до чистої абстракції, яка через свою порожність переходить у ніщо. У польському відповіднику, навпаки, буття редукується до фактичності, пізнавальної даності і мовної функції. Обидва підходи рухаються у протилежних напрямках, але мають спільний результат, вони втрачають повноту онтологічного змісту. Український термін «буття» у цьому контексті виявляється більш

сміслово наповненим, бо утримує одразу кілька вимірів. Він означає існування, але не зводиться до факту існування. Він пов'язаний із реальністю, але не вичерпується нею. Він може вживатися в різних контекстах, але не розчиняється в них повністю. Саме тому переклад Sein як «буття» є не просто передачею терміна, а складним філософським актом, у якому виникає напруга між різними традиціями. Таким чином, критика польського відповідника полягає не в тому, що він є неправильним, а в тому, що він приховано редукує буття, зводячи його до одного з його вимірів. І якщо гегелівська логіка демонструє редукцію до чистої абстракції, то польський текст демонструє редукцію до емпіричної та мовної конкретності. У цій ситуації український термін «буття» відкриває можливість утримати ширший горизонт, у якому ці редукції стають видимими як обмеження, а не як остаточні визначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лісовий В. С. Буття. *Енциклопедія Сучасної України*. Том 3. URL: <https://esu.com.ua/article-38320>(дата звернення: 15.04.2026).
2. GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL. *The Science of Logic* : монографія. Cambridge : Cambridge University press, 2010. 863 p.
3. *Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu*. URL: <https://www.ptta.pl/pef/pdf/i/Istnienie.pdf>(date of access: 15.04.2026).

Насібова З.А.

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ,
Історичний факультет, I курс ОР «Магістр», ОП «Історія України»

**ВНЕСОК АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО У СТАНОВЛЕННІ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК (1918-1920)**

Nasibova Z.A.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
Faculty of History, 1st year of the Master's degree,
SP «History of Ukraine»

**ANATANHEL KRYMSKY'S CONTRIBUTION TO THE ESTABLISHMENT
OF THE UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES (1918-1920)**

Питання інституційного оформлення вітчизняного наукового простору було одним із ключових у колі зацікавлень українських інтелектуалів вже з середини XIX століття. Початкові етапи інтеграції української науки у світовий контекст пов'язані з реорганізацією Літературного товариства імені Шевченка у Львові в однойменне Наукове товариство (1892 р.). Проте, попри фундаментальне значення для розвитку національного наукового середовища, НТШ не змігло повною мірою трансформуватися у загальнонаціональний консолідуючий центр [4, с. 10].

Революційні події 1917 року надали потужного імпульсу розвитку національної самосвідомості, що повернуло актуальність дискурсу про заснування української вищої наукової установи. Однак повноцінна реалізація сподівань українських інтелектуалів стала можливою лише за часів Української Держави Павла Скоропадського. Ключовим етапом став план діяльності Міністерства народної освіти, представлений Миколою Василенком, де створення Української Академії Наук було визначено як одне з пріоритетних державних завдань [4, с. 11].

У тісній співпраці з Володимиром Вернадським, Микола Василенко ініціював підготовку для створення Української академії наук. Процес розроблення відповідного законопроекту розпочався у

липні 1918 року в межах спеціально створеної Комісії. Результатом цієї роботи стало затвердження у жовтні того ж року закону про заснування УАН, який передбачав державне фінансування її діяльності на початковий рік у сумі 1 603 466 карбованців [3, с. 24].

Формування першого кадрового складу Академії здійснювалося за особистим розпорядженням Гетьмана Павла Скоропадського на основі пропозицій міністра народної освіти. До структури новоствореної інституції було залучено дванадцятьох науковців, розподілених порівну між трьома відділами УАН. За результатами процедури таємного голосування посаду президента обійняв В. Вернадський, тоді як обов'язки неодмінного секретаря було покладено на Агатангела Кримського [3, с. 25].

Прийнявши запрошення від В. Вернадського, Агатангел Кримський став одним із найактивніших учасників створення та структуривання УАН. В листі Вернадського збереглися свідчення того, що попри дискусійність деяких поглядів, він вважав присутність Кримського в керівному складі Академії критично важливою для науки в цей турбулентний час [1, с. 3]. Показовим фактом є відсутність альтернативи Кримському на посаду неодмінного секретаря, що аргументувалося його авторитетом серед наукових кіл як принципового прихильника розбудови національної ідеї.

Роль А. Кримського виявилася вирішальною не лише на початковому етапі фундації, а й у період боротьби за існування УАН. Після падіння Гетьманату 14 грудня 1918 року та приходу до влади Директорії, над Академією нависла загроза розформування. Зокрема, 2 січня 1919 року М. Грушевський виступив з ініціативою ліквідації установи як продукту попереднього політичного режиму. Завдяки активному опору А. Кримського та інших академіків, ліквідації вдалося уникнути, обмежившись компромісним переглядом окремих положень Статуту Академії [4, с. 18].

Агатангел Кримський не лише розбудовував Академію, а й виступав її головним публічним захисником, документуючи всі перешкоди на її шляху. У звіті про роботу установи за період до початку 1920 року вчений залишив зауваження щодо ворожої налаштованості окремих кіл української інтелігенції: «Оця громадська допомога цінна для Академії ще як один з доказів, що поважні культурні українські кола не вважають теперішню Українську Академію Наук за

якийсь чужий, обрусительний паросток. Бо немає правди сховати: і доводилося і доводиться від певної частини українців та деяких росіян, чути, що мовляв, «Українська Академія Наук» це тільки вивіска, а всередині йде руська робота, бо «української культури нет», кажуть росіяни, бо «орударі» т. зв. Української Академії Наук обрусителі», — кажуть незадоволені українці» [2, с. 2].

У лютому 1919 року, зі встановленням більшовицького режиму, прямих загроз існуванню УАН не виникало, хоча гострою проблемою залишався дефіцит фінансування, що, втім, не зупинило науковий процес. Критична ситуація склалася вже у серпні 1919 року з приходом денікінських військ. Окупаційна адміністрація не лише паралізувала наукову діяльність, а й пропонувала ліквідацію самостійного статусу УАН, маючи в планах трансформувати її у філію підпорядковану Російської академії наук [3, с. 26].

На Агатангела Кримського випала роль захисника майна та гідності УАН у найскладніший період денікінської окупації Києва. Поки інші академіки на чолі з В. Вернадським перебували у відрядженні, Кримський особисто вступав у конфронтацію з денікінською контррозвідкою, протестуючи проти обшуків та вилучення друкарських машинок Академії. Листування вченого з В. Вернадським свідчить, що він намагався зберегти хоча б мінімальну повагу до наукової установи, проте частина друкарських машинок все одно була вилучена [1, с. 13].

Подібна відданість науці потребувала від А. Кримського виняткової мужності, яку він постійно демонстрував впродовж усього періоду свого секретарства в УАН. Цю рису характеру вченого підкреслює Наталія Полонська-Василенко у своєму нарисі: «Треба було мати багато дипломатичного хисту з боку керівників Академії, щоб могли зберегти її й при тому майже без змін - під час всіх цих подій. Вся заслуга в цьому належить невідмінному секретареві, акад. А. Ю. Кримському, який віддав всю свою душу Академії Наук.» [4, с. 20].

Підсумовуючи, варто зазначити, що постать Агатангела Кримського стала ключовою не лише в момент інституційного становлення Української академії наук, а й у період її трансформацій в умовах постійних політичних криз 1918–1920 рр. Виконуючи обов'язки неодмінного секретаря, Кримський виявляв не тільки наукову фаховість, але й дипломатичний хист у виборюванні самостійності інтересів

Академії перед окупаційними режимами. Його діяльність сформувала фундамент, котрий дозволив Академії зберегти свою структуру та першочергову ідею у часи різкої трансформації державної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941) : у 2 т. / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. Київ, 2005. Т. 2 : 1918–1941 / відп. ред. В. А. Кучмаренко. 358 с. (Серія: Наукова спадщина сходознавців).
2. Звідомлення до 1 січня 1920 року про діяльність Української академії наук у Києві / Українська академія наук. Київ, 1920. ХCV с. URL:https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00002232 (дата звернення: 12.04.2026).
3. Матвєєва Л. В. Створення Української академії наук (1918–1928). Східний світ. 2008. № 3. С. 22–47.
4. Полонська-Василенко Н. Українська академія наук (нарис історії) : у 2 ч. Мюнхен : Logos, 1955. Ч. 1. 1918–1930. 148 с.

Новосел Н. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ історичний факультет,
студентка 1-го курсу магістратури, В9: Історія та археологія
ОП «Історія України»

**ПОВСТАНСЬКІ ЗАГОНИ НА ЛУГАНЩИНІ ТА ЇХНЯ ВЗАЄМОДІЯ
З МІСЦЕВИМ НАСЕЛЕННЯМ 1920-1921 рр**

Novosel N. S.

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv Faculty of History,
1st year master's student, B9: History and Archaeology
Specialisation: History of Ukraine

**REBEL UNITS IN THE LUHANSK REGION AND THEIR INTERACTION
WITH THE LOCAL POPULATION, 1920–1921**

Російська федерація окупувала Луганську область України. російське керівництво стверджує, що ці території ніколи не були українськими та є частиною так званого «рускава міра». Але вивчення історії цього регіону доводить, що Луганська область завжди була частиною загальноукраїнських історичних процесів і невід'ємною складовою українського визвольного руху. Тож вивчення антибільшовицького повстанського руху на Луганщині є актуальним та важливим для спростування міфів і наративів, які використовує держава-агресор в інформаційній війні проти України.

Новизна дослідження полягає в узагальненні та систематизації відомостей про повстанські загони Луганщини 1920–1921 рр. із визначенням їх локалізації, а також у характеристиці їхньої взаємодії з місцевим населенням.

Після захоплення теренів Луганської області більшовиками в 1920 році тут виникає антибільшовицький повстанський рух, який користується значною підтримкою місцевого населення, яке не сприймало більшовицьку політику продрозкладки та ідеї колективізації, адже хотіло працювати на власній землі й не хотіло задарма віддавати продукти, здобуті важкою працею. Повстанський рух

поширюється переважно сільською місцевістю та об'єднує людей різних політичних поглядів, як анархістів так і самостійників-державників, задля однієї мети – захисту місцевого населення від дій продзагонів, радянських силових структур та для боротьби проти утвердження радянської влади в регіоні.

На території Луганщини діяли повстанський загін Івана Блохи на Біловодщині, що нараховував близько 50 шабель. Біля хутора Семикозова діяв загін Огнева. У Старобільському повіті на початку 1921 р. воювали загони: Лимаренка Андрія які нараховували 250 піхотинців і 50 вершників та мали на озброєнні 10 кулеметів[9]. Загін Саєнка нараховував 150 осіб і мав тачанки та кулемети. В серпні 1920 року загін Саєнка фактично контролював Біловодськ, Семикозівку та Очкурівку.

На Луганщині активно діяв загін Каменюки. Думки щодо його чисельності різняться. Круцик Р. подає данні про 600 шабель та 200 багнетів станом на весну 1921 року [4, с. 218]. Я. В. Мотенко називає цифру в 700 кавалеристів [8, с. 18].

Сам отаман народився на станиці Петропавлівці (зараз це Станично-Луганський район), яка знаходилася біля гирла річки Євстуг. Саме це село було базою повстанців [6, с. 237-238]. Отаман народився в 1880 році, відповідно, на момент початку його боротьби з більшовиками йому було 40 років [3, с. 293].

Щодо політичних поглядів Каменюки, то тут думки різняться. Більшість дослідників вважають його анархістом, зокрема Круцик, Мотенко, Савченко, Резніков тощо. Є згадки, що Каменюка мав Чорний прапор [7]. Водночас, Кульчицький вказує, що отаман мав проунеерівську (петлюрівську) орієнтацію, посилаючись на донесення Донецького ДПУ за 1921. Таку ж орієнтацію за словами Кульчицького мав і Саєнко [5, с. 160].

У Старобільському повіті в Білолуцькій волості також діяв загін отамана Калиновського. Калиновський прагнув зібрати армію для здобуття незалежності України. Його загін мав 10 гвинтівок та 600 набоїв. Радянським органам було відомо про 4 осіб причетних до групи Калиновського [1]. Загін отамана Балаби складав 250 осіб [13]. Він діяв у Містківській волості (зараз це Сватівський район). та мав самостійницьку орієнтацію [11].

У Біловодському районі діяли загони Черепахи та Марусі [4]. Також відомо про існування загонів Решетника Михайла та отамана Петра Новацького, на псевдо Шуба [13].

Окремо варто згадати про повстанські загони, які були пов'язані з П'ятою повстанською групою Партизансько-повстанського штабу (ППШ) УНР. Так це загони: Руденка, Колодія, Донченка, Сироватського, Прими, Чорної маски, Гайворонського. Вони погодилися на координацію дій з В. Кияшком, хто формував підпілля і чекали походу С. Петлюри, щоб при загальному повстанні вигнати більшовиків. Ці повстанці діяли переважно в Куп'янському повіті, куди входила сучасна північ Луганщини[10].

Можна побачити, що багато загонів діяло саме на Старобільщині, Біловодщині та Сватівщині. І це не випадково. Тут жили селяни, які підтримували повстанців. 90% селянства Старобільського повіту складали колишні державні селяни. Після скасування кріпосного права саме вони отримали по 4,5 десятини землі на душу, тобто майже у два рази більше за поміщицьких селян. У 1917 році після проведення Столипінської реформи в Старобільському повіті на одне хутірське господарство припадало 14,4 а на відрубне 12,2 десятин землі. Тобто тут жили люди, які вже давно мали землю, обробляли її, мали з неї непогані доходи і зрозуміло, що не сприймали більшовицьку політику колективізації й підтримували тих, хто боровся проти неї. На виборах до Всеросійських Установчих зборів 1917 року тільки 2,36% виборців Старобільського повіту проголосували за РСДРП(б) [8].

Селяни надавали повстанцям інформацію про дії більшовиків. Про це свідчить зокрема той факт, що чекісти на Біловодщині, влаштували показовий бій свого загону, що вдавав повстанців та червоноармійців саме перед селянами, щоб ті передали інформацію про «новий повстанський загін» повстанцям зі своєї місцевості. Селяни негативно ставилися до більшовиків і раділи, коли думали, що ті потрапили в полон до повстанців. Спогади про це лишив командир 14-го стрілецького полку 2-ї Донської дивізії Червоної армії [4]. Селяни розповідали чекістам, які видавали з себе повстанців, про те, як червоноармійці відбирали в них худобу та останній хліб. Вони бачили в повстанцях народних месників. Крім того, повстанці зазвичай самі

були місцевими жителями, селяни їх знали та довіряли їм, тоді як більшовицькі сили були окупаційними.

Радянська влада не тільки відбирала майно в селян, але й примусово мобілізувала молодь на фронт, воювати за чужу владу на чужій землі. Тому багато молодих хлопців, деяким навіть не було 18, йшли в повстанці. В цьому контексті варто також згадати, що до повстанців могли приєднуватися й колишні червоноармійці [12]. Вони могли бути примусово мобілізованими або могли розчаруватися в радянській владі, чиї слова часто не співпадали з діями. Для прикладу можна загадати гасло, використовуване більшовиками, «Землю – селянам!» і фактичну політику розкуркулення, коли цю ж землю відбирали в працюючих, і через це заможних, селян.

Варто зазначити, що через масові мобілізації в роки Першої світової війни багато селян володіли зброєю і відповідно могли чинити опір окупантам, що сприяло поширенню повстанського руху. Були селяни які свого часу вступали до Запорізького корпусу армії УНР, який у 1918 році перебував на теренах Луганщини. Цікаво, що в складі цього корпусу на Луганщині перебувала частина бійців Полку Січових Стрільців Євгена Коновальця, що теж показово в контексті настроїв населення [2].

Отже, на території Луганщини відомо про 18 антибільшовицьких повстанських загонів. Вони могли діяти як досить великими з'єднаннями як загін Каменюки так і маленькими групами як загін Калиновського. Діяли як піхотою, так і кіннотою. За поглядами були як анархісти так і української самостійницької державницької орієнтації і були просто групи повстанців, що захищали місцеве населення від терору більшовиків. На озброєні мали кулемети, гвинтівки, багнети, шаблі тощо. Загалом значна кількість населення в той час володіла зброєю через події Першої світової війни та Революції. Повстанські загони діяли переважно на півночі області, адже тут були яри, ліси та балки, де можна переховуватися і населення, яке було не задоволене політикою більшовиків щодо продрозкладки, мобілізації, а тому підтримувало повстанців, надаючи інформацію про дії більшовиків та власне приєднуючись до повстанських загонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глушко Ф. Марні спроби відродити бандитизм у Старобільському повіті. *Всеросійська кочегарка*. 1923. 1 липня С. 3.
2. Каплунов В. Нездійснена місія останніх запорожців. *Часопис українського сходу*. 2015. Вип. 1. С. 53–67
3. Косенко Ю. Літопис українського Донбасу. Донбас в часи визвольних змагань 1917–1921. Ічня : Формат, 2018. 308 с.
4. Круцик Р. М. Народна війна. Київ : ТОВ «Дорадо-Друк», 2011. 249 с.
5. Кульчицький С., Якубова Л. Донеччина і Луганщина у XVII–XXI ст. історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 813 с.
6. Курило В. С., Набока О. В., Нариси історії Луганщини. Полтава : Талком, 2023. 301 с.
7. Мірошніченко І. О. Йшла війна громадянська. Луганськ : ВАТ «ЛОД», 2003. 99 с.
8. Мотенко Я. В. Селянський рух в Харківській губернії (1917–1921 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 195 с.
9. Нікітенко К. В. До питання про ліквідацію повстанського руху на початку 1920-х років. *Вчені записки Таврійського національного університету ім В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. Т. 33 (72), № 4. С. 94–100.
10. Новосел Н. Підпільна організація В. Кияшка на Луганщині: гілка П'ятої повстанської групи УНР (1921 р.). *Грані*. 2025. Т. 28, № 5. С. 250–255. DOI: 10.15421/172626.
11. Резніков В. В. Селянський повстанський рух на Слобожанщині (1918–1923 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 237 с.
12. Репресії проти учасників антибільшовицького руху в Україні (1917–1925 рр.) : анот. покажч. архів. кримін. справ «Основного» фонду архівів тимчас. зберігання регіон. органів СБУ / упоряд. В. М. Василенко. Харків : Права людини, 2015. 231 с.

13. Юзич Ю. П. Карта повстанського руху в радянській Україні у 1920–1921 рр. Публікується вперше. *Історична правда*. 2020. 2 листопада URL:

<https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/11/2/158381/> (дата звернення: 22.03.2026)

Петрина А. П.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
історичний факультет, студентка, 032: Історія та археологія
Науковий керівник: доцент Баукова А. Ю.

КЕНТАВРИ В ПОХОВАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ АНТИЧНОСТІ

Petryna A. P.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of History, student, 032: History and Archaeology
Research supervisor: Associate Professor Baukova A. Yu.

CENTAURS IN THE FUNERARY ART OF ANTIQUITY

«Смерть — як коса замашна, навіть царя не обійде вона», — такими словами Г. Сковорода нагадує нам про невідворотність кінця життя. Однак це не кінець: навіть через сотні, а то й тисячі років об'єктом зацікавлення археологів стають обряд, інвентар та поховальна іконографія що дозволяють зрозуміти уявлення представників різних спільнот та цивілізацій про смерть і потойбіччя. Поховальні споруди з часів єгипетської цивілізації були одним із способів підкреслення статусу похованого, а оздоблення та написи стали цінним джерелом для реконструкції історії, релігії та культури. «Винаходом» античності став новий тип поховальних пам'ятників, які були більш «демократичними», адже мали меншу ціну та розмір, але їх поверхні стали відзеркалювати зміни в міфологічному світогляді. Особливо актуальним це є для оздоблення скринь ларнак та саркофагів. Серед сюжетів подій Троянської війни, амазономхії чи діонісійських містерій особливе місце посідають сюжети з кентаврами.

Ця особливість визначає і мету дослідження: з'ясування витоків образу кентавра в «поховальній поезії», визначення його первісної ролі, аналіз значення цього образу в різні періоди античності та причин закріплення мотиву в культурному середовищі.

Наратив про першого кентавра сягає корінням до царя лапівів Іксіона, від союзу якого з Нефелою постали напівлюди-напівконі.

Розлогий опис вчинків кентавра зустрічаємо в Овідія. Він зображує їх як «нащадків злочину проти шлюбу», порушників ксенії та

дзеркало найгірших людських якостей, що проявилися на весіллі Піріфоя і Гіподамії, де *«найдикиший із диких кентаврів»* Евріт, у якого *«щедрим вином, як і вродою діви, розпалені груди»*, потяг наречену, а інші потягли всіх жінок *«мов у щойно здобутому місті»* (Овідій, *Метаморфози*, XII, 219–220, 225). *«Зваги вино додає»*, а вони *«летять, сповіщаючи бійку»* — такі образи найчастіше зустрічаються в іконографічній традиції, що мала поширення у Середземномор'ї (Овідій, *Метаморфози*, XII, 241) [2]. Інший римський автор, Вергілій, безпосередньо поєднує кентаврів із підземним світом, де *«в брамі кентаври стоять на припоні»* разом із іншими химерами (Вергілій, *Енеїда*, VI, 286) [1].

Основним джерелом для вивчення походження та символізму образу кентавра є іконографічні матеріали з пам'яток на території Греції, Малої Азії, Риму та колишньої римської Галлії.

Перший відомий приклад кентавра у похованні виявлено у 1969 р. поблизу села Танагра в Беотії під час дослідження мікенського некрополя. Тут відкрито теракотові ларнаки, датовані періодом Мік. ІІІС (бл. 1190/1180 – 1050 рр. до н.е.), на стінках яких вміщено зображення процесій жінок-плакальниць, рядів колісниць, поховальних обрядів та ігор на честь померлого. Найдивніше, що зображене на одному з них чудовисько, Спіропулос двічі ідентифікував як кентаврицю і один раз як сфінкса. Символіка цієї сцени, імовірно, вказує на момент поховальної церемонії, яка має давнє мікенське коріння. Кентавриця разом із жіночою постаттю, вирізненою діадемою та жрецьким убранням, здійснюють апотропейний обряд на честь померлого [4]. Однак це єдиний випадок, який зображує кентаврицю у такому ключі. Частіше в такого роду сценах показували кентавра. Приклади можна знайти в пам'ятках етрусків чи на клазоменських саркофагах.

В Клазоменах гібрид людини і коня зустрічається виключно на групах Альбертіnum, датованих 510–470 рр. до н. е. Кентаври озброєні гілками і ніби чекають нападу, або, імовірно, виконують атропейстичну функцію, охороняючи покійника [3].

На одному із саркофагів, виявлених Османом Хамді Беєм у 1887 році на Царському некрополі Сидону теж бачимо сюжети за участю кентаврів [11]. У першому випадку це сцена кентавромахії, де, за відомим сюжетом, напівлюди-напівконі намагаються *«скелі й колоди*

на нього [Кенея] *навалювати, гори зсувати*» (Овідій, *Метаморфози*, XII, 507) [2]. Кентаври стоять на задніх ногах і в момент зображення вже готові звалити шматки скелі на Кенея, тим самим намагаючись скинути його разом зі щитом у Тартар. Інший приклад є простішим: на ньому два кентаври борються за здобич — оленя. Ймовірно, перевага на боці того, що праворуч, оскільки він уже готовий проштрикнути суперника гострою гілкою [11]. У цих сценах боротьба кентаврів з лапідарями могла віддзеркалювати події греко-перських воєн. Проте на пам'ятці відсутні розгорнуті батальні композиції, натомість представлено лише епізод розправи над Кенеєм. Отже, цей сюжет, ймовірно, має характер наслідування грецької художньої традиції.

Етруска поховальна традиція демонструє іншу інтерпретацію міфу на так званому «Саркофазі Магната»: на лицьовій стороні показано амазономехію, а на задній стінці вміщено сюжет втечі Ореста з Аргоса до Дельф. Ореста переслідують Ерінії, але сюжет доповнений сценою кентавромахії. Таке поєднання свідчить, що на цих саркофагах могли бути показані уривки популярних в той час трагедій. Ці драматичні історії, ймовірно, не були записані, а передавалися усно. Це пояснює оригінальні варіанти, «нелогічні» поєднання та навіть невизначені сюжети [9].

На мармурових саркофагах римського часу образ кентавра також присутній та реалізується в кількох напрямках із різним алегоричним змістом.

Перша сцена з елліністичним мотивом представлена на надгробку вільновідпущеника Лівії Амемпта, датованому не раніше I ст. н. е. У нижній його частині постає «олюднений» кентавр, який вже підданий віянням любові з Амуром на спині, а праворуч кентавриця грає на тибії, а верхи сидить Псіхея [6]. Аналогічний мотив простежується і на саркофазі III ст. н. е., де зображено процесію на чолі з Бахусом та Аріадною, яких супроводжують сатири, менади, кентавр, що грає на лірі та кентавриця з дитиною [5]. У цих випадках, як припускають, перед нами представлена іконографія одного з образів блаженства, якого люди сподівалися досягти після смерті. Найяскравішими прикладами є саркофаги, де міфологічні пари безпосередньо ототожнюються з похованими особами, яких розміщували в обрамленні. Саркофаг міг бути виготовлений заздалегідь, а після

смерті на ньому викарбовували подружню пару. Так, у прикладі з покійною парою медальйон із бюстами супроводжують два кентаври з чотирьох, що запряжені в колісницю: ліворуч — Бахус, праворуч — Аріадна [5].

Другий приклад, на противагу брутальним кентаврам, зображує стриманого Хірона на одній зі сцен життя Ахілла. Виготовлений у 150–170 рр. н. е. в Афінах. «Мудрістю славетний кентавр» показаний напівсидячи, спершись на палицю, а іншою рукою корегує рухи Ахілла, який стоїть перед ним (Овідій, *Метаморфози*, II, 633). Ймовірно, він проводить вправи з кулачного бою [1]. Особливістю символізму саркофагу є акцент на освіті, дисципліні та прагненні покійного наслідувати якості героїв.

Дику та нестримну агресію напівлюдини-напівтварини демонструє саркофаг IV ст. н. е. Саркофаг Флавія Меморія з Арля, на перший погляд, зображує зовсім іншу картину: на ньому розміщена сцена полювання на лева двома кентаврами. Хижак кидається на кентавра, який замахується палицею, тоді як його напарник намагається розчавити лева уламком скелі. Сцена з кентаврами серед дерев відсилає до архаїчних грецьких сюжетів, адже лише в період класики вони з'являються в інтер'єрі. Згідно з епітафією, Флавій Меморій мав вдалу військову кар'єру — від 28-річної служби в легіоні йовіанців до посади *Comes ripae* однієї з прикордонних провінцій (Дакія, Паннонія або Норік) [7]. Логічно було б інтерпретувати це як символ боротьби з кочовиками, які порушували кордони держави. Однак фактичне пояснення інше: Меморій був перепохований в аттичному саркофазі II ст. н. е., майстерність якого у ті часи занепаду мистецтва була неперевершеною [8].

Отже, проаналізовані саркофаги свідчать, що першочергова роль іконографії кентавра була спрямована на виконання атропеїстичної функції, оскільки він, подібно до грифонів та сфінксів, належав до перехідної категорії химер. У контексті історичних подій кентаври змінили своє значення, стаючи символічною фігурою, яку порівнювали з варварами у добу класики. Зразки часу Римської імперії, доповнені сюжетами діонісійської тематики, показують кентаврів, які розважаються у компанії сатир і менад, тоді як подекуди трапляються моралістичні сцени з Хіроном у період наставництва Ахілла. Таким чином, кентавр, із «регіонального» героя,

перетворився на всеохоплюючий образ, який швидко поширився завдяки грекам, проте в різних народів виникали власні інтерпретації цього міфу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вергілій. *Енеїда*. Переклад М. Білик. Київ: Дніпро, 1972.
2. Овідій. *Метаморфози*. Переклад А. Содомори. Київ: Дніпро, 1985.
3. Asăndoaie, Elena Roxana. “Fantastic Representation on Clazomenian Sarcophagi: The Case of Hybrid Representations (Mischwesen – Centaurs, Gorgoneion, Griffin, Satyrs, Seirines, Sphinxes).” Beograd – Čačak: 2016.
4. Belgiorio, Maria Rosaria. “Centaureessa o Sfinge su una Larnax Micenea da Tanagra.” *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 19 (1978).
5. Clarac, Frédéric de (comte). *Description des antiques du Musée Royal. Commencée par Ennio Quirino Visconti; continuée et augmentée par le comte de Clarac*. Paris: Imprimerie de Madame Hérissant Le Doux, 1820.
6. Fröhner, Wilhelm. *Notice de la sculpture antique du Musée national du Louvre*. Paris: Ch. de Mourgues Frères, 1869.
7. Fröhner, Wilhelm. *Musée de Marseille: Catalogue des antiquités grecques et romaines*. Marseille, 1897.
8. Le Blant, Edmond. *Catalogue des monuments chrétiens du Musée de Marseille: inscriptions, sarcophages, marbres divers, terres cuites, bijoux*. Paris: Imprimerie nationale, 1894.
9. Riedemann, Valeria. “Rethinking Depictions of Altars on Etruscan Mythological Sarcophagi.” In *Death Imagined: Ancient Perceptions of Death and Dying*, 143–174. 2025.
10. Smith, A. H. *A Catalogue of Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum*. Vol. III. London, 1904.
11. Soslu, Ayşegül. *Likya Lahdi: Doğal ve Kültürel Miras Lahit. Sidon Kral Nekropolü’nden MÖ V. yüzyıla ait Lahit (Kral Nekropolü, Sidon, Lübnan)*. 2024.

Попович А.О.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
студентка, А4.03: Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
Науковий керівник: доцент Яценюк Г.М.

МЕЖІ ІНТЕГРАЦІЇ: ЧОМУ ІМПЕРАТРИЦЯ СІСІ НЕ СТАЛА ЧАСТИНОЮ ПРИДВОРНОГО СОЦІУМУ ГАБСБУРГІВ

Popovych A.O.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi,
Faculty of History, Political Science and International Relations
Student, group A4.03: Secondary Education (History and Civic Education)
Research Supervisor: Associate Professor Yatseniuk H.M.

BOUNDARIES OF ASSIMILATION: WHY EMPRESS ELISABETH FAILED TO INTEGRATE INTO THE HABSBURG COURT SOCIAL CIRCLE

Постать і доля Єлизавети Амалії Євгенії, герцогині Баварської, яка 24 квітня 1854 року стала дружиною австрійського цісаря Франца Йосифа I, є предметом сталого наукового інтересу в австрійській, німецькій та міжнародній історіографії. Проте більшість досліджень зосереджувалася або на біографічному вимірі, або на символічному конструюванні образу «Сісі» в культурній пам'яті XIX-XXI ст. Набагато менше уваги отримала проблема соціальної інтеграції, або точніше, системної не інтеграції - Єлизавета в структурі Гофбурзького двору як інституту влади та соціальної організації.

Замість хронологічного опису «нещасливого шлюбу» у фокусі дослідження перебуває конфлікт між жорстокою придворною системою Габсбургів та особистістю, що не вписувалася в її канони. Аналіз розкриває механізми інституційного відторгнення «чужорідного» елемента та стратегії, за допомогою яких сама Єлизавета вибудовувала самозаперечення. Зіставлення офіційного дискурсу - придворних хронік та цензурованої преси - особистісними джерелами (зокрема щоденником Марії Фештетич та поезією імператриці) дозволяє реконструювати дві конкуруючі версії однієї постаті.

Щоб зрозуміти природу «несумісності», необхідно реконструювати логіку тієї самої системи. Гофбурзький двір середини XIX ст функціонував відповідно до іспанського придворного церемоніалу, запровадженого ще за Карла V і модифікованого протягом трьох наступних сторіч [1]. Цей церемоніал регулював не лише публічні заходи, але й повсякденне приватне життя: хто і коли мав право підходити до монарших осіб, яким маршрутом вони пересувалися. В архівних документах регламенти обер-гофмейстера, що детально прописували обов'язки кожного придворного чину та санкції за недотримання протоколу [1].

Принципово важливою є ієрархія титулів. Єлизавета до заміжжя мала титул «герцогиня» в Баварії - а не «принцеса», як її систематично неправильно іменували і сучасники, і пізніше біографи [3].

Церемоніальна система вимагала від монарших жінок виконання суворо регламентованих функцій: участі в релігійних процесах, прийомів у Великому залі, підписання аудієнційних книг [4]. Це передбачало репрезентаційний габітус, що формувався роками придворного виховання. Єлизавета такого виховання не отримала - вона виросла в маєтку Посенххофен у відносній свободі, без систематичного придворного муштрування.

Центральним епізодом у процесі відчуження імператриці від придворного середовища став конфлікт з її свекрухою, ерцгерцогинею Софією, щодо опіки над дітьми. Після народження старшої дочки Софії (1855) та Гізели (1856) свекруха перебрала виховання онуків на себе, аргументуючи це державними інтересами та недосвідченістю молодшої імператриці [3]. Для Єлизавети такий крок означав не лише втрату материнських прав, а й символічне підтвердження її вторинного, підлеглого статусу в ієрархії Габсбургів.

Графиня Фештекич у своєму щоденнику фіксує, як Єлизавета переживала цю ситуацію як доказ того, що віденський двір розглядає її виключно як репродуктивний та репрезентативний інструмент, повністю ігноруючи її суб'єктність [3]. Емоційний стан імператриці демонстрував чітку залежність від оточення.

Важливо додати, що передачу дітей під опіку Софії санкціонував особисто Франц Йосиф. Це виводить конфлікт за межі «сімейної сварки» у площину системної логіки династичної держави, де мати спадкоємця позбавлена ролі вихователя і зведена до функції

біологічного джерела динстії. Усвідомлення цієї ролі стало для Єлизавети переломним моментом - перейшла до активного розриву з центром імперії, конструюючи власні альтернативні простори через тривалі подорожі, верхову їзду та втечі до Угорщини.

Офіційний образ Єлизавети в австрійському медійному просторі конструювався як ідеалізований фасад, тобто преса десятиліттями тиражувала портрет монархині як символу державної єдності та втілення канонічних чеснот, цілеспрямовано ігноруючи її реальне самоусунення від придворного життя [4]. Цей публічний дискурс не залишив місця для приватної суб'єктності, проте власні поезії Єлизавети з «Поетичного щоденника» розкривають докорінно іншу реальність. Порівнюючи себе з «чайкою» або «вільним вітром», що «не належить нікому», вона звертається до метафорики, яка виразно вказує на гостре переживання несвободи та інституційного ув'язнення [2]. Не маючи інструментів для публічного спростування нав'язаного образу, Сісі обрала шлях внутрішньої еміграції, перетворивши поезію на форму протесту та засіб втечі від деструктивного впливу Відня.

Отже неінтегрованість Єлизавети в габсбурзький придворний соціум не була наслідком особистісної незрілості, а поставала як закономірний результат структурного конфлікту між жорсткою системою татольного інституту та делегування материнських повноважень ерцгерцогині Софії став точкою остаточного відчуження, що маркувала функціональне зведення імператриці до ролі біологічного інструмента династії. Водночас успішна взаємодія Єлизавети з угорським суспільством доводить ситуативний характер її «несумісності». Це дозволяє переглянути клінічне трактування її поведінки, інтерпретуючи втечу від віденського протоколу як раціональну стратегію захисту власної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Duindam J. Myths of Power: Norbert Elias and the Early-Modern European Court. Amsterdam University Press, 1995.
2. Elisabeth. Kaiserin Elisabeth, Das poetische Tagebuch (Fontes rerum Austriacarum). 3-тє вид. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995. 392 с.

3. Kaiserin Elisabeth – Mythos Kaiserin Elisabeth. *Mythos Kaiserin Elisabeth*. URL: <https://mythoskaiserinelisabeth.com/category/kaiserin-elisabeth/> (дата звернення: 22.04.2026).

4. The assassination of Empress Elisabeth of Austria – Europeana Newspapers. *Europeana Newspapers – A Gateway to European Newspapers Online*. URL: <http://www.europeana-newspapers.eu/assassination-sisi/> (дата звернення: 22.04.2026).

Поріцький О. М.

Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка м. Тернопіль
хіміко-біологічний факультет, бакалавр, 014: Середня освіта
Науковий керівник: доцент Москалюк Н. В.

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM-ОСВІТИ ПРИ ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЇ

Porickiy O. M.

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University Ternopil,
Faculty of Chemistry and Biology,
Bachelor's Student, Field of Study 014: Secondary Education
Research supervisor: Associate Professor Moskaliuk N. V.

THE USE OF STEM EDUCATION ELEMENTS IN BIOLOGY STUDIES

У сучасних реаліях інтенсивний науково-технічний прогрес вимагає від освітньої системи швидкої адаптації до нових викличних умов. STEM-освіта, виступає ключовим інструментом формування професійних компетентностей, необхідних для розвитку сучасного суспільства. Сьогодні STEM-орієнтований підхід здобув широке визнання у світовій освітній практиці. В Україні впровадження цих ідей корелюється з положеннями Концепції «Нова українська школа», де ключовим орієнтиром є підготовка випускника-інноватора. Мова йде про формування патріотичної та інноваційної особистості, яка володіє навичками «навчання впродовж життя» і здатна стимулювати розвиток сучасної економіки через реалізацію власних креативних ідей.

Глибока інтеграція STEM-підходу в процес навчання біології не лише забезпечує фундаментальне розуміння живих систем, а й виступає каталізатором розвитку критичного мислення та здатності до прийняття обґрунтованих рішень. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє готувати конкурентоспроможних фахівців, готових до комплексного розв'язання глобальних викликів у контексті інтенсивного науково-технічного поступу.

Значна увага наукової спільноти до окресленої проблематики підтверджується численними дослідженнями. Проте більшість праць присвячена загальним питанням інтеграції STEM-технологій в освітній простір України. У цьому контексті варто виділити дослідження В. Мізюка та Г. Новака, які проаналізували історичну ретроспективу та еволюцію концепції STEM в Україні та світі [1]. Водночас І. Трускавецька акцентує на важливості STEM-підходу як інструменту стимулювання креативності у майбутніх викладачів біології та основ здоров'я [2].

Питання практичної реалізації STEM-підходу в біологічній освіті висвітлено у працях Ж. Білик та К. Постової, які зосередили увагу на методичних аспектах організації дослідницької діяльності учнів [3]. Компаративний аналіз вітчизняного та американського досвіду розвитку STEM-освіти представлено у дослідженні В. Бойченко, М. Бойченка та А. Сбруєвої [4]. Своєю чергою, Д. Фролов обґрунтував важливість неперервної підготовки та підвищення кваліфікації вчителів-біологів, розглядаючи інтеграцію STEM-технологій як стратегічний чинник покращення якості фахової освіти [5].

STEM-підхід у контексті біологічної освіти розглядається як комплексна освітня стратегія, що базується на міждисциплінарній інтеграції. Вона передбачає синтез теоретичних знань і практичних інструментів із чотирьох ключових сфер: природничих наук (Science), сучасних технологій (Technology), інженерного проектування (Engineering) та математичного моделювання (Mathematics) [1].

Таким чином, впровадження STEM-технологій у професійну підготовку майбутніх фахівців природничого профілю виступає дієвим інструментом формування системних знань та професійних компетенцій. Водночас широка реалізація цього підходу стримується низкою детермінант: високою трудомісткістю розроблення методичного супроводу, необхідністю спеціалізованої кваліфікації педагога, а також значними часовими витратами на проектування та реалізацію міждисциплінарних кейсів.

Впровадження STEM-інструментарію в освітній процес з біології дозволяє досягти низки педагогічних ефектів:

✓ *мотиваційний* – суттєве підвищення пізнавального інтересу та залученості учнів до вивчення природничих дисциплін.

✓ *технологічний* – можливість проведення складних комп'ютерних симуляцій та експериментів у віртуальних лабораторіях, що нівелює обмеженість матеріальної бази.

✓ *візуально-когнітивний* – посилення наочності завдяки інтерактивним анімаціям та відеоматеріалам, що сприяє кращому засвоєнню абстрактних біологічних концепцій.

✓ *інформаційно-ресурсний* – формування навичок роботи з великими масивами даних, електронними бібліотеками та науковими базами.

✓ *дослідницький* – трансформація навчання у творчий пошуковий процес, що стимулює розвиток критичного мислення, пам'яті та когнітивної гнучкості [2, 3].

На протигагу традиційним освітнім моделям, STEM-методика базується на високому рівні суб'єктності учня. Це мінімізує вплив суб'єктивного чинника у взаєминах «учитель-учень», забезпечуючи прозорість та об'єктивність моніторингу навчальних досягнень. Завдяки делегуванню відповідальності за результат, дитина опановує навички автономного прийняття рішень та розвиває особистісну відповідальність за власну траєкторію навчання.

Використання цифрових вимірювальних комплексів у порівнянні з традиційним інструментарієм забезпечує низку вагомих переваг, які можна структурувати за такими напрямками:

✓ метрологічні характеристики – це розширення діапазону вимірювань, висока швидкодія та точність фіксації показників.

✓ оптимізація дослідження – це можливість одночасного моніторингу великої кількості об'єктів, автоматичне калібрування приладів та мінімізація як систематичних, так і випадкових похибок.

✓ динаміка та часовий ресурс – це суттєве скорочення часу на підготовку та реалізацію експерименту; здатність реєструвати як миттєві зміни, так і тривалі біологічні процеси.

✓ аналітичні можливості – це автоматизація збору та систематизації даних, їх миттєва візуалізація у формі графіків і таблиць, що підвищує загальну інформативність наукового пошуку.

✓ об'єктивізація – це усунення суб'єктивного впливу дослідника на процес зняття та інтерпретації показників.

Цікаві STEM-уроки можна провести на різну тематику, наприклад, «Моделювання екосистеми «Розумний тераріум»

(дослідження кругообігу речовин, фотосинтезу та потреб рослин у вологості й світлі), «Біоніка «Проектування штучної руки» (вивчення анатомії опорно-рухової системи, механізму роботи м'язів-антагоністів, сухожиль та фаланг пальців), «Фотосинтез під мікроскопом цифр» (вивчення хлоропластів, спектрів поглинання світла та факторів, що впливають на інтенсивність фотосинтезу), «Генетика та криптографія» (опанування принципів реплікації та трансляції, вивчення генетичного коду як системи збереження інформації. Коли учитель працює над STEM-проектом, наприклад, досліджуючи транспірацію рослин або інтенсивність фотосинтезу, він виходить за межі суто біологічного опису. Вчитель використовує знання з фізики (явища осмотичного тиску та капілярності) та математики (моделювання кривих росту та розрахунок площі листової поверхні). Такий підхід вчителя руйнує так звану «предметну ізоляцію» в свідомості дитини. Учень перестає сприймати біологію як набір текстів для формального вивчення, натомість починає розуміти, що світ цілісний. Де фундаментальні науки взаємо доповнюють одна одну. Це формує у дитини системність мислення щодо здатності бачити логічні зв'язки між різними предметами, та вміння обґрунтувати цей зв'язок не лише формально а й на практиці що є критично важливим для людини в інформаційному суспільстві.

Для досягнення реального результату в навчанні учнів, проєктна діяльність має базуватися на прикладних задачах. Дослідницька компетентність вчителя тут проявляється у вмінні трансформувати складну наукову проблему в доступний для дитини дослідницький кейс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мізюк В. А., Новак Г. Е. Генезис понятия та ідей STEM-освіти в Україні та зарубіжжі: історичний аспект. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2022. № 57. С. 87–94. URL: <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/607> (дата звернення: 02.04.2026).
2. Трускавецька І. Розвиток креативного мислення у професійній підготовці майбутніх учителів біології та основ здоров'я шляхом використання елементів STEM-освіти. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 4 (10). С. 726–735. URL:

<https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/4562> (дата звернення: 02.04.2026).

3. Білик Ж. І., Постова К. Г. Методика та організація навчально-дослідницької діяльності учнів з біології в контексті STEM-підходу в освіті. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2017. № 6 (61). С. 27–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2017_6_8 (дата звернення: 02.04.2026).

4. Бойченко В. В., Бойченко М. А., Сбруєва А. А. STEM-освіта в Україні та США: актуальні тенденції : монографія. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 230 с.

5. Фролов Д. Роль STEM-освіти в підготовці та перепідготовці вчителів-біологів. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2022. № 5 (136). С. 75–80. URL: <https://doi.org/10.32782/1995-0519.2022.5.10> (дата звернення: 02.04.2026).

Салюк А. І.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філологічний факультет, студентка 1-го курсу ОС «Магістр»,
035: Філологія (Літературна творчість)
Науковий керівник – доц. Гірняк М. О.

**ГЕОПОЕТИКА ВТРАЧЕНОГО ПРОСТОРУ
В РОМАНІ СВІТЛАНИ ТАРАТОРИНОЇ «ДІМ СОЛІ»**

Saliuk A. I.,

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Faculty of Philology,
1st year master student,
035: Philology (Literary creativity)
Research supervisor – Associate Professor Hirnyak M. O.

**GEOPOETICS OF THE LOST SPACE
IN THE NOVEL “HOUSE OF SALT” BY SVITLANA TARATORINA**

У сучасному літературознавстві активно розвивається геопоетика як напрям, що вивчає простір та його художню репрезентацію в літературі. На міждисциплінарність цієї методології вказує сама її назва, а кількість літературознавчих праць, опублікованих дослідниками за останні 30 років (К. Вайт, Б. Вестфаль, Е. Соудже, Е. Прієто, С. Мослунд, Р. Таллі, О. Харлан, О. Шаблій), свідчить про популярність геопоетики в сучасній гуманітаристиці. Не менш важливою сьогодні є й проблема кримського тексту: від 2014 року в Україні сформувалося покоління, що ніколи не було в Криму та уявляє півострів лише в ролі втраченого простору. Відтак література – в різних жанрах і стилях – дозволяє наблизитися до кримського контексту та зрозуміти його. Такими факторами зумовлена актуальність цього дослідження.

Геопоетика, що, на думку К. Вайта, формується поза усталеним поділом науки, філософії та поезії [7], працює безпосередньо з проблемою простору в літературі. Поняття «втрачений простір», яке аналізуємо в цій роботі, можна трактувати по-різному. Вочевидь, йдеться про нереальний або реальний-та-уявний простір. У першому варіанті апелюємо до геокритичного підходу Б. Вестфалю, що

акцентує на нечіткій межі між вигаданим та реальним і визначає вигадане як варіант «можливого світу» [6, 96]. У другому – доцільно згадати теорію «Третьопростору» Е. Соудже, що ще більше розмиває межі поміж справжнім та уявним. В обох випадках, у контексті втраченого простору, і реальне, й уявне поставатимуть як продукти пам'яті.

Продукт пам'яті, а саме – «місця пам'яті», детально аналізує П. Нора. За його теорією, це «поняття абстрактне, суто символічне, призначене вивільнити пам'яттєвий вимір з об'єктів, що можуть бути матеріальними і водночас нематеріальними» [1, 242]. Тобто пам'ять про простір може створювати «місця», наділяючи їх окремим, суто символічним, значенням. Якщо аналізувати поняття «втрачений простір», керуючись ідеями П. Нора, то можна припустити, що виникнення такого концепту в літературі пов'язане з формуванням «місць пам'яті»: ключову роль у цьому процесі відіграватиме пам'ять, ностальгія та, почасти, травма від втрати. Відтак пропонуємо таку дефініцію поняття «втрачений простір»: **топос, що існує передусім у межах символічної географії та є продуктом колективної пам'яті, ностальгії, травматичного досвіду.** Геопоетичний підхід дозволяє розглядати це поняття через аналіз просторових образів, топонімів, культурних маркерів і пам'яттєвих стратегій у тексті.

Прикладом втраченого простору, художня репрезентація якого дедалі частіше з'являється на сторінках української літератури, можемо вважати Кримський півострів. Цікаво, що образ втраченого Криму спільний для різних національних літератур. Так, Х. Ульбрехтова вважає, що в російській літературі після 2014 року наявні ностальгічні зітхання колоніального характеру та образ Криму-загубленого раю [5, 75]. Образ втраченого Кримського півострова спостерігаємо й в українській та кримськотатарській літературах. Однак якщо російська культура пропонує погляд на Крим як на «прекрасний край», чий «естетику» псують воєнні дії, то сучасна українська література поступово інтегрує втрачений кримський простір у національну культурну традицію, акцентуючи не так на ностальгії за минулим, як на надії на краще майбутнє.

Такі настрої простежуємо в романі А. Левкової «За Перекопом є земля», в антологіях «Кримський інжир», а також у романі С. Тараторіної «Дім солі», який є об'єктом цього дослідження. Крізь призму

фентезійного жанру твір формує постапокаліптичний образ півострова після техногенної катастрофи – Спалахів. Авторка не вживає топонім «Крим», замінюючи його назвами «Кіммерик» та «Дешт», однак залишає в сюжеті й позасюжетних елементах чіткі вказівки, що дозволяють асоціювати описаний фікційний простір із реальним кримським. Цей же простір можемо вважати прикладом втраченого з кількох причин.

По-перше, фраза «*Крим повернеться додому*», згадана на обкладинці книжки, безпосередньо вказує, що в романі йтиметься про загублений простір – простір, що фізично «не вдома». Маркером втрати постає також зміна топоніміки. С. Мослунд, аналізуючи концепт топопоетичного читання, писав про «ефект присутності»: коли згадка про назву місця здатна його «оприсутнити» [4, 31]. Можемо припустити, що така теорія працює й навпаки: непряме називання місця (використання альтернативних топонімів) формує почуття «відсутності» простору. Відтак у романі «Дім солі» маємо справу з простором «можливого світу», що, з одного боку, не доступний фізично, з іншого – «оприсутнений» і наближений до реального завдяки культурним маркерам, які пробуджують колективну пам'ять.

Власне, тема пам'яті так само є ключовою в контексті втраченого простору. Прикметно, що головний герой роману Талавір втратив пам'ять унаслідок дії Спалахів: «*усе, що було до Спалахів, наче затигнув важкий туман*» [2, 114]. Такий сюжетний хід можна аналізувати під кутом різних проблем: ідентичності, дезорієнтованості в просторі, розриву з минулим. Однак у контексті втраченого простору відсутність пам'яті є визначальним елементом. Хоч, шукаючи власні спогади, Талавір «*не замислювався про місце, де їх втратив*» [2, 67], простір півострова все ж стає для нього ключем до пошуку спогадів. Причиною цього можна вважати колективну пам'ять, що тримає у фокусі питання кіммерецького простору: на це вказують міфи, фольклорні легенди, культурні традиції, що побутують на території.

Проблема втраченого простору також реалізується завдяки пригадуванню, уявлянню раніше знайомих місць. Авторка вводить у сюжет фантастичне явище «мемобомби» – так званої пастки, яка, «*якщо людей зачепить, змушує пригадати минуле – навіть те, що з'їв суєр*» [2, 238]. Цікаво, що спогади, які викликає «мемобомба», є переважно болючими нагадуваннями про травму.

На процес пригадування вказує також колекція ілюстрацій, яку зберігає Кемаль-шейх. Колекціонування старих фото, *«де були зображені вкриті зеленню гори Кіммерика»* [2, 280], свідчить про ностальгію за Кіммериком «до Спалахів». У розмові з Бекиром – представником молодшого покоління, яке, за теорією постпам'яті М. Гірш, *«не пам'ятає, але знає»* – Кемаль-шейх сам розповідає, що тримає в себе ілюстрації, бо *«суєр плутає наші спогади, а я хочу, щоб ми пам'ятали, щоб наші діти пам'ятали»* [2, 280]. Водночас для нього Кіммерик є не втраченим, а радше знищеним: мотив «втраченості» семантично позначає простір як *«загублений»* у зв'язку із зовнішніми, почасти непередбачуваними, надзвичайними обставинами. Кемаль-шейх же говорить про Кіммерик як про *«землю, яку ми не цінували і зрештою знищили»* [2, 280], таким чином визнаючи відповідальними за трагедію самих мешканців території.

Іншим цікавим елементом сюжету, що спонукає до ментального мапування та формування спогадів про простір, є образ поета Волошина – так званого співця пам'яті про півострів. Вочевидь, прототипом цього персонажа є Максиміліан Волошин – російський поет, який, на думку Р. Фінніна, розумів зв'язок кримського простору та кримськотатарської культури, визнавав півострів домом кримських татар, а сам народ зображав жертвою російської агресії [3, 85–86]. У межах сюжету роману Волошин є творцем віршів *«про Кіммерик, про його героїв і богів, про смерть людей і красу такої різної і такої вічної землі»* [2, 238]. Наявність цього героя актуалізує мотив ностальгії за втраченим, а також додатково працює як вказівка на хитку межу між фікційним простором роману та реальною територією Кримського півострова.

Отож проблему втраченого простору у творі С. Тараторіна порушує спільно з проблемами пам'яті й травми: формується своєрідна «тріада втрати»: простору, пам'яті, ідентичності. Завдяки підібраним топонімам, актуалізованому історико-культурному контексту, а також жанровим особливостям фентезі Кіммерик – уявний Крим – у романі постає не як відсутність, а як особлива форма ментальної присутності. Застосовані геопоетичні стратегії формують цілісний образ втраченого простору і його минулого, а особливості постапокаліптичного стилю акцентують на питанні майбутнього, адже

відображений «можливий світ» є спробою означити те, що сталося, та передбачити те, що може статися, з реальним Кримом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр А. Рєпа. Київ: Кліо, 2014. 272 с.
2. Тараторіна С. Дім солі. Харків: Видавництво «Віват», 2024. 560 с.
3. Finnin R. The Poetics of Home: Crimean Tatars in Nineteenth-Century Russian and Turkish Literatures. *Comparative literature studies*. 2012. Vol. 49. No. 1. P. 84–118.
4. Moslund S. P. The Presencing of Place in Literature: Toward an Embodied Topopoetic Mode of Reading. *Geocritical Explorations: Space, Place, and Mapping in Literary and Cultural Studies* / ed. by Robert T. Tally Jr. New York: Palgrave; Macmillan, 2011. P. 29–43.
5. Ulbrechtová H. Fenomén Krym. Po stopách paměti antických mýtů i válečného násilí. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2025. 125 s.
6. Westphal B. Geocriticism: real and fictional spaces / translated by Robert T. Tally Jr. New York: Palgrave; Macmillan, 2011. 192 p.
7. White K. An Outline of Geopoetics [online]. URL: <https://www.institut-geopoetique.org/en/articles-en/37-an-outline-of-geopoetics> (date of access: 20.03.2026).

Сенько С. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філософський факультет, студент, 033: Філософія

БЕЗСУБ'ЄКТНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ: ЗНАННЯ В ЕПОХУ ШІ

Senko S. V.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Philosophy, student, 03: Philosophy

SUBJECTLESS EPISTEMOLOGY: KNOWLEDGE IN THE AGE OF AI

Уся історія європейської науки демонструє нам чітку бінарну систему взаємодії: знання є продуктом відносин суб'єкта та об'єкта, із більшим чи меншим переважанням одного чи іншого. Від Декарта, котрий вбачав у *cogito* єдину незаперечну точку опори, до кантівської трансцендентальної апперцепції, що активно конструює досвід, – суб'єкт залишається привілейованим джерелом і гарантом наукового знання. Навіть некласична наука, попри відхід від жорстких позитивістських стандартів і визнання теоретичної навантаженості спостереження [1, с. 95], не відмовилась від суб'єкта як такого: вона лише розмила його контури, перетворивши з атомарного Я на колективне Ми наукової спільноти.

Звісно, можемо говорити, що постнекласичний ідеал науковості, що вважається панівним у сучасному науковому дискурсі, уже достатньо похитнув статус суб'єкта – згадаймо хоча б тезу М. Фуко про «смерть суб'єкта» під тиском зовнішніх, незалежних від нього структур, подібні думки зустрічаємо у працях пізнього Гусерля, Т. Лукмана й А. Щюца – але ці ідеї є продуктом свого часу. Гусерлівська концепція «життєсвіту» (*Lebenswelt*) наголошувала на до-теоретичному горизонті інтерсуб'єктивного досвіду як підґрунті будь-якого наукового знання [2, с. 19]; структуралісти й постструктуралісти натомість зміщували акцент на безособові мовні та соціальні структури, що «говорять» крізь суб'єкта, а не ним. Утім навіть у найбільш радикальних варіантах деконструкції суб'єкта він залишався негативною точкою відліку – тим, від чого відраховується його відсутність.

Розвиток штучного інтелекту та вплив великих даних, здається, змушує наукову спільноту зробити рішучий крок далі: визнати, що навіть колективне й знеособлене «Ми», яким себе й називає ця спільнота, не складається з множини суб'єктів та інтерсуб'єктивного горизонту конвенційно прийнятих аксіом; воно активно конструюється ще й генеративними моделями. Прикладів достатньо: алгоритм AlphaFold2 передбачив тривимірну структуру майже всіх відомих білків – завдання, над яким біохіміки працювали десятиліттями; системи машинного навчання виявляють кореляції в астрофізичних даних телескопа James Webb, які жоден дослідник фізично не міг би опрацювати у прийнятний термін; математичні нейромережі формують і перевіряють гіпотези в теорії чисел, випереджаючи людську інтуїцію. Узагальнимо нову множину акторів наукового процесу синтетичним поняттям «Ми-Воно», де перший займенник все ж фіксує фактор суб'єкта, а другий вказує на його нового «компаньйона» – нейромережі в широкому сенсі.

Такий крок, ясна річ, матиме далекоглядні імплікації і стосовно питань авторського права, і щодо академічної доброчесності, і щодо статусу науки, незалежно від її предмету чи методу, в структурі людського знання загалом. Зважаючи на лаконічність формату статті, зупинимось на останньому.

Показовим предтечею нашої проблематики є концепція К. Р. Поппера про «третій світ» – множину об'єктивованих знань поза суб'єктом, що вміщені в енциклопедії, бібліотеки та наукові теорії. Саме цей «третій світ» ми й споглядаємо в сучасній науковості: Поппер провидливо вказав на те, що знання може існувати незалежно від того, чи хтось його «тримає в голові». Проте він не міг передбачити радикальності нинішнього зламу. Якщо попперівська «смілива гіпотеза» передбачала активну інтуїцію й креативний стрибок суб'єкта-вченого, то сучасний ШІ оперує підбором статистичних кореляцій із певною байдужістю до концептуальних рамок. Ще гострішою стає проблема фальсифікації: критерій Поппера передбачає, що ми розуміємо внутрішню логіку теорії і можемо сформулювати умови її спростування – але як фальсифікувати висновок, мотивація якого нам принципово непрозора? Людська і машинна логіка є глибоко різними за природою. І все ж ми вже бачимо, що ці дві логіки якимось –

може, навіть успішно – співіснують, і це саме по собі є філософською проблемою першого порядку [5].

Повернімося до «Ми-Воно» і розглянемо кілька ключових наслідків.

За Т. Куном, наука – це передовсім діяльність спільноти людей у межах панівної парадигми. ШІ руйнує цю конституцію знизу: він не є членом спільноти, не поділяє її цінностей і не відтворює її «дисциплінарної матриці» у куновому сенсі. Питання полягає в тому, чи є ШІ лише новим інструментом – як мікроскоп, що розширює можливості людського ока, не змінюючи суб'єкта пізнання, – чи це зміна самої парадигми, при якій «нормальна наука» перестає бути нормальною. Аргументи на користь другого варіанту видаються переконливішими: мікроскоп не генерує гіпотез.

Big Data фундаментально змінює стандарти наукової доказовості. Там, де класична наука вимагала теоретичного пояснення й логічної коерентності, постдатаїстична наука задовольняється максимальною прогностичною здатністю моделі. «Істинним» дедалі частіше вважається не те, що вписується в логічну теорію, а те, що демонструє найвищу точність передбачення. Куновський «ненормальний факт», що руйнує парадигму, сьогодні може навіть не бути сформульованим як факт – він просто виявляється у ваговому коефіцієнті нейромережі.

Наука завжди прагнула відповідати на питання «Чому?», тобто пропонувати каузальні або хоча б структурні пояснення. ШІ, натомість, орієнтований на питання «Що далі?»: він передбачає, а не пояснює. Це зміщення від експланації до предикції є не просто методологічним – воно онтологічне: ми починаємо конституювати реальність через її прогнозовану поведінку, а не через її сутнісну структуру.

Ми опиняємось у парадоксальній ситуації: є результат, є його практична надійність – але немає суб'єкта, котрий би «промислив» цей результат у традиційному сенсі. Як виглядатиме наша безсуб'єктна епістемологія? Окреслимо три можливі відповіді. Шлях технології (близький до позиції Н. Бострома щодо *superintelligence* [3]) передбачає делегування пізнавальних повноважень системам ШІ з мінімальним людським контролем – знання стає функцією обчислювальної потужності. Шлях симбіозу пропонує новий алгоритм

взаємодії: людина зберігає функції цілепокладання, інтерпретації та етичного оцінювання, тоді як ШІ бере на себе обробку даних і генерацію гіпотез (близькі ідеї розвиває Л. Флоріді у концепції «інфосфери» [4]). Шлях тотального заперечення наполягає на принциповій неприйнятності «знання без суб'єкта» і вимагає обмеження ролі ШІ виключно допоміжними функціями.

Питання відповідальності за «безсуб'єктне» знання набуває гостроти, якої не мали попередні наукові революції. Якщо суб'єкт-учений традиційно ніс персональну відповідальність за свої висновки – методологічну, інтелектуальну, нерідко й соціальну, – то хто є адресатом відповідальності у випадку висновку, згенерованого нейромережею? Розробник? Організація? Науковець, що інтерпретував результат? Відповідь на це питання неможлива без вироблення нових інституційних та концептуальних рамок довіри до систем, чию внутрішню логіку ми не розуміємо.

Безсуб'єктна епістемологія – це не апологія зникнення людини з наукового процесу, а нова епістемологічна рамка, що інтегрує обчислювальну потужність ШІ, не жертвуючи критичним людським розумом. Роль філософа й науковця зміщується: від «творця гіпотез» – до «інтерпретатора алгоритмічних висновків», а в перспективі – до архітектора нових форм пізнавальної відповідальності. Ця рамка потребує власних регулятивних принципів – складніших і рефлексивніших за «закони робототехніки» А. Азімова. Пропонуємо три орієнтири: принцип прозорості (знання, отримане за участю ШІ, вимагає максимально можливого розкриття методу); принцип людського вето (жодне алгоритмічне знання не набуває статусу наукового без критичної ратифікації людиною); принцип онтологічної скромності (ми визнаємо, що «Ми-Воно» виробляє знання, але утримуємось від твердження, що цілком розуміємо, як саме). Ці принципи не вирішують проблему – вони окреслюють обрій, у межах якого вона може бути осмислена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник В. Раціональність у некласичних та постнекласичних трансформаціях: монографія / Володимир Мельник. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 488 с.

2. Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту. - К.: Український Центр духовної культури, 2004. 560 с.
3. Bostrom N. Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford : Oxford University Press, 2014. URL: https://repo.darmajaya.ac.id/4837/1/Superintelligence_%20Paths%2C%20Dangers%2C%20Strategies%20%28%20PDFDrive%20%29.pdf (дата звернення: 09.04.2026)
4. Floridi L., Chiriatti M. GPT-3: Its Nature, Scope, Limits, and Consequences. Minds and Machines. 2020. Vol. 30. P. 681–694. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11023-020-09548-1> (дата звернення: 11.04.2026)
5. Heilinger J.-C. The Ethics of AI Ethics. A Constructive Critique. Philosophy & Technology. 2022. Vol. 35, No. 61. URL: <https://doi.org/10.1007/s13347-022-00557-9> (дата звернення: 16.04.2026).

Тихомиров П.О.

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці,
факультет історії, політології та міжнародних відносин, студент,
032: Історія та археологія
Науковий керівник: кандидат історичних наук Ковалець Т.Р.

**ВПЛИВ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ НА РОЗШИРЕННЯ
ІСТОРИЧНОЇ КАРТИНИ: НА ПРИКЛАДІ ПОДІЙ ЗГАСАННЯ
РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1764-1795 pp.)**

Tykhomyrov P.O.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi,
Faculty of History, Political Science, and International Relations, Stu-
dent, 032: History and Archaeology
Advisor: Ph.D. in History Kovalets T.R.

**THE IMPACT OF AN INTERDISCIPLINARY APPROACH
ON BROADENING THE HISTORICAL PERSPECTIVE: THE CASE OF
THE DECLINE OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH
(1764–1795)**

Міждисциплінарний підхід є досить модерним явищем, але уже за час свого нетривалого існування він довів власну значущість. Переплетення методологій двох або й більше децю відмінних наук дає у наслідку нову точку зору для дослідження, відкриває перед науковцем ширші рамки вже, здавалось би, добре вивченої картини. Яскравим зразком успішного застосування підходу є, зокрема, й історична наука. Її намагання до всеосяжності, відтворення якнайближчої до правди версії минулого, увага до деталей щорічно залучають все більше інших дисциплін до складання пазлів минувшини. Часто робота за новим методом викликає потребу переосмислення власних дій та змісту досліджуваної тематики. Це надзвичайно актуально для розуміння нашим суспільством історії українського Правобережжя XVIII ст., яке, за словами Віталія Михайловського, «в українській історичній традиції... вертиться навколо сюжету Коліївщини і прикладів

здебільшого очима Тараса Шевченка» [1]. У пропонованій публікації здійснено спробу за допомогою історичної географії, нумізматики, джерелознавства та епістології розширити дослідження різнобічних аспектів процесу стагнації, спроби реформування та поетапної загибелі Першої Речі Посполитої.

Із прямої згоди та підтримки Єкатеріни II у 1764 році новим королем Польсько-Литовської держави шляхта обрала Станіслава Августа Понятовського. У керування він отримав країну, що жила ще за правилами, встановленими у кінці XVI ст. Кардинальні права, що так палко присягалась захищати російська імператриця, привели Річ Посполиту до стану слабкої держави із сильною олігархічною елітою, яка часто залучала кошти іноземних володарів задля посилення власного статусу та подальшого збагачення. Країна потребувала глибокого та детального реформування, що змогло б вивести її із кризового стану та укріпити сили задля власного захисту. Аби краще зрозуміти уразливість Речі Посполитої перед, до прикладу, Російською імперією, дуже влучно можна залучити методологію історичної географії.

На теренах сучасної України кордон між Річчю Посполитою та Російською імперією загалом пролягав по Дніпру, окрім Києва та невеликої території навколо нього. Наявність значного річкового бар'єру як захисту, звісно, була надзвичайно корисною для Корони, але регіон знаходився на вельми значній відстані від її центру та столиці. А до того ж раніше, ще із часів Руси, прилегла до Дніпра північна частина Лівобережжя (від Києва аж до Переяслава) густо поросла лісами. За давніх часів це слугувало надійним захистом для слов'ян, що затримував кочовиків зі Сходу. Але як повідомляє іспанський місіонер та картограф Педро Мурійо Веларде у своїй десяти томній праці «Історична географія» (1752 р.) (*Geografía histórica*): «Московити вирубали та розчистили великі та густі ліси, що були в цій провінції, і заснували багато міст» [2, ст. 366]. Тобто за десятки років свого панування росіяни утворили масштабний плацдарм із легким доступом до річки та великою кількістю міст в ближньому тилу, із яких можна було б негайно брати усі потрібні для наступу ресурси. Із північного флангу тяжкою була ситуація для Великого Князівства Литовського як частини Речі Посполитої: його

земля, «оточена численними річками, озерами та болотами» [3, ст. 190], мала ті ж самі проблеми швидкості логістики.

Події Барської конфедерації, коли католицька шляхта виступила зі зброєю проти збільшення прав православних та протестантів, а також бажання Фрідріха II влаштувати поділ Польщі, привели Єкатеріну до думки необхідності негайного придушення повстання та нівелювання ролі Речі Посполитої у регіоні. Президент Комісії закордонних справ Російської імперії Нікіта Панін надсилав російському послу в Речі Посполитій Отто фон Штакельбергу у листах прямі інструкції щодо потреби усунення будь-якого польського впливу у регіональній геополітиці та укріплення «золотих вольностей» з метою унеможливлення модернізації та посилення Варшави: «Вони матимуть повну свободу вирішувати все, що може бути байдужим для сусідніх держав і не змінюватиме характеру республіканського правління» [4, ст. 78]. Через кілька днів Штакельберг підтвердив успішне виконання завдання у своєму листі від 2 жовтня 1773 року: «Ми запевнили, що щодо всього, що безпосередньо не стосується інтересів наших сусідів, щодо форми правління, ми дозволимо вирішувати це за рішенням більшості» [4, ст. 78].

Того ж 1773 р. відбулась подія, котру називають чи не найбільшим успіхом за часів Станіслава Августа, — створення Едукаційної комісії (Komisja Edukacji Narodowej), котра стала першою спробою у Європі створити щось подібне до міністерства освіти. Саме освітня реформа і її подальші плоди уможливили реалізацію реформ та прийняття Конституції. Цей документ став наслідком роботи Чотирирічного сейму (1788—1792 рр.) та був прийнятий третього травня (від цієї дати він отримав і свою назву). Разучі зміни відкидали застарілі традиції «шляхетської демократії», надаючи перевагу упровадженню конституційної монархії, де король мав би реальну владу та міг би передавати її у спадок. До того ж Конституція 3-го травня визнавала громадянські й політичні права заможного міщанства, що призводило до розмиття чітких закритих кордонів між станами. Селяни, хоч і не отримали прав та особистої свободи, тепер підпадали під «опіку права й крайового уряду» [5, ст. 141].

Проте такі радикальні зміни були прийняті не серед усіх. Окремі кола шляхти вбачали у цьому замах на традиційний лад, що існував сторіччями. А без нього Річ Посполита для них була мертвою. Та й економічні зміни, що тягнула за собою Конституція, мали б явно ускладнити шляхи до збагачення шляхтичів. Тому, залучившись підтримкою Єкатеріни II як гаранта «золотих вольностей», традиціоналісти утворили у Санкт-Петербурзі 27 квітня 1792 року конфедерацію проти реформаторів, а вже 14 травня проголосили її у прикордонному містечку Торговиця. Із дворазовою перевагою у живій силі завдяки росіянам конфедерати залучили до себе короля та скасували усі нововведення. Пропаганда ідей відродження справжньої Вітчизни та збереження її державности знаходила відображення у дуже цікавій галузі, а саме в карбуванні монет.

У 1793 р. було викарбувано талер незвичного для себе вигляду. Замість звичного зображення короля на аверсі і герба на реверсі, з обох сторін виднілись написи з метою пропаганди. Тексти на аверсі: 1. «Громадянам, яких любов спонукала намагатися захистити свободу Польщі, знищену змовою 3 травня 1791 року — воскресіння республіки»; 2. «Подяка співгромадянам, приклад для наших наступників». Перетворення «Конституції» на «змову» мало б на меті делегітимізувати та зобразити рішення, ухвалені Чотирирічним сеймом, як незаконні та антидержавні. На реверсі викарбуваний лише один текст: «За постановленою конфедерованою Республікою Польщі від 5 грудня 1792 року за правління Станіслава Августа». Тобто посилання на документ задля узаконення ходу талера та слів на ньому. Більшість суспільства охрестила конфедератів зрадниками через їхню недалекоглядність, що призвела до Другого поділу Речі Посполитої. Тому і монета увійшла в історію як «вісім злотих, за які зрадники продали вітчизну» (один талер становив близько восьми злотих) [6].

«Залишки» колись могутньої держави спромоглись на всенародне повстання, але до великого зиску воно не призвело: придушивши виступи незгодних, Пруссія, Росія та Австрія впродовж 1795 р. розділили рештки територій Корони та ВКЛ і тим самим ліквідували їхню державність.

Отож завдяки залученню мультидисциплінарного підходу період завершального існування Першої Речі Посполитої можна вивчати у

якнайбільшій його повнокровності. Це дозволяє побачити чимало на перший погляд прихованих, але все ж важливих аспектів конкретної історичної реальності, недоступних для дослідження із допомогою вузького методологічного інструментарію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія Без Міфів. Як московити з європейцями ділили Україну та Польщу | Віталій Михайловський, 2025. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=khy5u-NwDis> (дата звернення: 16.04.2026).
2. Murillo Velarde P. Geographia historica, de Alemania, Flandes, Inglaterra, Dinamarca, Noruega, Suecia, Moscovia, y Polonia: tomo IV, Volume 4. Madrid, 1752. 396 с. URL: <https://bne.digital.bne.es/bd/es/viewer?id=62902c91-b262-46ef-a9fb-fb55eea84c3a&page=189> (дата звернення: 16.04.2026).
3. Atlas dziecinny czyli nowy sposob do nauczzenia dzieci geografii, krotki, łatwy, y naydoskonalszy przez przyłączone nowey inwencyi XXIV. kart geograficznych z wykładem onychże, zawieraiący dokładnieysze opisanie Polski i Litwy tudzież naukę o sferze / пер. з фр. D. Szybiński. Warszawa : Michał Groll, 1772. 314 с. URL: http://www.bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/68198/edition/62532/?format_id=2 (дата звернення: 16.04.2026).
4. Dukwicz D. „l’humanité [...] m’oblige à contribuer aux progrès de l’instruction en Pologne”, czyli o kulisach ustanowienia Komisji Edukacji Narodowej. *Przegląd Historyczny*. 2018. T. CIX, № 1. URL: <https://przegladhistoryczny.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/213/2024/03/dukwicz.pdf> (дата звернення: 16.04.2026).
5. Польша - нарис історії : кол. монографія / ред. В. Менджецький, Є. Брацисевич; пер. з пол. І. Сварник. Варшава, 2015. 365 с.
6. Talar z 1793, czyli pamiątka targowickiej zdrady. *Srebrne monety SAP i... inne pasje*. URL: <https://monetysap.blogspot.com/2017/02/talar-z-1793-czyli-pamiatka.html> (дата звернення: 13.04.2026).

Ткачик С. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філологічний факультет, студентка 1-го курсу,
В11: Фольклористика
Науковий керівник: професор Івашків В.М.

ВІДЬМА У ФОЛЬКЛОРНИХ ЗАПИСАХ ТА ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛИША

Tkachyk S. M.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Philology, 1st-year student,
035: Folklore
Research supervisor: Professor Ivashkiv V.M.

THE WITCH IN FOLKLORE RECORDINGS AND THE LITERARY WORK OF PANTELEIMON KULISH

З давніх-давен відьми були загадковими й цікавими. Вони могли лікувати, ворожити, проклинати. Здебільшого викликали страх, адже люди завжди боялися чогось містичного й пояснювали зміни в природі через магічний вплив.

Слово «відьма» означає *«та, що віддає або знає»*. Відьми існували ще в язичницькі часи, але з прийняттям християнства їх демонізували. В українській культурі уявляли по-різному: зеленоока жінка з густим чорним волоссям і блідою шкірою, різки на голові, погляд постійно опущений, кривий ніс і великі очі. Однак на Закарпатті – вродливі жінки з довгим розпущеним волоссям і смаглявим обличчям (Див. 5).

Відьми бувають «природженні» – ті, хто отримав дар через спадковість, і «вчені» – будь-яка жінка, яка витримала випробування під час навчання. Відьма так відповіла своєму чоловікові, що вони є разом із: *«матір'ю природженні відьми; так у нас усе так заправляють дітей. Тільки не бійся: природженна відьма не така злюща, як учена. Вона тільки одбороняється од нечистої сили, а сама нікому зла не діє»* [2, с. 36]. Вважалося, що «природженна» сильніша, ніж «учена».

Образ відьми цікавив багатьох авторів, зокрема про неї писали Г. Квітка-Основ'яненко в сатиричній повісті *«Конотопська відьма»* та М. Коцюбинський в оповіданні *«Відьма»* та інші.

Не оминув цього образу й Пантелеймон Куліш – видатний український письменник, перекладач, фольклорист, етнограф. Як фольклорист, виділяв такі ознаки відьми: *«Як доїть відьма корову, то її побачиш тільки скрізь таку борону, щоб почав уранці робить да до заход сонця і зробив», «Ще можна пізнати відьму по тому, що як топить її, то не тоне», «Відьма не ходить туди, де єсть домовик; він її зараз укладе. Ще вона боїться собак-ярчуків (тобто, собак із вовчими зубами. – С. Т.)» [2, с. 35].*

У творах Куліша відьма постає абсолютно різною: доброю знахаркою, яка допомагає у важких ситуаціях за допомогою магічних ритуалів і замовлянь, та чаклункою, яка намагається нашкодити.

У виданій до 200-річчя з дня народження письменника збірці *«Вороніж і вороніжці в життєтворчості П. О. Куліша»*, яку склали твори «воронізького циклу» (1838–1842), написані на фольклорно-етнографічних матеріалах батьківщини письменника – містечка Вороніж (тепер Шосткинського р-ну Сумської обл.), є оповідання *«Про те, від чого в містечку Воронежі висох Піщевців став»*. Цікавим персонажем твору є місцева відьма-знахарка. Здавалося, що вона добра знахарка, адже хоче допомогти: *«Недобре робиться, – сказала потім ворожка. – Чи знаєш, голубко, що все це значить? Це значить, що ваша Наталка надміру затужила за Грицьком, так затужила, що зрушила з місця його душу й викликала до себе»* [1, с. 39]. Після цього, турбуючись за Наталку та її матір, дає пораду: *«Ні жива, ні мертва сиділа стара мати й майже не чула навіть, що їй давала ворожка, як учинити в цьому разі. Другої ночі Наталка, научена знахаркою, сіла на порозі лицем до комори, і стала розчісувати великим гребінцем свої густі, чорні коси»* [1, с. 39]. На жаль, ритуал не мав позитивних наслідків. Наступної ночі чоловік з'явився знову: *«Що це ти робиш? – сказав він незадоволеним голосом. Наталка мовчить. – Перестань, Наталко: не любо це мені! <...> Але вона все ж таки мовчить. Грицько вдарив її в голову й щез»* [1, с. 39–40]. Через три дні, коли несподівано налетів шуліка і схопив курча – Наталка побігла за ним. Врешті цей провісник нещастя завів її у став, і героїня *«кидається в воду і ввійшовши по пояса, враз і пірнула*

вглиб, і тільки чорні коси сплили на воду» [1, с. 40]. Думаю, що відьма не бажала Наталці добра.

Епізодичним персонажем оповідання «Коваль Захарко (Оповідання одного козака)» є місцева відьма Цюцюриха, яка *«тільки повернулась з Лисої гори й знала все, що робиться в пеклі» [1, с. 72].*

Однією з основних та актуальних донині фольклорно-етнографічних праць Пантелеймона Куліша є *«Записки о Южной Руси»*. У ній є інформація про життя народу, пісні, легенди, перекази, думи, відомості з демонології та власні роздуми автора. Також письменник передав справжню народну мову. Костомаров писав: *«Ці оповідання мають свої особливі переваги: їх незручне, але живе мовлення знайомить нас із плином народної мови, способом вираження, з усіма відтінками народної говірки» [цит. за: 3, с. 39].*

У «Казці про Івася і відьму», відьма хоче будь-яким способом заподіяти лиха Івасеві: *«А відьма й позавидувала, що в того чоловіка да жінки така дитина, да й давай їм усяке лихо коїть. То оце було закрутки поробляться в їх на ниві, то двір переснує щось нитками, то кінську голову, костяк на порозі положить, то мукою обсипле або кров'ю ріжок хати помаже. А вони моляться Богу да поминають мертвих, так їм усе так минається» [2, с. 24].* Відьма намагається обманути хлопця: *«От і пішла відьма до коваля: «Ковалю, ковалю! Іскуй міні тоненький голосок, як у Івасевої матері». Він і сковав» [2, с. 24].* Відьма прикликала до себе хлопчину словами: *«Івась, сине, золотий човничок, а срібнеє веселечко, пливи до мене, моє сердечко!» [2, с. 24].* Коли Івась приплив, вона схопила його в мішок. Подібні перетворення є в зарубіжному фольклорі: шотландські відьми переслідували парубків в образі кішки, валлонки й фламандки перетворювалися на собак, ворон і сорок; сицилійки – на жаб [4, с. 50].

Одна з найнебезпечніших здібностей відьми – вміння приворожувати й підлаштовувати людей під себе: *«Як захоче відьма кого прикликати до себе, то варить корень із зілля тирлич. От як почне кипіть той корень, то все наче булькотить: «Грицю! Грицю!» чи як там зовуть того чоловіка. А той зніметься да й полетить як птах і все тільки: «Пить! Пить!» Як трапиться добрий чоловік, то розстеле на землі хустку. Він спуститься, нап'ється да й знов летить. Що дужче кипить зілля, то швидше він летить. Добре ж*

як ні за що не зачепиться; а інколи вдариться об дерево абоощо да й капут» [2, с. 36].

Найвідоміший спосіб, яким відьми шкодять господарству – забирання молока не фізично, а на відстані: *«Одна хазяйка вночі прокинулась, бачить: жінка без очіпка і в сорочці корову доїть, – чуть, як молоко дзюрка. Хазяйка та взяла лопату, прибігла, тричі вдарила, та не влучила по відьмі, а по землі»* [4, с. 59].

Відьми можуть використовувати свої здібності й для добрих вчинків, не вимагаючи за це нагороди. Прикладом є розповідь про те, як відьма допомагає синам: *«Було собі три брати і жили польованнем та риболовством, і так же то їм щастило, що тільки націлиться – заєць і є; закине невод – риба так і лізе. Спершу були й раді, а потім узяли їх думки да гадки. А про їх матюр говорено, що вона відьма. От вони й кажуть: «Попробуєм же, чи правда сьому». Збираються раз на охоту, а вона й питає: «Куди, ви, синки йдете?». «Підемо, мамо, риби ловить». Да, забравши крадькома рушниці, тенета, собак, і пішли за зайцями. Розкинули тенета, загавкали собаки, коли ж і летять у тенета карасі, окуні, щуки, – так із дубняка й сиплють. Вони тоді, покидавши все, додому: «Мамо, голубко, не помагай нам! Нехай тобі все добре». Так мати вже й перестала їм наворожувать»* [2, с. 35].

Здатність впливати на природні явища можуть мати не лише жінки, а й чоловіки. У праці Пантелеймона Куліша є цікава розповідь *«Про те, як знахар керує бурею»*. Автор описує знахаря так: *«Такий був знахор, що, було, справить або одведе дощ або град, як хоче»* [2, с. 36]. Вражає його спокій під час негоди: *«Йому байдуже, жде да жде собі, потягує люльку да й каже: “Не бійтесь, дощу не буде!”»* [2, с. 36]. Думаю, цей знахар допоміг Михайлові Коцюбинському у повісті «Тіні забутих предків» переконливо подати образ мольфара Юри, який також мав такі властивості.

В історії *«Про те, як відьмач управляє бджолами»* розповідається про пасічника, в якого бджоли виробляли підозріло багато меду. Причиною цього було те, що бджоли могли розмовляти людською мовою: *«Він приложив ухо, аж то матка говорить із пчолами. “Де ви, – каже, – попали сю кобилу?” – “Да там, – кажуть, – лежала за байраком... а нам zostавили тільки зад”»* [2, с. 37].

Отже, відьма у творчості Пантелеймона Куліша багатогранна: підступна істота, яка обманює і чинить зло, та добра знахарка, яка прийде на допомогу. Для більш повного аналізу образу відьми важливо проаналізувати й інші твори та фольклорні матеріали цього письменника, але це справа майбутнього дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вороніж і вороніжці в життєтворчості П. О. Куліша. Київ. Видавництво Ліра-К. 2019. 152 с.
2. Куліш Пантелеймон. Повне зібрання творів. Наукові праці; Публіцистика. Київ: Критика, 2015. Т. III: Записки о Южной Руси: [У 2 кн.]. Кн. 2. 388 с.
3. Янковська Жанна. Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша. Монографія. Острог, 2007. 155 с.
4. Милорадович Василь. Українська відьма. Нариси з української демонології. Київ: Веселка, 1993. 72 с.
5. Горлач Поліна. «Хто така відьма? Як формувалося уявлення про відьму в народних переказах». URL: <https://suspilne.media/culture/1179682-hto-taka-vidma-ak-formuvalosa-uavlenna-pro-vidmu-v-narodnih-perekazah/> (дата звернення: 15.02.2026).

Томілін К. А.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філологічний факультет, студент 2-го курсу,
освітня програма “Українська мова і література”
Науковий керівник: доцент Добосевич У. Б.

МІСЦЕ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ (РУСЬКОЇ) МОВИ В ОСВІТІ XIV-XVII СТ.

Tomilin K. A.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Philology, 2th year student,
Educational program “Ukrainian Language and Literature”
Research supervisor: Associate Professor Dobosevich U. B.

THE PLACE OF THE OLD UKRAINIAN (RUSSIAN) LANGUAGE IN EDUCATION OF THE 14TH-17TH CENTURIES

Мовна ситуація в освіті аналізованого періоду на українських землях була вкрай складною. Від XV ст. освітній розвиток не пішов шляхом реформаційних ідей, що тоді активно проникали в Україну, а обрав традиційний шлях. Церковнослов'янська мова зберігає статус культової, а після укладання Люблінської унії 1569 р. взагалі спостерігаємо явище мовного триумвірату. Мета допису — простежити мовні тенденції в українській освіті XIV-XVII ст.

На кінець XIV ст. більша частина українських земель входила до складу Великого князівства Литовського. Про особливості освіти XIV-XV ст. говорити складно, адже збережено надто мало свідчень. Однак погоджуємось з Г. Нудьгою, освітній процес тривав, спираючись на традиції Русі. Тоді ще панувала ідеологія священних мов, тому навряд чи можемо свідчити про наявність *староукраїнської (руської) мови* в освіті. Хоча Велике князівство Литовське як офіційну мову обрала *руську*. У XV ст. українське міщанство впроваджує освітні зміни. Головним прикладом діяльності міщан стають братства: «Вони [братства] виникають у Львові, Рогатині, Городку, Бересті, Перемишлі, Комарні, Сатанові, Галичі, Красноставі, Більську, Києві, Луцьку та інших містах» [3, с.66]. Одним із проявів діяльності братств

були православні парафіяльні школи. 1546 р. маємо згадку про «Руську школу», однак ми не маємо відомостей щодо її навчально-мовного процесу. Досить негативно оцінює шкільну освіту XVII ст. П. Житецький, наголошуючи, що школи послуговувалися незрозумілою для народу мовою.

Розглянемо мовну ситуацію в деяких середовищах здобуття освіти детальніше. На 1576 р. припадають згадки про створення Острозької школи. Варто звернути увагу на передмову «Букваря» І. Федоровича 1578 р. До цієї школи було залучено «мужей в божественном писанії искусных, в греческом языке и в латиньском, паче же и в руском» [2, с.25]. Опираючись на цю цитату, можемо стверджувати про існування мовного триумвірату в Острозькій школі. І під *руською мовою* тут малася на увазі *церковнослов'янська мова*. Бачимо бажання утвердити сакральний статус мови. Апогеєм цього стало видання Острозької Біблії 1581 р. церковнослов'янською мовою. Сучасна українська мова базується на народній основі, тому чужа мова не могла сприяти розвитку нашої літературної мови. І це видання сталося, незважаючи на те, що з 1556-1561 рр. маємо рукопис Пересопницького Євангелія *руською* народною мовою під впливом ідей Реформації. З іншого боку, 1581 р. друком виходить «Хронологія» Андрія Римші, написана *староукраїнською (руською) мовою*. Також виходили друком *староукраїнською (руською) мовою* 1587 р. «Ключ царства небесного» та «Календар римський новий» Герасима Смотрицького, 1598 р. «Апокрисис» Христофора Філалета. Відтак можемо стверджувати про опосередковане вивчення *староукраїнської (руської) мови* в Острозькій школі. Все ж таки в пріоритеті було побутування трьох чужих мов.

Братства стали окремим етапом у розвитку освіти: «[...] наголошено на основній потребі зберегти свою віру, що ототожнювалася на ту пору з українською (руською) етнічністю, та потребу запроваджувати освіту на питомій, а не чужоземній основі» [4, с.347]. Київський митрополит Михайло Рогоза у «Пересторозі» пояснює причину державної руїни. Це сталося через занепад власної освіти. Появу першої братської школи, що розташовувалася у Львові, датуємо не пізніше останніх місяців 1585 р. Про опосередковане місце *староукраїнської (руської) мови* в братській школі може свідчити номінація Стефанія Зизанія як «*вчителя руського*». Конституція

братських шкіл «Порядокъ школьный, или уставъ Львовской Ставропигійской братской школы» 1586 р. також свідчить про побутування *староукраїнської (руської) мови*, бо нею написані статті, що регулюють організаційну структуру братства. Хоча в різних редакціях «Порядку» акцентували на різних панівних мовах у школі. То були або грецька і руська мови, або грецька і церковнослов'янська мови, або церковнослов'янська і руська мови. Статут наголошував також на станову рівність перед наукою, а отже, поширення родинної мови в школі. Існують різні погляди щодо проблеми, якими мовами проводили навчання, а які безпосередньо вивчали. В. Кречетень вважає, що навчання провадили староукраїнською (руською) мовою, а вивчали церковнослов'янську, грецьку, латинську і польську мови. Натомість Костянтин Харлампович говорить про те, що польську та латинську мови вивчали у школі, а сам навчальний процес тривав слов'янською та грецькою мовами. 1586 р. знаходимо свідчення, що діти не мають спілкуватися між собою *простою мовою* у школі. Для цього вони мають послуговуватися церковнослов'янською або грецькою мовами. Такий статус *староукраїнської (руської) мови* в школі може бути пояснений політичними обставинами. Нашу мову всіляко намагалися витіснити з усіх сфер життя після Люблінської унії 1569 р., яка нібито гарантувала захист прав *староукраїнської (руської) мови*. Все ж таки вивчення чужої церковнослов'янської мови як форма збереження православної віри посідало перше місце. Грецьку мову вивчали для листування зі східними ієрархіями.

1615 р. було створене Київське братство. Зважаючи на різні найменування цієї школи, можемо зробити висновок про панування там церковнослов'янської та грецької мов до діяльності П. Могили. *Староукраїнська (руська) мова* перебувала за межами пріоритетів. Після утворення Києво-Могилянської академії ситуація надто не змінилася. У колегії панувала латинська мова. Нею викладали всі науки, учнів змушували спілкуватися нею навіть поза межами академії. Співробітники колегії послуговувалися польською та латинською мовою, а коли бралися щось писати українською, то виходило безграмотно: «Це означало, що у сенсі впливу на формування національної свідомості цей заклад продовжував старі традиції [...]» [4, с.368].

Повний прояв *староукраїнської (руської) мови* можемо спостерігати в театральній діяльності шкіл. Це могли бути декламації, діалоги, шкільна драма. Це були перевірка і закріплення знань, що учні отримали з уроків поетики, риторики, філософії. Яскравим прикладом такого застосування *староукраїнської (руської) мови* слугує «Просфонима» 1591 р. Цю декламацію виголосили учні Львівської братської школи на честь приїзду митрополита Михайла Рогози: «Характерно, що передмова і кілька віршів подано грецькою і паралельно староукраїнською (руською) мовою як мовами однакової шкали гідностей» [4, с.384]. Інтермедії Я. Гаватовича також сприяли розвитку народній мові як літературній. Бачимо, що побутування *староукраїнської (руської) мови* у вербально-публічних жанрах було більш продуктивним, ніж побутування в самому навчанні.

Отже, місце *староукраїнської (руської) мови* в освіті аналізованого періоду трактуємо неоднозначно. Бачимо панування церковнослов'янської мови як прояв старої традиції, а також явище мовного триумвірату. Всюди є чужі мови. Хіба що театральна діяльність шкіл могла сприяти поширенню *староукраїнської (руської) мови*. Ці внутрішні обставини разом із зовнішніми значно стримували процес розвитку нашої мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кубайчук В. Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови IX–XX ст. Київ: К. І. С., 2004. 176 с.
2. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636) / [відп. ред. Я. Д. Ісаєвич] / І. З. Мицько. Київ: Наук. думка, 1990. 192 с.
3. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Підручник. Київ: АртЕк, 2001. 392 с.
4. Фаріон І. Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XIV–XVII століттях: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива. Львів: Видавництво Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2015. 656 с.

Триколич В. А.

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці,

Факультет історії, політології та міжнародних відносин,
студент А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

Науковий керівник: доцент Ільків М. В.

З ІСТОРІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ КАРПАТСЬКИХ КУРГАНІВ НА БУКОВИНІ

Trukoluch V. A.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi,

Faculty of History, Political Science, and International Relations,
Student, A4.03, Secondary Education (History and Civic Education)

Research supervisor: Associate Professor Ilkiv M. V.

FROM THE HISTORY OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE CULTURAL MONUMENTS OF THE CARPATHIAN BURIAL MOUNDS IN BUKOVINA

Культура карпатських курганів – це археологічна культура, поширена на території Прикарпаття з відносно невеликим ареалом, особливо, у порівнянні з локалізованою по сусідству черняхівською культурою. Головною відмінністю між цими культурами є поховання. Власне найменування культури карпатських курганів говорить саме за себе – головним поховальним обрядом є кремації під курганными насипами. Переважно землеробські за своїм господарством носії цієї культури облаштовували відкриті поселення на терасах річок або займали високі рівні плато. Території навколо селищ були придатні також для пасовищ, що дозволяло розвивати скотарство. Загалом, як дізнаємося за розмірами та характером поселень і їх забудови, населення вело осілий спосіб життя.

Одні з перших досліджень пам'яток, віднесених згодом до культури карпатських курганів, здійснив віденський вчений Йозеф Сомбаті наприкінці XIX ст. Під його керівництвом було розкопано 2 кургани біля Глибоки з характерним поховальним обрядом. Дослідник одразу вірно відніс їх до старожитностей римського часу [7].

Згодом інтерес археологів такі поховання привернули лише через чотири десятиліття. Їм вдалося виявити та провести дослідження на двох десятках могильників, які склалися в середньому з п'яти курганных насипів [2; 3]. Одним із фундаторів вивчення прикарпатських пам'яток став Маркіян Смішко. Він не проводив дослідження безпосередньо на території Буковини, але саме М. Смішко систематизував відомі йому старожитності та припустив, що вони були залишені в один період і однією групою населення, а згодом і виділив її в окрему археологічну культуру.

Уже в середині – другій половині XX ст. було зафіксовано немало поселень цієї культури, особливо в Чернівецькій області завдяки дослідженням Бориса Тимощука. Під час розкопок курганів у 1951 р. біля с. Глибока експедиція Чернівецького краєзнавчого музею під його керівництвом теж виявила кремації на місці. Супровідний матеріал складався з кількох видів горщиків, а також фібул, за допомогою яких вдалося датувати дані кургани [2]. Загалом в околицях Глибоки дослідник зафіксував 3 поселення і стільки ж могильників культури карпатських курганів.

Чи не найбільший внесок у вивчення культури карпатських курганів зробила Ліана Вакуленко, яка, зокрема, в 1965-1969 рр. очолила експедицію Чернівецького університету й Івано-Франківського педагогічного інституту та проводила розвідки в передгірських районах області й значні за обсягом розкопки біля тієї ж Глибока. Результати її досліджень сформували джерельну основу для вивчення цієї культури в регіоні. Так, на глибоцькому поселенні було розкопано площу більше двох тисяч квадратних метрів та виявлено 16 жител і 7 господарських споруд. Будівлі на цьому поселенні поділялися на наземні й напівземлянки. Площа наземних жител коливалася від 12 до 40 м². Ті житла, які були опущені в землю на глибину до метра, були менші від наземних на декілька квадратних метрів. На поселенні було виявлено декілька вогнищ, розташованих як у житлах, так і поза ними. Декілька вогнищ було обкладено камінням й обмащено глиною. Біля вогнищ було зафіксовано привогнищеві ями. Також на поселенні розкопано господарські ями. Вони біли біля стін приміщень, а в самих ямах виявлено багато артефактів, зокрема, остеологічний матеріал і фрагменти ліпного посуду й амфор [2].

Кераміка КKK є дуже схожою на кераміку черняхівської культури, оскільки обидві формувалися під значним впливом античного світу. Проте на керамічні вироби культури карпатських курганів, як припускають дослідники, справили значний вплив кельтські племена. Зв'язки з античним світом підтвердилися також знайденим амфорним матеріалом, римським монетами а також виробами зі скла. Металеві предмети дослідниця поділила на декілька видів: побутові, знаряддя праці, зброя і прикраси. З поміж основних категорій було виділено кілька типів ножів, мотики, серпи, зубило. До озброєння зараховано вістря дротиків і втоки від списів, наконечники стріл і захисні пластини. Кам'яні вироби в КKK представлені жорновими каменями, точильними брусками та лощами. На поселеннях Глибока і Михальча знайдено також вироби зі скла – прозорі білі та фіолетові намистини [2; 3].

Звертався до вивчення пам'яток КKK на території Буковини Віктор Войнаровський. Він змістив акцент на аналіз соціально-економічних процесів, які проходили за участю носіїв цієї культури. Йому належать напрацювання у сфері виявлення нових поселень, виділення для них нових хронологічних індикаторів. Також дослідник займався пам'яткоохоронною діяльністю, робив з-поміж іншого наголос на сильний негативний вплив антропогенного фактору на збереження курганних насипів [4].

Серед польових досліджень останніх десятиліть варто згадати науково-рятивні розкопки спільних експедицій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та ДП «ОАСУ» Інституту археології НАН України, зокрема на поселенні культури карпатських курганів Чагор-Левада під керівництвом Сергія Пивоварова та гончарного горна в м. Чернівці (вул. К. Дзержика) під керівництвом Миколи Ільківа [5; 6]. Завдяки дослідженням Миколи Боднарюка стало відомо про низку нових поселень та місцезнаходжень КKK в басейні р. Сірет [1].

Завдяки багаторічним дослідженням, особливо Л. В. Вакуленко, культура карпатських курганів займає особливе місце в археології пізньоримського часу. На прикладі її старожитностей простежено як адаптацію до природно-кліматичних, так і політичних й економічних явищ. Дана культура зберегла свою ідентичність в складний період розпаду Римської імперії і настання нової доби. Дослідження

пам'яток КKK має важливе значення для вивчення минулого Прикарпаття і навколишніх територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднарюк М. Нове багатошарове поселення на лівому березі р. Котовець в с. Опришени Глибоцької територіальної громади. *Археологія Буковини: здобутки та перспективи*: Тези доп. V міжнар. наук. семінару (м. Чернівці, 10 грудня 2021 р.). Чернівці: Технодруk, 2021. С. 18-20.
2. Вакуленко Л. В. Пам'ятки Підгір'я Українських Карпат першої половини I тисячоліття н. е. Київ: Наукова думка, 1977. 140 с.
3. Вакуленко Л. В. Українські Карпати в пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси). Київ: Інститут археології НАН України, 2010. 304 с.
4. Войнаровський В. М. Сучасний стан та проблеми археологічного дослідження пам'яток римського часу Північної Буковини. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2005. Вип. 9. С. 175-193.
5. Ільків М. Археологічні дослідження. *Історична наука в Чернівецькому університеті: наукові дослідження, фахова підготовка, визначні постаті. До 150-річного ювілею Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* / за ред. О. Добржанського. Riga: Baltija Publishing, 2025. С. 213-241.
6. Пивоваров С. Нумізматичні пам'ятки Буковини. Чернівці: Зелена Буковина, 2002. 248 с.
7. Szombathy I. Prähistorische Rekognoscierungstour nach der Bukowina im Jahre 1893. *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums*. Czernowitz, 1894. Bd. 2. S. 15-18.

Чабанюк Н. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філологічний факультет, студент 2-го курсу,
035: Літературна творчість
Науковий керівник: доцент Челецька М. М.

**ЗАУВАГИ ЩОДО МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ
СУЧАСНОЇ ЗОРОВОЇ ПОЕЗІЇ**

Chabaniuk N. I.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Philology, 2nd-year student, 035: Literary art
Research supervisor: Associate Professor Chelets'ka M. M.

**COMMENTS ON THE METHODOLOGY FOR ANALYSING
CONTEMPORARY VISUAL POETRY**

В інтермедіальних студіях, зокрема в українському літературознавстві, закріпилося помилкове уявлення, пов'язане з усталеним поняттям «зорова поезія» як синкрезії «вербального» та «невербального». Наприклад, Тетяна Назаренко у своїй монографії «Поезиграфія: сучасна зорова поезія українською мовою» (2005) не надає точної дефініції, але трактує зорову поезію як таку, що «протягом усієї історії свого розвою спиралася саме на текст для передачі поетичної інформації, в той час як художні засоби відігравали допоміжну чи підтримуючу роль» [2, с. 48]. Водночас дослідниця фіксує виникнення конкретної поезії в 50-х роках ХХ ст., у якій «суто інформативна функція словесного матеріалу зменшена, а оптико-семантична – збільшена, за рахунок чого створюється новий зміст» [2, с. 51]. Клаус Клювер, дослідник інтермедіальності, встановлює появу комп'ютера як «каталізатора» для виникнення «New Media Poetries» (Поезії Нових Медіа – Н. Ч.), що стали наслідком конкретної поезії зокрема: «Largely based on developments in twentieth-century visual poetry, where the concept of “poetry” assumed new dimensions, texts produced in the various genres of media poetry will produce visual, aural (including musical), and kinetic events in which the word (or parts of it) in its graphic and sometimes vocal dimensions may play a leading role

or (almost) none at all»¹ [5, с. 20 – 21]. Важливим тут є поняття «visual poetry» (візуальна поезія), адже, на думку Ларса Елестрема, «the term *visual poetry* obviously fulfilled a need to find a generic term for the new forms of poetry (such as concrete poetry) that emerged and could not be neglected»² [7, с. 444 – 445]. Це спричинило той факт, що поняття «візуальна поезія» трактують як синонімічний до понять «зорова поезія, візопоезія, поезомалярство, поезографія» [3, с. 225 – 226].

Однією з причин виникнення непорозуміння є традиція поділу мистецтв на «просторові» та «часові», або на «прості» та «складні», що методологічно встановлює межу між мистецтвами, якої не існує природно. Критика такого поділу у середині 1960-х років дала поштовх до створення інтермедіальності як галузі мистецтвознавства, зокрема й літературознавства. Незадовільність мислити в межах поділу мистецтв стала причиною створення методологічних праць з інтермедіальності, в яких було переосмислено природу медіа та їхніх взаємозв'язків. Серед таких дослідників варто згадати Берндта Герцогенрата, Вільяма Дж. Т. Мітчелла, Ірину О. Раєвські, Габрієлу Ріппл та інших. Вагомий внесок зробив Л. Елестрем, який у праці «The Modalities of Media: A Model for Understanding Intermedial Relations» (2010) стверджував, що «indeed, there are no media borders given by nature, but we need borders to talk about intermediality»³ [6, с. 27 – 28]. Вважаючи незадовільним говорити про різні види мистецтва так, ніби вони можуть одружуватися та розлучатися так само, як і вірити в те, що всі медіа завжди фундаментально поєднанні між собою в гермафродичний спосіб [6, с. 11 – 12], дослідник запропонував

¹ Значною мірою спираючись на досягнення візуальної поезії ХХ століття, де поняття «поезія» набуло нових вимірів, тексти, створені в різних жанрах медіапоезії, породжуватимуть візуальні, звукові (в тому числі музичні) та кінематичні явища, в яких слово (або його частини) у своїх графічних, а іноді й звукових вимірах може відігравати провідну роль або (майже) не відігравати жодної. (Тут і далі переклад мій. – Н. Ч.)

² Термін «візуальна поезія», очевидно, задовольняв потребу знайти загальний термін для нових форм поезії (таких як конкретна поезія), що виникли і якими не можна було нехтувати.

³ Насправді, не існує медійних кордонів, даних природою, але нам потрібні кордони, щоб говорити про інтермедіальність.

модель аналізу та розуміння медіа з природи їхніх модальностей і виокремив *матеріальну, сенсорну, часопросторову та семіотичну* модальності [6, с. 17–24, 36], для останньої Елестрем бере за опертя знакову теорію лінгвіста Чарльза Пірса, згідно з якою знаки поділяються на три типи: *icon, index та symbol*.

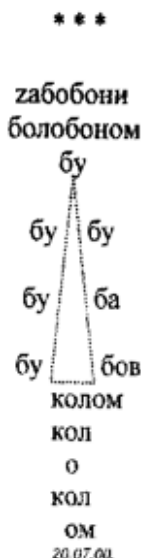
У контексті зорової поезії доцільно говорити про знаки *icon та symbol*, адже *icon*-знак – це знак, що імітує або наслідує те, що позначає, а *symbol*-знак – це позначник, який у свідомості мовця ототожнюється з позначуваним і для використання потребує конвенційності (домовленості між мовцями) [8, с. 5 – 10]. Елестрем пропонує відмовитись від терміна «візуальна поезія», адже «*it influences the apprehension of the notions and categories it designates in a deceptive way*»⁴ [7, с. 442]. Це можна простежити в трактуванні «поєднання вербального та невербального», адже маємо підміну понять, коли невербальне пояснюється як лише словесне, а невербальне як візуальне, тобто протиставлення ознак, що належать до різних модальностей медіа: «*The visual can generate intellectual, semiotic activities that are both verbal and non verbal, such as pictorial*»⁵ [7, с. 448]. Саме екстраполяцію засвідчує Елестрем: «*I argue that this dichotomy obscures rather than clarifies the relations between different media: a semiotic category (the verbal system) is opposed to a sensory category (the sense faculty of vision)*»⁶ [7, с. 448]. Тому дослідник пропонує затвердити термін «візуальна іконічність поезії», що ліпше розкриває природу функціонування таких медіа, адже не створює екстраполяції модальностей; у такому випадку, усталений термін «візуальна поезія» створює нові виклики для критичного опрацювання в майбутніх наукових роботах.

Як приклад, можна розглянути зоровий вірш житомирського поета Олега Левченка:

⁴ Він оманливим чином впливає на сприйняття понять та категорій, які позначає.

⁵ Візуальне може породжувати інтелектуальну, семіотичну діяльність, яка є як вербальною, так і невербальною, таку як зображальна

⁶ Я стверджую, що ця дихотомія радше затьмарює, ніж прояснює зв'язки між різними медіа: семіотична категорія (вербальна система) протиставляється сенсорній категорії (чуттєва здатність зору)

[1, с. 10]

У цьому вірші застосовано звуконаслідування через візуальну імітацію. Але варто зауважити, що така модель більш інтерпретативна ніж очевидна: асонанси «у» та «о» можна вважати звуконаслідуванням великого дзвону, адже присутній зв'язок між елементами «бу», «ба» та «бов» та змістовою частиною (болобоном, кол/о/кол/ом). Використання трикутника можна трактувати як прояв поширення «забобону», адже від вершини рівнобедреного трикутника до його основи вздовж бічних сторін кількість звуконаслідувальних елементів кількісно зростає; водночас, змістовий елемент «колом» у цьому випадку можна інтерпретувати як замикальний у змісті. Також доступне для трактування припущення, що розташування елементів та їх прочитання (зліва направо) є проявом задіяння слухових рецепторів під час дзвеніння, і трикутник тут є імітацією форми дзвона, а елементи «бу», «ба» та «бов» – результатом звуковидобування, коли удари язичка поширюють звук від корони, голови, плечей до губ дзвона, опісля чого звук резонує в одну хвилю, проявлену асонансом «о». Таке поле інтерпретації підтверджує «пластичність» значення вірша. Як було зазначено, візуальна іконічність у

своїх формальних проявах фіксує поширення звуку, що увиразнює семіотичну складову знака ісон через його природу наслідування, .

Що стосується українського контексту, то доцільним буде наголошувати на відсутності праць, що досліджують візуальну іконічність текстів сучасних авторів, яких можна зарахувати до канону усталеного терміна «зорова поезія» (наприклад, авторів-учасників Літературного об'єднання «Неабищо», в тому числі й Олега Левченка). Це можна пояснити зміною формату та середовища поширення поезії, наприклад, як фіксує Олена Романенко [4, с. 61 – 65], через розвиток жанру відеопоезії, який не є формою зорової поезії, але через візуальну сенсорність також є синонімічним до усталеного терміна «візуальна поезія».

Отже, варто критично сприймати трактування терміна «візуальна поезія», до якого можна зарахувати і зорову поезію. Доцільним буде зосередитися не на трактуванні зорової поезії як «поєднанні вербального і невербального», що є оманливим, адже підмінює поняття; натомість важливо розкривати виразність візуальної іконічності у поетичних текстах. Тому аналіз текстів зорової поезії варто здійснювати з погляду чотирьох модальностей медіа, а саме матеріальної, сенсорної, часопросторової та семіотичної, фіксуючи зміну індивідуальних особливостей певних артефактів. Такі зауваги стануть доречними у майбутніх наукових роботах, а також у розумінні природи сучасної «візуальної поезії», в якій ознака іконічності реалізується не лише через візуальну, а й через аудіальну сенсорність. Дана розвідка є спробою окреслити раціональну методику для аналізу зорової поезії, щоб створити передумови не лише для переосмислення дослідженого, але й для актуалізації упущеного сучасного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левченко О. зорова поезія ; передм. Б. Горобчук. Житомир : Видавництво «Ж И Т О М И Р», 2002. 48 с.
2. Назаренко Т. Поезографія: сучасна зорова поезія українською мовою. Київ: Родовід, 2005. 204 с.;
3. Починок Ю. Зорова поезія: від писанкарства до супрематизму. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 60. Ч. 1. С. 225 – 231;

4. Романенко О. Українська відеопоезія як естетичний феномен сучасного літературного процесу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. Вип. 31. Ч. 1. С. 61–65.
5. Clüver C. Intermediality and Interarts Studies. *Changing Borders: Contemporary Positions in Intermediality* [eds. Jens Arvidson, Mikael Askander, Jorgen Bruhn, Heidrun Führer]. Lund: Intermedia Studies Press, V. 1, 2007. P. 19 – 37;
6. Elleström L. The Modalities of Media: A Model for Understanding Intermedial Relations. *Media Borders, Multimodality and Intermediality* [ed. by Lars Elleström]. – Basingstoke [England]; New York: Palgrave Macmillan, 2010. P. 11 – 48;
7. Elleström L. Visual Iconitu in Poetry. Replacing the Notion of «Visual Poetry». *Orbis Litterarum*. Jonh Wiley & Sons Ltd., 2016. P. 437 – 472;
8. Peirce C. S. What is a Sign? *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings*, V. 2, Indiana University Press, 1998, P. 4—10.

Янюк О. Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філологічний факультет, студент 4-го курсу, 035: Філологія
Науковий керівник: доцент Асіїв Л. В.

**ГІДРОНІМІЯ ЯК ФОРМА НАУКОВОГО СПРОТИВУ:
МОНОГРАФІЯ ЗЕНОВІЇ ФРАНКО «ГРАМАТИЧНА БУДОВА
УКРАЇНСЬКИХ ГІДРОНІМІВ» У КОНТЕКСТІ ЕПОХИ**

Yaniuk O. B.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Philology, 4th-year student, 035: Philology
Research supervisor: Associate Professor Asiyiv L. V.

**HYDRONYMY AS A FORM OF SCIENTIFIC RESISTANCE:
ZINOVIIA FRANKO'S MONOGRAPH "GRAMMATICAL STRUCTURE
OF UKRAINIAN HYDRONYMS" IN THE CONTEXT OF THE ERA**

Наукова доля Зеновії Франко є прикладом того, як радянська академічна система формувала дослідницькі пріоритети вченого через репресивний тиск. Двічі незахищена докторська дисертація, заборона займатися фундаментальними темами та переведення на допоміжну роботу – усе це змусило дослідницю шукати тему, яка водночас мала б наукову цінність і не провокувала ідеологічних звинувачень.

Захист докторської дисертації Зеновії Тарасівни припав на «Хрущовську відлигу», коли на зборах Інституту мовознавства вона піднімала питання про «плачевний стан української мови на Україні» [1, 33]. Контакт з Іваном Світличним теж став каталізатором для рішучіших дій. Зеновія відкрито виступила проти «злиття мов», які відстоював тогочасний директор інституту Михайло Жовтобрюх. Підписання колективних листів на захист засуджених та передача закордон праці Валентина Мороза «Репортаж із заповідника ім. Берії» остаточно вивели її за межі радянської легальності. Докторську дисертацію, написану 1968-го, вона не змогла захистити, позаяк через привселюдні висловлювання про жалюгідний стан української мови, про злиття мов, про русизми як «іншомовні запозичення» її не

атестували. На думку радянських партократів, це був «прояв українського буржуазного націоналізму» в її науковому світогляді [1, 232]. 12 січня 1972 року в Києві були затримані Іван Світличний, Василь Стус, Микола Плахотнюк, Євген Сверстюк, Леонід Плющ, Зиновій Антонюк, Олесь Сергієнко, Данило Шумук, Микола Холодний, Володимир Рокецький, Леонід Селезненко, Василь Рубан, Любов Середняк, Іван Коваленко. За публічні виступи перед людьми та редагування книги Івана Дзюби *«Інтернаціоналізм чи русифікація?»* 1969 року, не пройшовши конкурсу, а точніше за вказівкою згори, Зеновію звільнили з роботи й заарештували, пізніше затримали і самого Дзюбу. Тим часом у Львові до в'язниці запроторили В'ячеслава Чорновола, Ірину Калинець, Івана Геля, Михайла Осадчого та Стефанію Шабашуру. Попри те, ще багатьох учасників (включно із Зеновією) було зламано або репресовано, рух заклав підвалини для майбутнього національного відродження України.

Зеновія Франко була одним із провідних фахівців у галузі вивчення власних назв. Її дослідження гідронімії базувалися на ареальному та генетичному методах аналізу. Цей напрям став основою її докторської дисертації (монографія *«Грамаітична будова українських гідронімів»* (1979), *«Системно-ареальна характеристика гідронімів України»* (1978), *«Назва Київ за історичними пам'ятками»* (1981)). Також була співавтор монографії *«Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках»* (1981) разом з колективом Інституту мовознавства. Відомо, що перша докторська дисертація мала називатися *«Мова Івана Франка»* (1954), проте через арешт не захищена. Після поновлення на роботу другу дисертацію *«Грамаітична будова українських гідронімів»* Зеновія Франко не змогла подати до захисту у 1968 році через переслідування владою. За спогадами чоловіка, до виконання фундаментальної роботи керівництво інституту її не допускало, давало роботу допоміжного характеру [1, 233]. Її виключили з партії за «антипартійні погляди в національному питанні», приводом до чого став донос на Михайла Жовтобрюха та розповсюдження «націоналістичного» журналу «Сучасність» [1, 82–83]. Вийшла книга лише 1979-го, через одинадцять років. Таким чином, тексти, які за інших обставин здобули б їй докторський ступінь, залишилися поза офіційним визнанням, утім не поза науковим значенням.

У дисертації Зеновія Франко вводить власний теоретичний конструкт: **морфологічний інваріант гідроніма** – модель, до якої прагне кожна назва (іменник або прикметник у називному відмінку однини). Усі реальні назви – це або інваріант, або відхилення від нього у вигляді типологічних варіантів: описові словосполучення, прийменникові конструкції, імперативні форми, закріплені структури родового відмінка, множинні форми [2, 4–6]. Це авторська класифікаційна система, що дозволяє впорядкувати весь масив власних назв. Дослідниця не обирає між описом «зрізу» і вивченням змін у часі, вона поєднує синхронний і діахронний аналіз як взаємодоповнювальні. Форму гідроніма розглядає як стабільну одиницю сучасної системи і як результат історичного процесу [2, 32]. Для радянської ономастики 1970-х це ще не було нормою.

Ключова новація: граматичні категорії (рід, число, відмінкові форми) прив'язуються до конкретних ареалів – басейнів річок, говіркових зон, етнічних рубежів. Наприклад:

- множинні гідролексеми концентруються в басейнах Прип'яті, Десни та на захід – Дністра і Тиси (тобто на периферії, що автоматично означає архаїчність) [2, 108–109];
- ареалом варіантності іменникових форм середнього роду (-о / -е) є басейн Тиси (*Шанове* – *Шаново*) [2, 164];
- дистрибуція генетивних флексій -а / -у підпорядковується фонетичним, лексико-семантичним, словотворчим і навіть акцентуаційним принципам – це чотирикомпонентна класифікація, якої до неї не було [2, 173].

Це, по суті, лінгвістична географія граматики – поєднання ономастики з діалектологічним атласуванням. Монографія охоплює контакти української гідронімії з польською, чеською, словацькою, румунською, угорською, молдавською, російською та білоруською мовами і показує різні механізми адаптації залежно від генетичної спорідненості мов:

- близькоспоріднені (рос., білор.) – переклад або фонетична специфікація;
- типологічно далекі (угор., рум.) – морфологічне зближення без системної адаптації [2, 102].

Ця модель контактної ономастики, яка на той час була новою для українського мовознавства.

Авторка систематично використовує **статистику** для встановлення узусу – домінантного положення родових форм. Висновок, що жіночий рід є специфікуючою ознакою українського гідронімікону, бо переважає серед назв річок, а чоловічий – серед потоків і ярів [2, 5].

Важлива теоретична теза: **гідронімія** – це не просто лексичний пласт, а окрема підсистема лексики, яка підпорядковується загальномовним законам граматичної аналогії та вирівнювання, але має власні специфічні закономірності [2, 163]. Ця теза виводить ономастику з суто прикладного (збирацького) статусу і надає їй статус повноцінного лінгвістичного об'єкта. Для 1979 року – це програмне твердження.

Гідронімія була не просто «безпечною темою», а справжньою науковою альтернативою – темою, де можна будувати власну теорію, не вписуючись у жодну ідеологічну схему. Граматика власних назв водних об'єктів не торкалася ані «злиття мов», ані «буржуазного націоналізму», і водночас давала змогу доводити давність, самотність і системність української мови через тисячолітній шар незмінних топонімів. «Граматична будова українських гідронімів», найвагоміший результат її наукової роботи, стала підсумком багаторічних досліджень у цій царині. Монографія є методологічно новаторською працею, яка виходить за межі суто описової ономастики. Поєднання синхронного і діяхронного аналізу, ареальна стратиграфія граматичних форм із прив'язкою до конкретних річкових басейнів, статистичний метод встановлення родового узусу і системний розгляд міжмовних та міждіалектних контактів – усе це утворює цілісну дослідницьку програму, яка на той час не мала аналогів в українській ономастиці. Довести, що граматична система гідронімів України підпорядковується власним внутрішнім законам і не підлягає зовнішньому вирівнюванню, означало в контексті 1970-х років науково спростувати доктрину «злиття мов». Наукова цінність монографії залишилася поза офіційним визнанням у формі докторського ступеня, якого Зеновія Франко так і не здобула.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зеновія Франко (1925-1991) : *Статті. Спогади. Матеріали*. Упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М, Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. Львів, 2003. 368 с.
2. Франко З. *Граматична будова українських гідронімів* : монографія. Відп. ред. Є. С. Отін. Київ: Вид-во «Наукова думка», 1979. 185 с.

СУСПІЛЬНІ НАУКИ

Бахур М.І

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
факультет педагогічної освіти, магістрантка,
І10: Соціальна робота та консультування.
Науковий керівник: доцент Лобода В. В.

ТЕОРИЧНО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНІ СФЕРІ

Bakhur M.I

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Pedagogical Education, Master's student,
I10: Social Work and Counselling
Research supervisor: Associate Professor Loboda V.V.

THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF PROJECT ACTIVITIES IN THE SOCIAL SPHERE

У сучасних умовах глобальних трансформацій, що охоплюють економічну, політичну та соціокультурну сфери, соціальна діяльність зазнає суттєвих змін та потребує глибокого переосмислення традиційних підходів до її організації й реалізації. Зростання соціальної нерівності, поява нових вразливих груп населення, ускладнення суспільних процесів, а також посилення динаміки соціальних ризиків актуалізують необхідність впровадження інноваційних механізмів реагування на сучасні виклики. У цьому контексті проєктна діяльність постає як дієвий інструмент цілеспрямованого впливу на соціальні процеси, що уможливлює не лише розв'язання конкретних соціальних проблем, а й створення передумов для сталого розвитку соціальної сфери на засадах соціальної справедливості, інклюзії, солідарності та поваги до людської гідності.

Проєктний підхід у соціальній сфері забезпечує системність, цілеспрямованість та результативність соціальної роботи, сприяє оптимізації ресурсного забезпечення та підвищенню ефективності

управлінських рішень. Його застосування створює умови для інтеграції зусиль різних суб'єктів соціальної політики -: державних інституцій, громадських організацій, благодійних фондів і територіальних громад - задля досягнення спільно визначених соціально значущих цілей. У зв'язку з цим соціальні проекти набувають особливої ваги як інструмент практичної реалізації соціальних інновацій та суспільних трансформацій.

Соціальний проект доцільно трактувати як спеціально сконструйоване соціальне нововведення, спрямоване на створення, модернізацію або підтримку матеріальних і духовних цінностей у суспільному середовищі. Такий проект характеризується часовою та ресурсною обмеженістю, наявністю чітко визначених цілей, завдань і прогнозованих результатів, а також орієнтацією на досягнення позитивного соціального ефекту, який підлягає оцінюванню [1]. Визначальною ознакою соціального проекту є його спрямованість на досягнення конкретних змін у соціальному середовищі, що можуть бути виміряні за допомогою якісних та кількісних показників.

До основних характеристик соціальних проектів належать взаємопов'язані такі змістові компоненти як цілепокладання, проблемно-орієнтований підхід, темпоральна детермінація, просторова та інституційна локалізація та іноваційність та креативність [1].

Цілепокладання, що передбачає наявність чітко сформульованої мети як ідеального образу бажаного результату, необхідного для оптимізації або трансформації суспільних процесів.

Проблемно-орієнтований підхід соціального проекту - виявляється у його спрямованості на розв'язання конкретної соціальної проблеми або кризової ситуації, яка потребує інноваційного втручання.

Темпоральна детермінація - передбачає чітке окреслення термінів початку та завершення реалізації проекту. При цьому завершення проекту може розглядатися не лише як фінальна стадія, але і як підґрунтя для подальшого розвитку чи масштабування проектної ініціативи.

Просторова та інституційна локалізація - реалізується в межах певної території та функціонує в рамках визначених соціальних інституцій, що забезпечують його організаційну легітимність і ресурсну підтримку.

Окремої уваги потребує інноваційний характер проєктної діяльності, який передбачає застосування новітніх підходів, методів і форм соціальної роботи, а також ефективної комунікації із зацікавленими сторонами, що сприяє прозорості реалізації проєкту та поширенню інформації про його соціальний ефект.

Ефективність реалізації соціальних проєктів визначається дотриманням низки базових критеріїв. До них належать:

- своєчасність, що передбачає оперативне реагування на соціальну проблему в період її загострення;
- адресність, яка полягає у спрямуванні заходів на конкретну цільову групу; доступність, що забезпечує відповідність форм і методів роботи особливостям бенефіціарів;
- прозорість, яка гарантує відкритість інформації щодо перебігу реалізації проєкту;
- результативність, що відображає рівень досягнення поставлених цілей та ступінь задоволення соціальних потреб цільової аудиторії [3].

Процес реалізації соціального проєкту має поетапний характер і включає взаємопов'язані структурні компоненти. Організаційно-підготовчий етап передбачає формування проєктної команди, визначення мети, завдань, концептуальних засад проєкту, аналіз соціальної проблеми, а також розроблення механізмів внутрішньої взаємодії між учасниками. Наступним є технологічний етап, який охоплює планування заходів, визначення ресурсного забезпечення, розподіл функціональних обов'язків між виконавцями та практичну реалізацію запланованих дій. На цьому етапі особливого значення набуває міжсекторальна взаємодія з державними структурами, громадськими організаціями та іншими соціальними партнерами.

Завершальним є оціночно-заключний етап, який передбачає аналіз досягнутих результатів, оцінювання ефективності реалізованих заходів, узагальнення отриманих результатів та визначення перспектив подальшого розвитку або масштабування проєкту. Саме на цьому етапі формується підґрунтя для забезпечення сталості соціального впливу та довготривалого функціонування проєктних результатів [2].

Отже, проєктна діяльність у соціальній сфері є важливим механізмом ініціювання та реалізації соціальних змін, що забезпечує ефективне реагування на актуальні суспільні виклики та сприяє підвищенню якості життя населення. Її значення полягає не лише у вирішенні конкретних соціальних проблем, а й у формуванні нових підходів до організації соціальної роботи в умовах динамічного розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посіб. Київ : [б. в.], 2010. 128 с
2. Коломієць, О. Г., & Демиденко, Т. М. (2023). Соціальні проєкти як інструмент впровадження інновацій у соціальній роботі. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота», (2 (53)), 61–66. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.61-66>
3. Серга Т. О., Щербина С. С. Соціальне проектування: сутність, призначення, методологія. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2024. Вип. 1 (54). С. 195–199. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2024.54.195-199>

Бургер М. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
факультет педагогічної освіти, аспірантка, А1 Освітні науки
Науковий керівник: доцент Зячук Ю. Д.

ДОСВІД ШВЕЦІЇ ТА ФІНЛЯНДІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УНІВЕРСИТЕТІВ

Burher M. I.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Education, PhD student, A1 Educational sciences
Research supervisor: Associate Professor Zayachuk Y. D.

THE EXPERIENCE OF SWEDEN AND FINLAND IN ENSURING RESILIENCE AND POST-WAR RECOVERY OF UNIVERSITIES

Повномасштабна агресія росії проти України докорінно змінила ситуацію з безпекою у світі та змусила країни Північної Європи переглянути свої підходи до забезпечення стійкості вищої освіти та захисту університетів. У Швеції та Фінляндії академічний сектор тепер розглядається не як відокремлена цивільна сфера, а як фундамент для інтелектуальної витривалості та виживання суспільства в умовах екзистенційних загроз. Швеція та Фінляндія стали прикладами того, як успішно поєднувати роботу університетів із національною безпекою. Досвід цих двох країн є дуже важливим для України, оскільки він пропонує готові рішення для забезпечення безперервного навчання та наукової роботи навіть під час війни. Північна модель базується на ідеї, що криза впливає на все суспільство одночасно, тому університети мають бути готові діяти разом із військовими та державними службами.

У Фінляндії діє модель **всеохоплючої безпеки» (comprehensive security)**, яка означає, що всі служби та люди працюють разом, щоб бути готовими до будь-яких загроз. Фінляндія, не здійснивши повного роззброєння після Другої світової війни, зберегла підхід, у межах якого університети розглядаються як невід'ємний елемент системи функціонування та життєзабезпечення суспільства [5]. Швеція також використовує концепцію **тотальної оборони**

(total defence), де освіта і наука допомагають державі залишатися сильною під час війни або великих труднощів [3]. Разом ці країни створили програму **Ханахольмен (Hanaholmen initiative)**, де керівників університетів вчать правильно діяти у важких ситуаціях, включаючи кібератаки та гібридні загрози. Така підготовка допомагає науковим центрам продовжувати роботу навіть тоді, коли в країні стається масштабна криза [5].

Для того щоб університети могли швидко змінюватися та виживати, їм потрібна велика самостійність у прийнятті рішень. Фінляндія ще у 2009 році прийняла спеціальний. **Закон про університети 2009 року (Universities Act 558/2009)**. Він став поворотним моментом для вищої освіти Фінляндії, оскільки до моменту його прийняття всі фінські університети функціонували як державні установи (державні агентства) під безпосереднім урядовим наглядом. Це дало їм змогу самим розпоряджатися грошима, володіти майном та легше знаходити партнерів в інших країнах [4]. Швеція, попри збереження моделі університетів як державних агентств, активно переглядає свої підходи, прагнучи зміцнити захист академічної свободи у відповідь на зовнішні політичні тиски. Досвід обох країн доводить, що така свобода є головною умовою для того, щоб університет залишався стійким [1].

Сучасні цифрові системи допомагають навчанню не зупинятися, навіть якщо студенти та викладачі не можуть прийти до аудиторій. Фінська програма **Digivision 2030** створює єдину мережу, де в кожного учня є свій безпечний цифровий кабінет із усіма даними про навчання. Це дозволяє людям вчитися з будь-якого місця, що дуже важливо під час переміщення населення через війну. Також у цих системах використовують програми зі штучним інтелектом, які допомагають кожному студенту обрати правильний шлях у навчанні. Ця модель доповнюється розробкою пакетів послуг для безперервного навчання (*continuous learning*), які дозволяють оперативно реагувати на дефіцит навичок на ринку праці, спричинений війною, та забезпечують гнучкі траєкторії професійного розвитку через мікрокваліфікації [6].

Для збереження людського капіталу України обидві країни впровадили механізми підтримки науковців, що дозволяють уникати неконтрольованого «відтоку мізків». Фінляндія виділила 20 мільйонів

євро на проект ***Learning2gether2 (2026–2029)***, який допоможе зробити українські школи сучасними та схожими на європейські [2]. Шведська фундація стратегічних досліджень (SSF) та програма Scholars at Risk надають цільові гранти (до 3 млн шведських крон на три роки) для вчених-переміщених осіб, забезпечуючи їх роботою у провідних лабораторіях Швеції при збереженні зв'язків з українськими інституціями. Фінське національне агентство з освіти через стипендії EDUFI підтримало десятки докторантів, надавши їм можливість завершити дослідження у безпечному середовищі, що є критичним для підготовки кадрів, які очолять процес інтелектуальної відбудови країни після війни. Шведський інститут через програму ***SIUCP (SI Ukraine Cooperation Programme)*** дає гранти на розвиток нових ідей, створення наукових парків та підтримку відкритості університетів [8]. Це допомагає зміцнити зв'язки між вченими та готувати фахівців для майбутньої відбудови українських міст. Коли ситуація дозволить, ці фахівці зможуть повернутися з новим досвідом та знаннями до України.

Стійкість університету в умовах кризи (зокрема війни) полягає не лише у фізичному збереженні кампусів, а й у захисті наукових результатів. Цей підхід, розроблений шведськими агентствами **UHR, Vinnova та Дослідницькою радою**, базується на принципі «настільки відкрито, наскільки можливо, і настільки безпечно, наскільки необхідно». У Швеції діють правила «відповідальної інтернаціоналізації», які вчать вчених бути обережними при роботі з іншими країнами. Кожен університет повинен перевіряти своїх закордонних партнерів і захищати дані в комп'ютерах від зломів. При цьому наука має залишатися максимально відкритою для світу, але захищеною там, де це справді потрібно для національної безпеки. Такий підхід допомагає університетам бути надійними центрами, які не просто виживають у кризу, а й стають двигуном для відновлення всієї країни [7].

Забезпечення стійкості університетів у кризових і післявоєнних умовах постає як комплексне, багатовимірне завдання, що виходить за межі суто освітньої діяльності та інтегрується у ширший контекст суспільної безпеки й розвитку. Ключовим є формування гнучкої, автономної та водночас відповідальної системи вищої освіти, здатної оперативно реагувати на виклики, зберігати безперервність

освітнього процесу та наукових досліджень, а також забезпечувати захист інтелектуального потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adolfsson H. Academic freedom and institutional autonomy. Stockholm University: website. 2025. URL: <https://medarbetare.su.se/en/our-su/staff-information/staff-news/news-archive/2025-12-01-hans-adolfsson-academic-freedom-and-institutional-autonomy>
2. Finland launches EUR 20 million project to support education in Ukraine. Finnish Government : website. 2024. URL: <https://valtioneuvosto.fi/en/-/finland-launches-eur-20-million-project-to-support-education-in-ukraine>
3. Herbold S., Staff T. Business-Military Collaboration in Sweden: Enhancing Critical Infrastructure Resilience. 2024. P. 73.
4. Kohtamäki V., Poutanen M. External university autonomy evaluations: the new autonomy ecology of Finnish universities. Journal of Higher Education Policy and Management. 2025. Vol. 47, № 6. P. 649-668.
5. Kronman G., Bynander F. Finland and Sweden able to contribute to the civil preparedness capabilities of NATO and the EU. Encompass Europe. 2022. URL: <https://encompass-europe.com/comment/finland-and-sweden-able-to-contribute-to-the-civil-preparedness-capabilities-of-nato-and-the-eu>
6. Multisilta J., Mattila T. Digital transformation in Finnish higher education: a perspective from a university of applied sciences. International Conference e-Learning 2022. P. 94-95. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED639851.pdf>
7. Recent reports. Swedish Council for Higher Education (UHR) : website. 2024. URL: <https://www.uhr.se/en/start/about-the-council/recent-reports/>
8. The Swedish Institute launches an open call for joint Ukraine–Sweden recovery projects. The Swedish Institute: website. 2024. URL: <https://digitalstate.gov.ua/news/govtech/theswedishinstitutevidkryvaye-konkurs-dlia-spilnykh-innovatsiynykh-initsiatyv-ukrayiny-ta-shvetsiyi>

Гавришко В. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філософський факультет, 1-ий курс магістратури, С4: Психологія

**ПОНЯТТЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ВИВЧЕННІ ПСИХОЛОГІЇ
СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ**

Havryshko V. I.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Philosophy, 1st year master's student, C4: Psychology

**THE NOTION OF TOLERANCE IN RESEARCHING THE PSYCHOLOGY
OF SOCIAL MEDIA**

Із самої лише появи соціальних мереж, з кожним роком усе більше й більше осіб з різних куточків світу, з різними матеріальними та сімейними статусами, з різними політичними поглядами можуть взаємодіяти між собою та пізнавати соціальні особливості одне одного. З одного боку, інтернет-середовище показало всю багатогранність людського істота й відкрило очі на те, у яких світах живуть інші. З іншого боку, частіше спостереження віртуального світу та менший вихід у реальний для багатьох викривили уявлення про те, яка насправді дійсність.

Толерантність¹ означає відкритість до відмінностей інших осіб від індивіда, чи то ціннісні, чи поведінкові тощо. За визначенням А. Азізи та Н. Таджвід, «у людських взаєминах толерантність означає ставлення або поведінку, що дає людині змогу поважати та цінувати дії інших, водночас дотримуючись правових норм» [2, с. 205].

Дж. Карпентер з колегами у своєму дослідженні толерантності зазначають, що здебільшого інформація на онлайн-платформах передається у текстовому форматі, що забирає в читача такий

¹ При пошуку літератури було помічено, що на позначення слова «толорантність» у тому значенні, яке нам притаманно вживати, в англійській літературі частіше вживається не «tolerance», а «open-mindedness», тож у джерелах частіше буде вивчений саме другий варіант, хоча мова йде про одне й те саме. У цій роботі поняття відкритості та толорантності ототожнюються.

важливий контекст, як вік автора допису, емоційний стан, міміку, тон голосу тощо, що часто призводить до нерозуміння, неправильного деконструювання інформації, або ж до хибного уявлення про автора [4, с. 562]. У контексті толерантності це грає важливу роль, адже часто через брак цих ключових знань про джерело інформації, повністю викривлюється сприйняття. Ми схильні уявляти по той бік екрана подібних до нас, що певною мірою звучує світогляд, адже бачення «інакшости» стирається.

Окрім того, автори зауважили, що стрічка дописів побудована на інтересах індивіда й рідко виходить за ці межі, що створює ідеологічну бульбашку [4, с. 563]. У соціальні психології відоме явище групової поляризації, суть якої полягає в «прийнятті більш радикальних рішень після дискусії у групі, на відміну від тих, які кожний з учасників групи схильний прийняти наодинці» [за: 1, с. 260].

Тобто, інтернет-користувачі, при частому перебуванні у своїй «інформаційній бульбашці» утверджуються у своїх поглядах та часто радикалізуються в них, що обмежує їхній світогляд та відкритість до іншого кінця спектру. Наприклад, людина, що схильна до консервативних поглядів, починаючи шукати однодумців та цікаву інформацію у своїх спільнотах, здебільшого бачить контент, що підкріплює її думку, та більш радикальних осіб, адже вони завжди гучніші за поміркованих, а з ліберальної спільноти може бачити лише стереотипізований й радикалізований образ її представника, висміяного однодумцями. Навіть якщо вона нечасто бачить ці жарти, але це все, що вона бачить, у її голові образ усіх «лібералів» складається саме таким. Так само працює й з людьми з ліберальнішими поглядами та й будь-якою спільнотою, якщо не осмислювати критично інформацію та залишатися лише у своєму полі.

До продовження теми політичних висловлювань у соцмережах, С. Лі, Д. Лейн та Н. Квак досліджують так званий «ефект проливання» (spillover effect), суть якого полягає в тому, що люди, які використовують соціальні медія для підтримки особистих зв'язків, згодом частіше схильні висловлювати свої політичні погляди на цих же платформах. У своєму емпіричному дослідженні вчені виявили, що готовність висловлюватися стосовно політики у соцмережі Facebook залежна від відкритості (open-mindedness) індивіда, а також, що дуже важливо, його переконання про відкритість публіки. Натомість,

якщо користувачі сприймають своє оточення як «закритого розуму» (не готове до діалогу, вороже до чужих думок), це гальмує бажання висловлювати політичні погляди, навіть якщо користувач активно використовує соцмережі для особистих стосунків [3].

З поданої раніше інформації може скластися враження, що в інтернет-просторі немає нічого хорошого, люди лише радикалізуються й потрапляють у пастку «інформаційної бульбашки», однак це не стовідсотковий сценарій розвитку подій, а лише одна з найбільших небезпек соцмереж. Уже згадані раніше Дж. Карпентер із колегами провели масштабне дослідження, у якому виявили, що особи, які виявляють активно відкрите мислення (*actively open minded thinking*, AOT), значно частіше говорять про суспільні проблеми, як-от ісламофобія, концентруються радше на загальній картині та довгостроковій перспективі, аніж на персональних проблемах, більше схильні до лівих та ліберальних поглядів, а також частіше посиляються одне на одного, що вказує на бажання пізнати думки інших [4]. Отже, інтернет-середовище це не є страшною безоднею, яке гарантовано затягує особу в поле радикалізму, однак може це зробити, тому надзвичайно важливо шукати інформацію в різних джерелах, критично оцінювати емоційні вислови та не зосереджуватися на якомусь одному погляді.

А. Азіза та Н. Таджвід детально описали, як саме інтернет допомагає в поширенні інформації, що сприяє більшій відкритості та толерантності споживача контенту [2, с. 206]:

- швидке й широке поширення інформації;
- взаємодії й діалоги напряму, як-от у коментарях та чат-бесідах;
- доступність та освітній контент;
- інфлюенсери та публічні особи як «агенти змін»;
- кампанії та віртуальні події.

Вони також зазначають перешкоду для поширення толерантності у соцмережах, як-от швидке розповсюдження мови ненависти та уже згадана раніше «інформаційна бульбашка», що показує тільки той контент, який хоче бачити індивід.

Тож, питання толерантності у соціальних мережах складне й багатогарне. З одного боку, воно поширює інформацію про інших,

їхнє життя та досвід, нормалізовує особливості та відмінності; з іншого – може замкнути індивіда у клітці повторюваного контенту без змоги бачити світ поза межами цих тісних ґратів, що значною мірою звужує світогляд. Для нас як споживачів онлайн-контенту якомога важливо відкриватися новій інформації, за змоги шукати джерела в різних куточках, щоби доповнити картину. Світ ніколи не був і не буде одно- чи двобічним, завжди присутні нюанси та підтексти, які ми можемо не бачити в силу іншого походження або нерозуміння. Коли ми будемо більше та більше відкриватися новому, у нас буде значною мірою знижуватися рівень упереджень та нетерпимости, що призведе до толерантнішого суспільства у довгостроковій перспективі та зниженню ненависти одне до одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гапон Н. Соціальна психологія : навч. посіб. Львів, 2008. 396 с.
2. Azizah A. N., Tadjwid N. A. The role of social media in promoting tolerance. *Civic engagement and social education journal*. 2025. Vol. 2, no. 2. P. 203–208.
3. Lee S., Lane D., Kwak N. When social media get political: how perceptions of open-mindedness influence political expression on facebook. *Social media + society*. 2020. Vol. 6, no. 2. P. 1–12. URL: <https://doi.org/10.1177/2056305120919382> (date of access: 07.03.2026).
4. The impact of actively open-minded thinking on social media communication / J. Carpenter et al. *Judgment and decision making*. 2018. Vol. 13, no. 6. P. 562–574. URL: <https://doi.org/10.1017/s1930297500006598> (date of access: 07.03.2026).

Гречаниченко С. А.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м.
Львів, факультет міжнародних відносин, студентка 2-го курсу,
293: Міжнародне право

**ПОЛІТИЧНИЙ КОМПРОМІС 1991 РОКУ ЯК ПЕРШОПРИЧИНА
СУЧАСНОЇ КРИЗИ ООН**

Hrechanychenko S. A.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of International Relations, 2th year student,
293: International Law

**POLITICAL COMPROMISE OF 1991 AS THE ROOT CAUSE
OF THE MODERN UN CRISIS**

Організація Об'єднаних Націй, створена у 1945 році після Другої світової війни як заміна неефективній Лізі Націй, мала на меті підтримання міжнародного миру та розвиток співробітництва між державами. Ключовим органом, на який покладено головну відповідальність за виконання цієї місії, є Рада Безпеки. Проте сьогодні, на 81-му році своєї діяльності, Організація перебуває у стані глибокої екзистенційної та інституційної кризи. Її дієздатність фактично паралізована через нелегітимну присутність Російської Федерації у статусі постійного члена Радбезу. Ця проблема сягає корінням у події 24 грудня 1991 року, коли політична доцільність взяла гору над нормами міжнародного права та базовою етикою міжнародних відносин [3].

Варто зазначити, що політичні маніпуляції навколо статусу членів Організації розпочалися ще на етапі її створення. СРСР забезпечив собі додаткові голоси в Генеральній Асамблеї через включення Української РСР та Білоруської РСР як окремих держав-засновниць, що було виключно політичною вигодою радянського керівництва [4]. З розпадом Радянського Союзу виникла безпрецедентна проблема правонаступництва в Раді Безпеки.

Відповідно до статті 4 Статуту ООН, прийом будь-якої нової держави до членів Організації здійснюється постановою Генеральної

Асамблеї за рекомендацією Ради Безпеки [1]. Проте у випадку з Російською Федерацією після розпаду СРСР цієї процедури дотримано не було. Замість законного шляху вступу як нового суб'єкта міжнародного права, як це згодом були змушені зробити Чехія та Словаччина після розпаду Чехословаччини, радянський посол просто поінформував Раду Безпеки про лист президента Бориса Єльцина з проханням змінити найменування «СРСР» на «Російська Федерація» [6, с. 183].

Для виправдання цього безпрецедентного кроку було використано юридично сумнівний термін «країна-продовжувач». Цей компроміс базувався виключно на страху міжнародної спільноти перед безконтрольним розповсюдженням ядерного арсеналу колишнього Радянського Союзу. Світові лідери обрали шлях політичної доцільності, посилаючись на досвід вирішення питань представництва, що вже мав місце в історії Організації. Мова йде про «китайський прецедент», який, проте, за своєю правовою природою кардинально відрізняється від ситуації 1991 року [4].

Історичний досвід Китаю демонструє процедуру зміни представництва внаслідок внутрішньої трансформації устрою, а не розпаду держави. Від моменту заснування ООН постійним членом Радбезу була Китайська Республіка. Після перемоги Комуністичної партії у 1949 році та переміщення попереднього уряду на Тайвань виникла ситуація, де держава Китай продовжувала існувати як єдиний суб'єкт міжнародного права, але зі зміненим політичним режимом. Понад двадцять років КНР доводила своє право на представництво, і лише у 1971 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію 2758 «Відновлення законних прав Китайської Народної Республіки в Організації Об'єднаних Націй». Важливо, що це рішення було прийняте двома третинами голосів членів ООН, що підтвердило міжнародне визнання Пекіна як єдиного легітимного представника вже існуючого члена Організації. На відміну від Китаю, Російська Федерація у 1991 році з'явилася як абсолютно нове державне утворення на місці зниклого СРСР. Якщо Китай змінював устрій, то Росія намагалася успадкувати статус держави, яка припинила своє існування, без жодної резолюції Генеральної Асамблеї та без належного голосування, що фактично перетворює її на самозванця в кріслі Радбезу [5, с. 11].

Ця юридична фікція закріпилася настільки глибоко, що стаття 23 Статуту ООН до сьогодні містить назву «Союз Радянських Соціалістичних Республік», а не «Російська Федерація» [1, ст. 23]. Більше того, Російська Федерація ніколи не проходила процедуру вступу та не ратифікувала Статут ООН, тим самим повністю проігнорувавши фундаментальну вимогу для набуття повноправного членства в Організації [6, с. 183].

Окрему увагу в гуманітарному дискурсі слід приділити правовій колізії між поняттями держава-продовжувач та держава- правонаступниця. У міжнародній практиці ці терміни мають принципово різні наслідки для статусу в міжнародних організаціях. Російська Федерація, оголосивши себе продовжувачем СРСР, фактично уникла обов'язкової перевірки на відповідність критеріям миролюбної держави, що вимагається від кожного нового члена [5, с. 12]. Це створило небезпечний прецедент, де наявність ядерної зброї стала вагомішим аргументом, ніж дотримання процедур установчого договору. Відсутність формального рішення Генеральної Асамблеї щодо прийому РФ означає, що її нинішні повноваження базуються не на законі, а на тривалій мовчазній згоді світової спільноти, яка виявилася неспроможною протидіяти юридичній маніпуляції [4].

Більше того, мовчазна згода міжнародної спільноти на узурпацію крісла СРСР породила небезпечну ілюзію абсолютної всюдозволеності та інституційної безкарності. Звільнивши Росію від обов'язку доводити свою миролюбність під час вступу, світ фактично видав їй карт-бланш на майбутні порушення принципів міжнародного права. Це призвело до формування парадоксальної реальності: держава, яка систематично розпалює збройні конфлікти та порушує територіальну цілісність сусідніх країн, формально залишається головним арбітром у питаннях глобальної безпеки. Інституційна слабкість Організації у 1991 році стала тим фундаментом, на якому виросла сучасна російська агресія, адже суб'єкт отримав впевненість, що будь-який його злочин буде надійно прихований за ширмою нелегітимного статусу [6, с. 184].

Наслідки цього політичного компромісу стали фатальними для сучасної архітектури безпеки. Суб'єкт, який діє поза правовим полем, відкрито використовує статус постійного члена та право вето для блокування будь-якої реакції на власну збройну агресію та

геноцид українського народу. Рада Безпеки фактично перетворилася на інструмент легітимізації міжнародних злочинів однією державою [3]. Організація, покликана захищати людські життя, виявилася заручницею власного страху та створеної нею ж правової ілюзії.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що сьогоденний параліч Ради Безпеки ООН є прямим результатом нехтування міжнародним правом у 1991 році. Організація загрузла в бюрократії, її механізми є застарілими і не пристосованими до викликів сучасної реальності. Хоча Статут ООН не описує чіткої процедури виключення постійного члена, правовий шлях для подолання цієї кризи існує. Вирішення лежить у площині перегляду та оскарження легітимності повноважень російської делегації через застосування статті 29 Правил процедури Генеральної Асамблеї [2]. Відновлення дієздатності ООН та досягнення глобальної справедливості неможливе без визнання та остаточного юридичного виправлення цієї фатальної історичної помилки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. Офіційний вебсайт ООН. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 16.04.2026).
2. Правила процедури Генеральної Асамблеї ООН. Офіційний вебсайт ООН. URL: <https://www.un.org/en/ga/about/ropga> (дата звернення: 16.04.2026).
3. Заява МЗС України щодо нелегітимності перебування Російської Федерації в Раді Безпеки ООН та Організації Об'єднаних Націй у цілому від 26 грудня 2022 року. Офіційний вебсайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nelegitimnosti-perebuвання-rosijskoyi-federaciyi-v-radi-bezpeki-onn-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu> (дата звернення: 16.04.2026).
4. Росія – самозванець у Раді Безпеки ООН? Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3380839-rosia-samozvanec-u-radi-bezpeki-onn.html>

5. Sałkiewicz-Munnerlyn E. Can Russia's UN Veto Be Removed? *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2023. Вип. 155. С. 4–13. URL: <https://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3863> (дата звернення: 16.04.2026).
6. Krsiuk O., Tverdokhlib Y., Tverdokhlib I. Russia's Use of UN Mechanisms To Implement And Legitimize Aggression: Legal, Political and Disinformation Aspects. *Lithuanian Annual Strategic Review*. 2025. Vol. 23, no. 1. P. 179–210. URL: <https://doi.org/10.47459/lasr.2025.23.7> (дата звернення: 16.04.2026).

Доскіч Ю. А.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
юридичний факультет, студент 5-ого року навчання, 081: Право

РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Doskich Y. A.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Law, 5th-year student, 081: Law

ARTIFICIAL INTELLIGENCE OUTPUTS AS OBJECTS OF COPYRIGHT

Ще близько десяти років тому поняття штучного інтелекту (далі – ШІ) було відоме лише вузькоспеціалізованим експертам, що працювали в області комп'ютерних технологій. Сьогодні крім того, що кожна людина так чи інакше стикалась в своїй повсякденності зі штучним інтелектом, більшість професій вимагають певних знань щодо роботи зі ШІ, адже конкурентна ринкова економіка дозволяє успішно функціонувати лише продуктивним (ефективним) бізнесам, що якраз-таки може дати ШІ. Своєю появою ШІ вніс значні зміни в звичні для нас суспільні відносини, які завжди намагається наздогнати право, щоб «унормувати правила гри». Відтак, станом на сьогодні, в усіх цивілізованих країнах ШІ виступає глобальним поштовхом для утворення нової нормативної бази, внесення змін до старої та, в деяких випадках, навіть серйозне переосмислення такої.

У цій роботі ми говоритимемо виключно в межах так званого загального штучного інтелекту (Artificial General Intelligence – AGI), який, на відміну від вузького ШІ, що спеціалізується на конкретних функціях (наприклад, розпізнавання образів чи гра в шахи), передбачає універсальний гнучкий «розум», що здатен демонструвати здоровий глузд, творчість і абстрактне мислення, імітуючи людську природу. Так, звичні для нас моделі ШІ від OpenAI (GPT-3, GPT-4, GPT-5), DeepMind (Gemini) від Google, Claude від Anthropic та інші є саме AGI. Такі моделі використовуються людьми щодня, за їх допомогою створюється безліч різноманітних творчих

робіт як повсякденного (промова або доповідь на виступ), так і професійного характеру (наукові, публіцистичні, музичні, театральні, технічні, дизайнерські, архітектурні та інші твори). За таких обставин виникає як мінімум два запитання. Чи згенеровані ШІ продукти є об'єктами інтелектуальної власності (авторського права) і який їхній правовий режим? Хто виступатиме автором даних об'єктів?

Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 01.12.2022 року визначає твір як оригінальне інтелектуальне творіння автора (співавторів) у сфері науки, літератури, мистецтва тощо, виражене в об'єктивній формі. Автором Закон називає фізичну особу, яка своєю творчою діяльністю створила твір [1].

З визначення поняття «автор» стає одразу зрозуміло, що ШІ не може визнаватися автором за жодних обставин. Так, традиційне розуміння автора лише через фізичну особу, якій і тільки якій може бути притаманна творчість виключає будь-які домисли з цього приводу. На даний момент, практично усі країни світу дотримуються цієї позиції [2].

І хоча сучасна доктрина пропонує вирішення проблеми правосуб'єктності (тобто ситуації, за якої ШІ, зокрема, зможе мати право на свій твір) шляхом створення окремої категорії суб'єкта права – «електронної особи», такий підхід на даний момент залишається надто вразливим для критики, тому що це означатиме створення поряд з фізичною та юридичною особами третьої категорії осіб у приватному праві, що потягне за собою ряд невідворотних змін [3]. Крім того, багато науковців справедливо відзначають, що ШІ апіорі не деліктозданий (не здатен нести юридичну відповідальність за шкоду, заподіяну протиправними діями), а отже не може мати правосуб'єктності (яка крім деліктоздатності передбачає правоздатність та дієздатність), що означало б визнання ШІ суб'єктом, а не об'єктом права.

З цього приводу дуже влучне зауваження зробили А. Рустамадзе та І. Алієв: «Що стосується безпосередньої відповідальності штучного інтелекту, то в нинішніх правових і соціальних реаліях питання про його гіпотетичну відповідальність носить тупиковий характер, оскільки засоби юридичної відповідальності просто не можуть бути до нього застосовані, зокрема, через неможливість штучного інтелекту усвідомлювати наслідки своїх шкідливих дій» [за: 4]. Таким

чином, занадто рано вести мову про створення нової категорії особи – «електронної особи», оскільки впровадження у систему права нових категорій потребує значного відрізка часу зокрема для моделювання можливих результатів від таких змін, їх апробація, тощо [3].

Якщо ШІ не може бути автором, то чи може тоді набути авторства особа, яка за допомогою такого ШІ створила цей твір? У цій ситуації слід відштовхуватися від оригінальності твору. Цікаве вирішення цієї проблеми пропонують М. В. Парасюк та А.П. Ярунів. Науковці порівнюють процес створення твору ШІ, який це робить за лічені хвилини, з дослідником, якому для цього потрібно провести кілька днів, місяців, років у бібліотеці. Тобто, ШІ так само має певну базу знань, до якої звертається при написанні твору та на яку, відповідно, посилається, і, на думку авторів, саме рівень використання цих джерел і має свідчити про унікальність новотвору. У дослідженнях зазначають, що, якщо, приміром, унікальність становить вище 70%, то твір можна вважати унікальним. Але саме автор ідеї повинен контролювати цей процес, перевіряти цей твір, вносити корективи в подальші варіанти, щоб досягнути бажаного результату [5]. Відтак, додамо від себе, якщо автор, використовуючи ШІ, створення основного масиву матеріалу залишає за собою, то визначення оригінальності саме за ним буде зробити значно легше, ніж у ситуації, коли автор внесе лише певні незначні корективи у створений ШІ твір, який в такому випадку може бути оспорений третіми особами на підставі відсутності оригінальності.

Враховуючи актуальність цієї проблеми, з цього питання вже сьогодні формується судова практика. Так, окремі особи, які за допомогою ШІ створили твори, намагаються визнавати авторське право на ці об'єкти через суди, оскільки тільки тоді такі твори зможуть отримати правову охорону. Незважаючи на те, що твір дійсно може бути інтелектуальним (творчим), оригінальним – тобто внутрішньо повністю відповідати ознакам об'єкту авторського права, суди відмовляють у подібних вимогах лише на тій підставі, що автором може бути виключно фізична особа. Для прикладу, нещодавно, 2 березня 2026 року Верховний суд США відмовився розглядати питання про те, чи може мистецтво, згенероване ШІ, бути захищене авторським правом відповідно до законодавства США, відхиливши справу, що стосувалася комп'ютерного вченого з Міссурі, якому було відмовлено в

авторському праві на твір візуального мистецтва, створений його системою ШІ. Позивач Стівен Талер звернувся до суддів після того, як нижчі суди підтримали рішення Бюро з авторських прав США про те, що візуальне мистецтво, створене ШІ, про яке йдеться у справі, не підлягає захисту авторським правом, оскільки воно не має творця-людини [6]. Можемо припустити, що надалі такі випадки лише стануть поширенішими, оскільки все більше і більше творів різноманітного характеру будуть створюватися якщо не повністю ШІ, то за допомогою останнього, і тоді, відповідно, виникне питання про захист таких творів.

Визнання твору об'єктом авторського права та, внаслідок цього, подальша його охорона законом так важливі, тому що це дає автору виключне право на використання твору будь-яким способом (способами), а також виключне право дозволяти або забороняти використання твору іншими особами. Крім цього, у разі порушення таких прав автор матиме можливість у встановленому порядку звернутися до суду та інших органів відповідно до їх компетенції з вимогою про припинення та/або заборону вчиняти дії, що порушують авторське право та/або суміжні права чи створюють загрозу їх порушення, відновлення становища, яке існувало до порушення, стягнення винагороди, передбаченої законодавством про авторське право і суміжні права, відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права або суміжних прав, включаючи упущену вигоду, відшкодування моральної шкоди, тощо [1]. Тобто, правова охорона твору – це не просто фікція, а реальний інструмент захисту авторських прав, який, якщо не відверне порушення останніх, то компенсує негативні наслідки такого порушення іншими способами. Окремо варто зазначити, що автор матиме вище передбачені права в межах 70 років – саме стільки складає строк чинності авторських прав.

Отже, можна дійти висновку, що станом на сьогодні результати діяльності ШІ переважно не визнаються об'єктами авторського права, а відтак – не можуть отримати відповідного захисту зі сторони закону. Так, якщо твір був створений виключно ШІ, то визнанню такого твору об'єктом авторського права перешкоджає неможливість встановлення його авторства, як обов'язкової ознаки твору: особа не може бути визнана автором, бо вона фактично цей твір не створила, але й ШІ не може бути визнаний автором, бо згідно з

законодавства більшості країн він не є суб'єктом права, а лише об'єктом, тобто інструментом (згідно з чинного українського законодавства, ШІ є предметом власності). Те ж саме стосується ситуації, за якої твір був створений хоч і фізичною особою, але в основному за допомогою ШІ, без достатнього творчого втручання особи, щоб можна було сказати, що такий твір є оригінальним.

Разом з тим, вже сьогодні ведеться активна дискусія щодо вирішення цієї проблеми, зокрема, шляхом впровадження в систему права нової категорії особи – «електронної особи», що, однак, поки що видається поспішним рішенням, оскільки важко передбачити наслідки таких істотних нововведень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 року. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
2. Хеленюк М. Штучний інтелект vs авторське право: закони різних країн. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета»*. 2023. № 11-12. С. 769–770.
3. Попович Т. П. Правосуб'єктність штучного інтелекту: майбутнє чи ілюзія? *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Випуск 89: частина 1. С. 144-149.
4. Варинський, В. О. Правосуб'єктність штучного інтелекту: критичний погляд на автономність. *Інформація і право*. 2024. Випуск 4 (51). С. 83-94.
5. Парасюк, М. В., Ярунів, А. П. Штучний інтелект як творець творів мистецтва і авторське право. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2026. Випуск 1.93. С. 464-468.
6. Brittain B. (2026). US Supreme Court declines to hear dispute over copyrights for AI-generated material. *Reuters*. Retrieved from: <https://www.reuters.com/legal/government/us-supreme-court-declines-hear-dispute-over-copyrights-ai-generated-material-2026-03-02/>

Іпполітова Г. Є.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
факультет міжнародних відносин, студентка 2-го курсу,
291: Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії
Науковий керівник: доцент Кучик О. С.

**МЕХАНІЗМИ ПРЕВЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕЕСКАЛАЦІЇ
КОНФЛІКТІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ БІЗНЕС-АКТИВНОСТІ**

Ippolitova H. Ye.,

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of International Relations, 2 th year student,
291: International Relations, Public Communications and Regional
Studies
Research supervisor: Associate Professor Kuchyk O. S.

**MECHANISMS OF PREVENTION AND PECULIARITIES
OF DE-ESCALATION OF CONFLICTS IN THE FIELD
OF INTERNATIONAL BUSINESS ACTIVITY**

В умовах прискорення глобалізаційних процесів та трансформації світогосподарських зв'язків ефективність міжнародної ділової активності критично залежить від здатності суб'єктів мінімізувати деструктивні суперечки. Несвоєчасне реагування на конфлікти в міжнародному середовищі призводить не лише до фінансових втрат, а й до незворотної руйнації ділової репутації на глобальному рівні. Міжнародна ділова активність характеризується підвищеним рівнем невизначеності, зумовленим зіткненням різних правових, економічних та соціокультурних парадигм. Дослідження механізмів запобігання конфліктам та методів їх деескалації є необхідною умовою для забезпечення сталості міжнародного партнерства.

Питання конфлікт-менеджменту у міжнародному бізнесі досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Серед актуальних напрямів – вивчення крос-культурних бар'єрів у ЗЕД [1], розробка комбінованих процедур медіації та арбітражу [2], обґрунтування ролі третіх сторін у міжнародному врегулюванні [3], а також дослідження

практики альтернативних методів вирішення спорів у комерційних спорах (ADR) [4]. Водночас системне поєднання превентивного та реактивного підходів у рамках єдиної моделі конфлікт-менеджменту залишається недостатньо розробленим у науковій літературі.

Метою роботи є систематизація основних механізмів превенції та визначення технологій деескалації конфліктів у контексті міжнародної бізнес-взаємодії.

Конфлікти в міжнародній бізнес-сфері є за своєю природою багатоаспектними явищами. Їх специфіка полягає у тому, що, на відміну від внутрішньоорганізаційних суперечок, вони виникають на перетині різних правових систем, економічних логік та ціннісних парадигм. Чинниками конфліктогенності у міжнародному бізнес-середовищі є такі: відмінності правових систем, санкційний комплаєнс (обов'язкова перевірка до початку будь-якої ділової взаємодії), захист інтелектуальної власності, митне регулювання, стереотипи у переговорах, різні моделі ділової культури, мовні бар'єри, відмінні стандарти бізнес-етики, прихована або неповна інформація, ціннісні конфлікти, маніпулювання даними, репутаційна асиметрія партнерів. Систематизація цих чинників дозволяє виокремити три основні блоки: інституційні розриви, крос-культурні колізії, асиметрія інформації та ціннісні конфлікти. Перший блок охоплює відмінності у законодавчих системах партнерів. Правова неузгодженість є одним з найбільш поширених джерел ескалації ділових суперечок, оскільки сторони часто оперують принципово відмінними тлумаченнями навіть базових договірних зобов'язань [4]. Другий блок визначається відмінностями у моделях поведінки та комунікативних кодах, властивих представникам різних національних ділових культур. Дослідники Подра О.П. та Лиса Д.С. [1] на основі класифікації Р. Льюїса показують, що непорозуміння між, наприклад, лінійно-активними (скандинавськими) та реактивними (японськими) бізнес-культурами є системними і виникають навіть за умови бездоганного юридичного оформлення угоди. Крос-культурний конфлікт у переговорному процесі найчастіше генерується через покладання партнерів на культурні стереотипи та ігнорування принципів активного слухання (повна увага без відволікань, перефразування почутого для підтвердження розуміння, уточнювальні відкриті запитання, визнання емоцій співрозмовника без оцінювання, невербальна

залученість та утримання від поспішних висновків). Третій блок включає різне сприйняття стандартів корпоративної соціальної відповідальності, бізнес-етики та транспарентності. Особливе місце серед них посідають ціннісні конфлікти, що виникають через різне розуміння меж дозволеного в конкурентній боротьбі та в управлінні персоналом.

Типологічно конфлікти у міжнародній бізнес-сфері поділяються на: структурні (ресурсні); комунікативні; юридичні. Кожен тип вимагає специфічного підходу до діагностики та вибору інструментарію врегулювання.

Для міжнародного бізнес-середовища превентивні заходи є значно ефективнішими з погляду витрат і це є особливо актуально, оскільки судові або арбітражні витрати у транснаціональних спорах можуть перевищувати вартість самого предмета суперечки. Система превентивного конфлікт-менеджменту охоплює три ключові рівні, а саме:

- 1) комплаєнс-контроль, який включає ретельну перевірку контрагентів на відповідність міжнародним санкційним реєстрам, антикорупційним стандартам та вимогам ESG (Environmental, Social, Governance). Це дозволяє ще на переддоговірній стадії ідентифікувати потенційно конфліктних партнерів або проблемні юрисдикції. Системний комплаєнс є не лише засобом уникнення правових санкцій, а й елементом репутаційного захисту компанії;

- 2) контрактне маневрування, що передбачає включення до міжнародних договорів детально опрацьованих арбітражних застережень із вказівкою юрисдикції, вибором застосовного права, пунктів про форс-мажорні обставини та механізмів ескалації [4];

- 3) крос-культурний менеджмент, який охоплює систематичну підготовку персоналу до роботи в іноземному середовищі. Як зазначають Гасюк Н.В., Вірстюк О.Д., Куцела М.М. [5], ефективна міжкультурна комунікація вимагає розвитку навичок емпатії, адаптивності та активного слухання, а також знання невербальних кодів партнера. Інституціоналізація крос-культурного навчання в компанії дозволяє знизити ймовірність конфліктів на ментальному ґрунті, які є особливо небезпечними для довгострокових партнерських відносин, оскільки, на відміну від юридичних розбіжностей, рідко усвідомлюються сторонами [1].

Запобігання конфліктам на ранніх стадіях дозволяє зберегти ресурсний капітал організації та забезпечити передбачуваність операційної діяльності. Проте превентивні дії не можуть повністю виключити виникнення відкритого протистояння, тому у цьому разі на перший план виходять технології деескалації.

Якщо конфлікт уже перейшов у відкриту фазу, пріоритетом стає деескалація, що передбачає зниження рівня напруги та переведення суперечки у конструктивне русло. У міжнародній практиці усталилася система альтернативного вирішення спорів, яка включає широкий спектр позасудових механізмів. Їх ключовою перевагою є збереження ділових відносин і конфіденційність. Медіація є одним із найефективніших інструментів деескалації: вона передбачає залучення незалежної третьої сторони, а саме медіатора з метою пошуку взаємовигідного рішення. Дослідження Банчук-Петросової О., Стець О., Добкіної К. [3] показують, що ефективність посередництва значною мірою залежить від контексту конфлікту, типу учасників та їхнього правового статусу. У разі, якщо медіація не дала результатів або сторони з самого початку обрали більш формалізований шлях, застосовується міжнародний комерційний арбітраж. Він є дієвим і оперативним механізмом врегулювання спорів у міжнародній комерційній діяльності, завдяки якому сторони знаходять рішення на основі згоди та норм міжнародного права [4].

Фасилітація як окрема технологія деескалації передбачає професійне керування процесом переговорів для відновлення діалогу без прийняття рішення по суті. Вона є доцільною на початкових стадіях відкритого конфлікту, коли між сторонами ще збережена базова комунікація, але конструктивна взаємодія є неможливою без зовнішнього модерування. Слід також зазначити, що деескалація у міжнародному бізнесі нерідко вимагає поєднання юридичних та комунікативних інструментів.

Отже, ефективна система конфлікт-менеджменту має поєднувати превентивні інструменти з технологіями деескалації. Крім того, альтернативні методи вирішення спорів демонструють значно вищу ефективність порівняно з державним судочинством у транснаціональних суперечках як за критерієм витрат, так і за критерієм збереження ділових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подра О.П., Лиса Д.С. Особливості врегулювання крос-культурних конфліктів в процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2023. № 2 (9). С. 94–103. DOI: <https://doi.org/10.23939/smeu2023.02.094>
2. Федорук Н. Комбіновані процедури медіації та арбітражу у вирішенні міжнародних комерційних спорів. 2023. URL: <https://law.chnu.edu.ua/kombinovani-protsedury-mediatsii-ta-arbitrazhu-u-vyrishenni-mizhnarodnykh-komertsiiynykh-sporiv/> (дата звернення: 16.04.2026).
3. Банчук-Петросова О., Стець О., Добкіна К. Медіація та арбітраж у міжнародних переговорах: роль третіх сторін у врегулюванні конфліктів. *Society and Security Insights*. 2025. № 6(12). С. 14–19. DOI: [https://doi.org/10.26642/sas-2025-6\(12\)-14-19](https://doi.org/10.26642/sas-2025-6(12)-14-19)
4. Спиридонова К.С. Арбітрабельність спорів в міжнародному комерційному арбітражі: дис. ... д-ра філософії: спец. 081 / Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023.
5. Гасюк Н.В., Вірстюк О.Д., Куцела М.М. Міжкультурна комунікація у сучасному бізнес-середовищі. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Т. 1, вип. 34. С. 130–135. URL http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/34/part_1/24.pdf (дата звернення: 16.04.2026).

Козлан Н. В.

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин,
студентка А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
Науковий керівник: доцент Ільків М. В.

**ПРАКТИКА ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ПІД ЧАС СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ
У АФІНАХ V–IV СТ. ДО Н.Е.**

Kozlan N. V.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi,
Faculty of History, Political Science, and International Relations,
Student, A4.03, Secondary Education (History and Civic Education)
Research supervisor: Associate Professor Ilkiv M. V.

**THE PRACTICE OF ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ DURING LEGAL TRIALS IN ATHENS
IN THE 5TH–4TH CENTURIES BC**

Афінське правосуддя класичного періоду було невід'ємним від релігійного світогляду. Судові засідання супроводжувалися клятвами, жертвами та зверненнями до богів справедливості. Магія ставала допоміжним інструментом, що заповнював прогалини в правовій системі. Одним із найяскравіших проявів цього явища є *κατάδεσμος* – це магичні об'єкти, зазвичай, тонкі листи свинцю, на яких видряпувалися імена жертв і магичні формули.

Афіни V–IV ст. до н. е. – це дивовижне поєднання культурного розквіту та демократії з епохою нескінченних воєн і політичної нестабільності. У цей період Афіни трансформувалися у провідний інтелектуальний та економічний центр Еллади, де розвиток цивільних інститутів і судочинства радикально змінив характер суспільних взаємин. Динамічні зміни тогочасного суспільства сприяли інтеграції специфічних ритуальних практик у повсякденне життя.

Судочинство в цей час характеризувалося високим ступенем публічності та залученості громадян, де ключову роль відігравала *геліея* – суд присяжних, що виступав гарантом демократичного ладу. Правова культура того часу була тісно переплетена з соціально-

релігійними уявленнями, що підтверджується епіграфічними знахідками, зокрема, табличками з прокляттями, виявленими під час розкопок афінської агори. Ці артефакти свідчать про те, що учасники судових процесів, не покладаючись виключно на ораторське мистецтво та офіційні процедури, часто вдавалися до магічних практик з метою «зв'язати» язик опонентів або вплинути на рішення суддів.

Питання авторства знайдених табличок залишається предметом наукових дискусій. Спрощені формулювання та численні орфографічні помилки у ранніх аттичних зразках свідчать про те, що пересічні громадяни могли власноруч виготовляти дефіксії, використовуючи стандартні мовленнєві кліше [3]. Водночас ускладнення магічних формул, поява магічних голосів (*voces magicae*) та використання специфічних матеріалів у пізніші періоди вказують на залучення професіоналів, які володіли магічними знаннями та техніками маніпуляції [2]. Хоча значна частина знайдених артефактів демонструє шаблонність, що може свідчити про запозичення текстів із магічних довідників, роль магів-практиків була визначальною у випадках, що потребували особливої точності [1].

Виготовлення таблички було ритуальним актом. Свинець обирався через його фізичні властивості: він холодний, важкий і «мертвий», що символізувало стан, у який заклинатель прагнув привести свого опонента. Після написання тексту свинець часто згортали, пробивали цвяхом, що закріплювало прокляття, і ховали у місцях, які вважались каналами зв'язку з хтонічним світом. Найпопулярнішими були свіжі могили, колодязі та водойми. Археологічні знахідки з афінської агори свідчать про те, що колодязі поблизу судових установ були буквально забиті такими табличками [3].

Типологічно *κατάδεσμοι* класичного періоду поділяються на три типи: прямі прокльони з простими списками імен без розлогого тексту; формульні таблички, які містять дієслова «зв'язую», «заклинаю», «реєструю у підземних богів»; фігуративні дефіксії, які супроводжувалися свинцевими «ляльками-вуду», часто зі зв'язаними руками чи ногами [2].

Κατάδεσμοι часто були спрямовані на конкретних осіб, які становили загрозу для позивача. У табличках згадуються: антидикос (суперник у судовому процесі), його розум та воля; синегори (адвокат), чиє красномовство було загрозою; мартурес (свідок), чия пам'ять

намагалися «зв'язати», щоб вони забули свідчення; дикаст (суддя), вони зустрічаються рідше, але існують таблички, спрямовані на «затуманення» їхніх думок [1; 2]. Мета таких прокльонів полягала в тому, щоб позбавити цих осіб здатності говорити, міркувати чи діяти на користь суперника. Це створювало нерівність у судовому процесі, що, в свою чергу, могло вплинути на результати судових слухань.

Центральним елементом була формула *katadein* (зв'язування). Заклинатель звертався до Гермеса Хтонія, Гекати або Персефони з проханням «зв'язати язик, душу, серце та розум» опонента. Метою не була смерть ворога, зазвичай ставилося завдання зробити його безпорадним у суді – «німим, як цей свинець». Це був спосіб залучити надприродні сили там, де аргументів та законних засобів могло бути недостатньо. Також це свідчить про розуміння афінянами сили слова: людина, позбавлена мовлення, автоматично програвала справу [2].

Окрім агресивних *κατάδεσμοι*, існували також «судові молитви». На відміну від проклятих табличок, вони апелювали до богів. Заклинатель позиціонував себе як жертву, якій уже завдали шкоди. Він не «зв'язує» ворога таємно, а публічно просить богів виступити в ролі суддів і покарати винного. Якщо дефіксія була актом насильства над волею, то судова молитва була проханням про відплату за завдану шкоду. Це демонструє подвійність афінського менталітету: можливість діяти і в межах етики і поза нею [1].

Цікаво, що в Афінах V–IV ст. до н.е. не існувало окремого закону проти магії як такої. Проте використання табличок могло підпадати під категорію асебея через нечесне поведіння з померлими або фармакея, якщо магичні дії супроводжувалися використанням отрут чи зілля. Аналіз судової практики, зокрема справи Феоріди з Лемносу, свідчить про те, що межа між приватною магією та державним злочином була дуже тонкою. Хоча використання *κατάδεσμοι* у приватних судових суперечках рідко призводило до офіційних переслідувань, публічне заняття магією та навчання заклинанням каралися смертю, оскільки сприймалися як прояв нечесності та загроза стабільності демократичного поліса [2].

Використання свинцевих пластин із прокляттями не було винятковим атрибутом афінської правової чи соціальної культури, хоча саме в Атиці зафіксовано їх найбільшу концентрацію. Аналіз

археологічних даних свідчить про широку географію поширення цього явища по всьому грецькому світу, включно з Сицилією, Північним Причорномор'ям та іншими регіонами Ойкумени. Хоча афінські таблички часто пов'язані з судовими процесами демократичного періоду, знахідки в Селінунті та грецьких колоніях демонструють ідентичні магічні практики, що виникли ще до піку афінського впливу. Це підтверджує, що дефіксії були не локальним політичним інструментом, а загальногрецьким релігійно-магічним феноменом, інтегрованим у повсякденні стратегії подолання конфліктів у різних полісних структурах.

Підсумовуючи роль *κατάδεσμοι* у судовому контексті Афін V–IV ст. до н.е., приходимо до висновку, що судова магія не була аномалією, а була органічним продовженням афінської правової культури. Аналіз написів на свинцевих табличках з афінської агори свідчить про те, що магія слугувала для мешканців міста інструментом відновлення справедливості, даючи змогу компенсувати втрату авторитету чи успіху в умовах жорстокого суперництва. Центральне місце у цій практиці посідала формула *katadein*, спрямована на когнітивну та комунікативну паралізацію опонента. Прагнення «зв'язати» язик та розум супротивника підкреслює унікальність афінського поліса, де втрата здатності до мовлення фактично означала юридичну поразку та цивільну безпорадність. Таким чином, *κατάδεσμοι* виступали специфічним інструментом індивідуальної стратегії в межах афінської демократії. Вони демонструють нерозривний зв'язок між правовою системою, релігійними нормами та магічними практиками, де юридичне змагання виходило за межі суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Botsford G. W., Audollent A. Defixionum Tabellae quotquot innotuerunt tam in graecis Orientis quam in totius Occidentis Partibus praeter atticas in Corpore Inscriptionum Atticorum editas. *The American Historical Review*. 1906. Vol. 11, no. 2. P. 355.
2. Dickie M. W., Dickie M. W. Magic and Magicians in the Greco-Roman World. London & New York: Routledge, 2003. 372 p.
3. Jordan D. R. Defixiones from a Well Near the Southwest Corner of the Athenian Agora. *Hesperia*. 1985. Vol. 54, no. 3. P. 205.

Кошова Т. О.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
Факультет міжнародних відносин, магістр, 291: Міжнародна безпека та права людини

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В КОНТЕКСТІ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Koshova T. O.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of International Relations, MA student,
291: International Security and Human Rights

WAR CRIMES IN THE CONTEXT OF THREATS TO INTERNATIONAL SECURITY AND VIOLATIONS OF HUMAN RIGHTS

Досліджуючи інформацію воєнних злочинів варто звернути увагу наскільки вони поширені та в якій кількості вони здійснюються. У 2024 році було зафіксовано 61 активний конфлікт за участю щонайменше однієї держави, що більше, ніж 59 у попередньому році, і є найбільшою кількістю з початку ведення статистики. Одинадцять з них досягли рівня війни, що визначається як конфлікт, що спричиняє щонайменше 1000 смертей, пов'язаних з бойовими діями, протягом року.

Загальний рівень насильства у світі переживає значне структурне зростання, а глобальні конфлікти досягли найвищого рівня. Станом на середину 2024 року приблизно кожна сьома людина у світі зазнала впливу конфлікту, що на 64% більше, ніж у 2020–2021 роках. Станом на кінець 2025 року понад 60 активних збройних конфліктів, що базуються на державах, впливають на глобальну стабільність, значною мірою через великі війни в Україні та Палестині, на які разом припадає понад 40% насильницьких інцидентів [1].

Amnesty International зафіксувала щонайменше 1518 страт у світі у 2024 році, що на 32% більше, ніж у 2023 році, і є найбільшою кількістю з 2015 року. Найбільше страт у світі було здійснено в Ірані (станом на грудень 2024 року – щонайменше 800+), за ним іде Саудівська Аравія з безпрецедентною кількістю 303+ страт. Таким

чином, тривожні тенденції все ще мали своє продовження в Демократичній Республіці Конго.

Згідно загального рівня насильства у світі станом з 2024-2026 визначає понад 240 000 смертей від насильства у конфліктах за 2024–2025 роки та близько 160 000 загиблих лише за 2024 рік.

Все ж війна в Україні продовжує залишатися найсмертоноснішим конфліктом у світі, де у 2024 році внаслідок бойових дій загинуло близько 76 000 осіб. На Близькому Сході війни сприяли високому рівню смертності, особливо серед цивільного населення. Було зафіксовано близько 26 000 смертей у цих двох конфліктах, 94% з яких були цивільними особами або невідомої особистості.

Зрештою, напади на цивільне насильство, руйнування цивільної інфраструктури, катування та незаконне утримання, сексуальне насильство та використання дітей у війні є одними із найпоширеніших видів воєнних злочинів за даними ООН та Human Rights Watch.

З аналізу випливає, що на поширення цих злочинів є декілька причин перше це зростання кількості конфліктів, так як їх більше ніж будь коли, наступне це зміна характеру війни, які були раніше в порівнянні із сучасними це зовсім різні світи, безкарність, що було і є ключовою проблемою через те, що вбільшості злочинці непокарані.

Проте щодо характеру війни, на справді, якщо детальніше дослідити це питання станом на сьогодні, ми знаємо наскільки світ є технологічно розвиненим, але від цього держава стає більш вразливою, адже відбуваються атаки через інтернет, використання дезінформації, використання дронів, а таки на дані та цифрову інфраструктуру. Згідно досліджень станом на сьогодні війна може вестися через цифровий формат, який буде мати безпосередньо неабиякий вплив ніж фізичний.

Станом на сьогодні кількість збройних конфліктів досягла свого максимуму. Тому в результаті цього, воєнні злочини продовжують своє існування і таких випадків уже не один і не сотні. Щоб зрозуміти та оцінити масштаби варто звернути увагу на приклади сучасних воєнних злочинів.

Отже, варто розпочати саме з повномасштабного вторгнення росії в Україну яке розпочалося ще з лютого 2022 року, й ще триває дотепер. Але, все ж, цей конфлікт має глибші корені і фактично

розпочався ще в далекому 2014 року де відбулася незаконна окупація росією Криму, яка законною територією України. Протягом стількох років цей конфлікт характеризувався інтенсивністю бойових дій і значною кількістю задокументованих порушень міжнародного гуманітарного права.

З моменту повномасштабного вторгнення у 2022 році Росія значно посилила репресії в окупованому Криму. Тільки у 2024 році Росія провела 61 обшук будинків без ордеру, провела 109 допитів або так званих «розмов» з мешканцями та незаконно затримала 111 цивільних осіб. Засудженим часто відмовляють у контакті з родинами, і вони не мають доступу до належного юридичного захисту викрадення людей відбуваються кожні три дні. Викрадених зазвичай звинувачують у допомозі українській армії чи розвідці. На початку війни рф вивозила тисячі українських дітей. За даними ж рф, на її території нині перебуває понад 700 тисяч українських дітей. Але уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець говорить про 19 тисяч на кінець 2023, яку вдалося офіційно верифікувати.

Та зрештою неостанній проте найболючіший день 24 лютого 2022 року коли почались бої за Маріуполь. З 1 березня до травня тривала блокада міста. За цей час значна частина міста була зруйнована. Разом з військовими там від безупинних обстрілів ховались цивільні, зокрема їхні діти. Росія нищила Маріуполь бомбардуваннями 3 місяці. За даними організацій Human Rights Watch та Truth Hounds на лютий 2024 року, у центрі міста пошкоджені понад 54% будинків. Експерти оцінювали 14 квадратних кілометрів — район навколо Драматичного театру, по всьому проспекту Миру, і двох кварталів на північ і південь від нього.

Наступним прикладом є Судан [2], збройний конфлікт який загострився у квітня 2023 року внаслідок протистояння між Збройними силами Судану (SAF) та Силами швидкого реагування (RSF). Бойові дії охопили столицю Хартум та регіон Дарфур. Понад 150 000 людей загинули в конфлікті по всій країні, а близько 12 мільйонів покинули свої домівки в рамках того, що Організація Об'єднаних Націй назвала найбільшою гуманітарною кризою у світі. Згідно з даними ООН ЮНІСЕФ у березня 2024 року оприлюднила розповіді про озброєних чоловіків, які гвалтували та сексуально домагались дітей віком від одного року в результаті чого деякі діти намагались

покінчити життя самогубством. Було зафіксовано наступні воєнні злочини, а саме:

Збройний конфлікт у Демократичній Республіці Конго [3] триває з кінця 1990-х років і до сьогодні, зокрема в східних регіонах країни (Північне Ківу, Південне Ківу, Ітурі). Він характеризується участю урядових сил, численних збройних угруповань та іноземних акторів, що робить його одним із найтриваліших і найжорстокіших конфліктів сучасності. Східна частина ДРК, регіон, що межує з Руандою, потерпає від недержавних збройних угруповань і страждає від надзвичайного насильства. У 2024 році місія задокументувала 823 випадки сексуального насильства, включаючи групові зґвалтування, переважно щодо жінок, з наміром «принизити, покарати та зламати гідність жертв».

Таким чином, з огляду на воєнні злочини сучасності найчастішим їх проявом є депортація чи масове переміщення, зґвалтування, катування, напад на цивільну інфраструктуру, геноцид та страта без підстав. Проблематика воєнних злочинів полягає саме у її наслідках, тому воєнні злочини: стають інструментом стратегічного впливу, військові дії розповсюджуються не лише на військових, а й цивільних, породжують конфлікти навіть після війни чи конфлікту.

Сучасні воєнні злочини виходять за межі класичного розуміння порушень міжнародного гуманітарного права, трансформуючись у комплексний фактор дестабілізації міжнародної безпеки. Їх наслідки проявляються не лише у фізичному знищенні чи переміщенні населення, але й у формуванні колективної травми, поширенні посттравматичних розладів та зміні соціальної поведінки суспільства. Такий вплив сприяє ескалації конфліктів, радикалізації населення та формуванню довготривалих загроз глобальній стабільності.

З огляду на вищезазначену інформацію, на мою думку воєнні злочини були, є і будуть глобальною загрозою не тільки для суспільства, а й безпеки вцілому. Те, що воєнні злочини залишаються безкарними є неприпустимим. Адже, ті їх скоїв мають бути покарані і мають відповідати перед судом за скоєне. Через те, що ця безкарність і є фактично загрозою для нас самих тому саме через це страх стає нормою, закрадається відчуття постійної загрози для суспільства це породжує за собою зростання помсти, агресивної поведінки та породження нових конфліктів що ймовірно буде руйнувати як

саме суспільство, поняття безпеки та державу вцілому. Тому альтернатива цьому, на мою думку, було б доцільно створення швидких міжнародних трибуналів (*ad hoc*) для конкретних конфліктів, цифрові платформи для збору доказів (відео, супутники, AI-аналіз), включення програм психічного відновлення у політику безпеки, міжнародні програми лікування травм, навчання військових нормам міжнародного гуманітарного права, інформаційні кампанії.

Такий чином на мою думку саме такий підхід дозволяє не лише забезпечити притягнення винних до відповідальності, але й мінімізувати довгострокові загрози міжнародній безпеці, пов'язані з колективною травматизацією та радикалізацією суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ACLED. 2025. "Conflict Index." Armed Conflict Location & Event Data. December 11, 2025.
2. Booty, Natasha, and Farouk Chothia. 2025. "Sudan War: A Simple Guide to What Is Happening." BBC News, July 4, 2025.
3. United Nations. 2025. "DR Congo: Human rights violations could amount to war crimes, UN experts say." UN News, June 2025.

Матвій М.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
Юридичний факультет, студентка, D8 «Право»
Науковий керівник: проф. Цікало В.І.

**ПРОЦЕСУАЛЬНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЕТАПУ ПЕРЕХОДУ СПРАВИ
ДО РОЗГЛЯДУ ПО СУТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ**

Matviiv M.I.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Law, student, D8 «Law»
Research supervisor: Professor Tsikalo V.I.

**PROCEDURAL UNCERTAINTY IN THE STAGE OF TRANSITION CASE
TO A SUBSTANTIVE HEARING: A THEORETICAL AND PRACTICAL
ANALYSIS**

З-поміж усіх джерел цивільного процесуального права, Цивільний процесуальний кодекс України (далі - ЦПК України) містить максимально деталізовані норми стосовно порядку розгляду справ, що відносяться до юрисдикції загальних судів. В той самий час, активна правотворча та правотлумачна діяльність обумовлює сприйняття цивільного процесу як явище динамічне, плинне. Так, цілком виправдано буде констатувати, що плинність цивільного процесу відображена у його стадіях.

Незважаючи на різноманітність наукових підходів до класифікації стадій цивільного судочинства, в доктрині домінує концепція, згідно з якою виокремлюють сім послідовних стадій, серед яких: 1) відкриття провадження у справі; 2) *підготовче провадження*; 3) *розгляд справи по суті*; 4) апеляційне провадження цивільного судочинства; 5) касаційне провадження цивільного судочинства; 6) перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами; 7) виконавче провадження. Закономірно видається думка Д.Д. Лупеника, що кожна стадія цивільного процесу повинна завершуватись певним судово-процесуальним оформленням [2]. Попри зовнішню

доконечність цієї системи, ведучи мову про розгляд справи в порядку загального позовного провадження, між другою та третьою стадіями утворюється проміжок часу, правова природа якого залишається невизначеною ані в законодавстві, ані в доктрині. Саме дослідження цього феномену становить мету пропонованої статті.

Відповідно до частини другої статті 189 ЦПК України, підготовче провадження розпочинається відкриттям провадження у справі і закінчується закриттям підготовчого засідання. За результатами підготовчого засідання суд постановляє ухвалу, зокрема, про закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті (ч. 2 ст. 200 ЦПК України). Натомість, за приписами частини третьої статті 217 ЦПК України, розгляд справи по суті розпочинається лише з моменту оголошення головуючим судового засідання відкритим.

Між цими двома процесуальними діями - закриттям підготовчого засідання та відкриттям судового засідання для розгляду справи по суті - може минати значний проміжок часу. З цього виникає принципове питання: на якому етапі перебуває справа в цей період? Формально вона вже не знаходиться на стадії підготовчого провадження, оскільки відповідну ухвалу постановлено, однак ще не розглядається по суті, позаяк судове засідання ще не відкрито.

Ключова, та не єдина, проблема проявляється у можливості учасників справи реалізувати власні розпорядчі права. Зокрема, ЦПК України обмежує строком підготовчого провадження можливість вчинення таких процесуальних дій: збільшення або зменшення розміру позовних вимог - лише до закінчення підготовчого засідання (пункт 2 частини 2 статті 49 ЦПК України); зміна предмета або підстав позову - лише до закінчення підготовчого засідання (частина 3 статті 49 ЦПК України); залучення співвідповідача або заміна первісного відповідача - лише до закінчення підготовчого провадження (частини 1 та 2 статті 51 ЦПК України); вступ третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги, - до закінчення підготовчого провадження (частина 1 статті 52 ЦПК України); вступ третіх осіб без самостійних вимог - до закінчення підготовчого провадження (частина 1 статті 53 ЦПК України);

подання доказів - переважно на стадії підготовчого провадження (стаття 83 ЦПК України).

Верховний Суд (постанова від 16.12.2021 у справі № 910/7103/21) зазначив, що суди першої інстанції *за наявності певних обставин* можуть прийняти рішення про повернення до стадії підготовчого провадження після його закриття для вчинення тих чи інших процесуальних дій, які можуть бути реалізовані лише на стадії підготовчого провадження. Такі обставини мають бути *вагомими*, оскільки можливість повернення до стадії підготовчого провадження з будь-яких підстав нівелює саме значення стадій процесу: як підготовчого провадження, так і стадії розгляду справи по суті.

Вбачається, що формулювання "за наявності певних обставин" та "вагомість таких обставин" наділяють суди нижчих інстанцій широким полем для власного розсуду та суб'єктивного тлумачення.

Раніше, у постанові від 02.10.2019 у справі № 916/2421/18, Верховний Суд погодився з судами першої та апеляційної інстанцій у питанні можливості повернення до стадії підготовчого провадження після його закриття у випадку, коли судом встановлено замовчування відповідачем важливого питання, яке мало б бути вирішено саме на підготовчій стадії. При цьому Верховний Суд наголосив: стадія підготовчого провадження з огляду на її мету є не формальною, а реальною запорукою здійснення ефективного правосуддя на стадії розгляду справи по суті, тож належне та добросовісне ставлення до неї з боку як суду, так і всіх учасників справи повною мірою відповідає засадам справедливого правосуддя.

Про існування виявленої проблеми красномовно свідчить й судова практика судів першої інстанції. Так, за результатами пошуку в Єдиному державному реєстрі судових рішень за ключовою словосполучкою: "не врегульовано питання щодо повернення суду першої інстанції до стадії підготовчого провадження після його закриття", виявлено **1749 ухвал** за період з 2021 по 2026 роки.

Так, до прикладу ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 03 квітня 2026 року у справі № 464/8019/17 демонструє ситуацію, де значний часовий розрив (понад 5 років через зупинення провадження) був розцінений стороною як вагома підстава для

повернення до стадії підготовчого провадження з метою зміни предмета позову. Позивач обґрунтовував це зміною курсу валют та законодавства. Однак суд зауважив, що повернення до цієї стадії є «винятковою процесуальною дією», яка не може слугувати інструментом для виправлення процесуальної бездіяльності сторони, яка мала достатньо часу для реалізації своїх прав до моменту закриття підготовчого засідання у 2018 році.

Інший аспект проблеми висвітлює ухвала Миронівського районного суду Київської області від 31 березня 2026 року у справі № 371/1523/25. Тут позивачка намагалася повернутися до підготовчого засідання для долучення нових доказів (договорів дарування), посилаючись на те, що не була належним чином повідомлена про дату закриття підготовчого провадження. Суд, відмовляючи у задоволенні клопотання, фактично застосував жорстку преклюзію статей 83 та 49 ЦПК України. Це підтверджує тезу про те, що за відсутності прямої норми про «перехідний етап», суди першої інстанції обирають шлях найменшого ризику - суворе дотримання формальних строків, навіть якщо це потенційно загрожує принципу *audiatur et altera pars* (нехай буде вислухана і друга сторона).

Розглядаючи проблему крізь призму практики Європейського суду з прав людини, слід зауважити, що ЄСПЛ послідовно наголошує: доступ до правосуддя має бути не лише формальним, але й реальним. У рішенні у справі «ЖофFRE де ля Прадель проти Франції» від 16 грудня 1992 року Суд вказав на неприпустимість **занадто формального ставлення до передбачених законом вимог** (п.п. 28, 33, 35). Прецедентна практика ЄСПЛ виходить з того, що держава-учасниця Конвенції вправі встановлювати правила судової процедури, в тому числі й процесуальні заборони та обмеження, зміст яких - не допустити судовий процес у безладний рух; однак такі обмеження не повинні перетворюватися на інструмент позбавлення сторони реального доступу до правосуддя.

Верховний Суд у постанові від 12 січня 2022 року у справі № 234/11607/20 імплементував цю позицію у вітчизняний контекст, зазначивши, що при застосуванні процесуальних норм належить уникати як надмірного формалізму, так і надмірної гнучкості, оскільки надмірний формалізм у трактуванні процесуального

законодавства визнається неправомірним обмеженням права на доступ до суду як елемента права на справедливий суд згідно зі статтею 6 Конвенції.

Саме у площині цього балансу й перебуває питання про правовий режим «перехідної стадії»: чи виправдано позбавляти учасника справи розпорядчих прав у момент, коли розгляд справи по суті фактично ще не розпочався? Вважаємо, що відповідь є негативною, а жорсткість преклюзійного бар'єру у його чинній редакції не відповідає конвенційним стандартам справедливого судочинства, імplementованих у статтях 2 та 10 ЦПК України.

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що чинна редакція ЦПК України містить системну прогалину - період часу між закриттям підготовчого провадження та початком розгляду справи по суті позбавлений належного нормативного регулювання.

Пропозиція de lege ferenda полягає у викладенні ч. 2 ст. 189 ЦПК України в наступній редакції:

«Підготовче провадження починається відкриттям провадження у справі і закінчується відкриттям першого судового засідання по суті»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 09.04.2026).
2. Луспеник Д.Д. Підготовче провадження у цивільному процесі: спірні питання судової практики. 1 частина (загальні положення) : презентація виступу (Національна школа суддів України, 16 березня 2026 р.) URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezent2026/Prezent_Pidgot_provadzhen.pdf
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16 грудня 2021 року у справі № 910/7103/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102046467> (дата звернення: 09.04.2026).

4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 02 жовтня 2021 року у справі № 916/2421/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84665477> (дата звернення: 09.04.2026).
5. Справа «Де Жоффе де ла Прадель проти Франції» (De Geouffre de la Pradelle v. France) : Рішення Палати ЄСПЛ від 16 грудня 1992 року, заява № 12964/87. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57778%22%5D%7D> (дата звернення: 09.04.2026).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 08.04.2026).
7. Ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 03 квітня 2026 року у справі № 464/8019/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135435384> (дата звернення: 10.04.2026).
8. Ухвала Миронівського районного суду Київської області від 31 березня 2026 року у справі №371/1523/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135419217>

Микитин Д.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
юридичний факультет, студент, D8: «Право»
Науковий керівник: доцент Дубас В.В.

**ЕЛЕКТРОННЕ (ІНТЕРНЕТ-) ГОЛОСУВАННЯ НА ПОВОЄННИХ
ВИБОРАХ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ**

Mykytyn D.I.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of law, student, D8: Law
Research supervisor: Associate Professor Dubas V.V.

**ELECTRONIC (INTERNET-) VOITING IN POST-WAR ELECTIONS
IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES**

Не ставимо під сумнів те, що чільне місце серед сучасних тенденцій у виборчому процесі держав світу посідає використання електронних засобів голосування. Свідченням цього може слугувати активна правотворча діяльність європейських інституцій, що спрямована на правову регламентацію механізмів електронного голосування в умовах модернізації виборчої системи. До прикладу, міжнародні стандарти щодо використання цифрових технологій упродовж виборчого циклу сформовано Європейською комісією «За демократію через право» (далі також – Комісія), а також Радою Європи (далі також – РЄ). Так, обидві інституції наголошують, що цифрові рішення для виборів мають узгоджуватися із принципами, які застосовуються для демократичних виборів [2].

Безпрецедентні наслідки російської збройної агресії, глобальні цифровізаційні процеси та активний розвиток в Україні інститутів digital democrasy актуалізують ідею впровадження електронного (інтернет-) голосування на повоєнних виборах. Разом із цим, в умовах сьогодення слід зосередити особливу увагу на викликах поствоєнного часу, про що, власне, йтиме мова далі.

Тож, як було підкреслено вище, організація та проведення голосування (як однієї із багатьох фаз виборчого циклу) із застосуванням інноваційних технологій розглядається як альтернативний спосіб

вирішення глобальних викликів для електорального процесу в особливий (повоєнний) період. До останніх уже традиційно відносимо гарантування виборчих прав окремим категоріям виборців, серед яких – громадяни за кордоном, військовослужбовці, внутрішньо переміщені особи. Очевидно, що без внесення системних змін до чинного виборчого законодавства гарантувати права такій категорії виборців видається неможливим хоча б з огляду на низку факторів. При цьому вважається, що інтернет-голосування спростить адміністрування виборчого процесу і беззаперечно гарантуватиме право голосу усім категоріям виборців. Проте враховувати лише ці аргументи, на наш погляд, є недостатнім.

Примітно, що з погляду Комісії електронні вибори мають бути безпечними та надійними. При цьому вважаємо їх безпечними за умови, якщо система може протистояти спробі свідомого *зламу*, а за надійні, якщо вони здатні функціонувати автономно, незалежно від будь-яких збоїв в апаратних засобах і у програмному забезпеченні [2]. Відтак, розуміємо, що при формуванні вищевикладених міжнародних стандартів щодо інтернет-голосування Комісія керується основоположними принципами виборчого права, дотримання яких у виборчому процесі є критично важливим. У цьому зв'язку підкреслимо, що загальновизнаним є факт, що вибори, проведені у відповідності принципам виборчого права, вважаємо за демократичні. Таку позицію займає також Центральна виборча комісія (далі також – ЦВК), яка зазначає, що здійснення контролю за дотриманням гарантованих Конституцією України основних засад проведення виборів – вагомий пріоритет для держави [2]. Так, ведучи мову про інтернет-голосування важливо наголосити на наступному: для гарантування вільних виборів, що відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування, необхідно, перш за все, комплексно підійти до аналізу ключових правових викликів в їх організації та проведенні. Як демонструє практика держав світу, такими викликами є наступні: 1) обґрунтовані ризики умисного протиправного втручання у виборчий процес (кібератак); 2) збереження таємності голосування; 3) гарантування принципу вільних виборів; 4) довіра громадськості до даного альтернативного порядку здійснення волевиявлення. Розберімо ці фактори детальніше.

Погоджуємось із тим, що найбільш делікатним питанням у даній дискусії видається вразливість програмного забезпечення до кібератак, які можуть поставити під сумнів саму можливість проведення виборів. Не викликає сумніву те, що кібербезпека має значний вплив на стабільність будь-якої держави, особливо під час електронного процесу. Гадаємо, єдиним дієвим способом унеможливлення такого роду втручання є розроблення та поетапне тестування відповідного програмного забезпечення.

Як влучно підкреслено у науковій літературі, забезпечення таємниці голосування як основоположного принципу потребує ґрунтовних досліджень у разі запровадження альтернативних порядків здійснення волевиявлення [5]. Із наведеного можна дійти висновку, що окремий комплекс питань пов'язаний із забезпеченням принципу вільних виборів та таємниці голосування. Так, слід звернути увагу на вимоги до систем Інтернет-голосування з позицій ТЗІ (системи технічного захисту інформації), чітко окреслених у відповідності до принципів виборчого права. Серед них знаходимо й те, що виборець не може проголосувати за іншого виборця, ніхто не може дізнатися, як проголосував конкретний виборець, кожен голосуючий може перевірити те, що його голос враховано [6, с. 57]. Ідентичну позицію висловлює й Європейська комісія «За демократію через право», яка зазначає, що виборець має бути в змозі отримати підтвердження того, що він проголосував, і могти, за потреби, виправити допущену при голосуванні помилку *без порушення таємниці голосування* [2]. Відтак, слід не забувати про обґрунтовані ризики для вільного волевиявлення в умовах, коли на виборця в момент волевиявлення може здійснюватися фізичний чи психічний примус. У цьому зв'язку вартує уваги досвід Естонії, де на виборах особа, яка голосує онлайн, може перевірити власний голос, а також змінити його необмежену кількість разів впродовж дня голосування. Даний механізм визнається ефективним та таким, що відповідає міжнародним стандартам.

Чи не головною складовою голосування завжди має бути довіра. Так, у контексті ідентифікації ризиків Інтернет-голосування особливо важливим є звернення до однієї із ключових функцій виборів – легітимізації представницької демократії. Відтак, значна недовіра громадськості до такого альтернативного способу голосування

може мати наслідком звинувачення з боку громадян у масових фальсифікаціях результатів і, як демонструє досвід, занурення держави у протести. Якщо оцінити умови сьогодення, то можна впевнено ствердити, що існує доволі низький рівень довіри до системи та обґрунтовані ризики її дискредитації [2]. Дану тезу підтверджують й емпіричні дані. Так, результати останніх досліджень в Україні зафіксували вкрай низький рівень довіри громадян до проведення виборів онлайн [7].

Підсумовуючи, впровадження інтернет-голосування – це складний, довготривалий та комплексний процес. Найбільш вдалим тут видається досвід Естонії, критичний аналіз якого підводить до логічного висновку: онлайн-вибори можливі за умови *поетапного* здійснення цілого комплексу підготовчих заходів, спрямованих на гарантування основоположних принципів виборчого права.

З огляду на виснаженість українського суспільства, спричинену тривалою збройною агресією Росії проти України, а також на наявний сьогодні гострий суспільний запит на чесні повоєнні вибори, на наш погляд, недоцільно експериментувати із запровадженням онлайн-голосування на повоєнних виборах. Додатковим підтвердженням можуть слугувати наступні фактори: 1) відсутність відповідного програмного забезпечення, що гарантуватиме реалізацію виборчих прав, передбачених Конституцією; 2) можливість масових фальсифікацій результатів виборів, реальні та виправдані загрози для проведення легітимних виборів онлайн; 3) ризики умисних протиправних зламів (кіберзагроз), зокрема з боку стратегічного та історичного ворога України – російської федерації. Водночас, Україні варто розпочинати шлях поетапного впровадження Інтернет-голосування, враховуючи при цьому міжнародні стандарти та рекомендації міжнародних організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виборчий кодекс: Кодекс України № 396-IX від 31.03.2023 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> ;
2. Про пропозиції щодо законодавчого врегулювання особливостей організації та проведення загальнодержавних виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні. *Офіційний*

вебпортал парламенту України. Постанова Центральної виборчої комісії №1 від 07 січня 2026 року.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001359-26#Text> (дата звернення: 24.01.2026);

3. Кодекс належної практики у виборчих справах: керівні принципи та пояснювальна доповідь ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії Венеція 18-19 жовтня 2002 року. URL: <http://surl.li/urixv> ;

4. Дубас В. В. Вплив практики Європейської комісії «За демократію через право» на розвиток конституціоналізму в Україні: дис. ... д-ра філософії / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2022. 284 с. ;

5. Дубас В.В. Костюніна А.С. Вибори та війна: виклики й можливості української демократії. Український часопис конституційного права. №3 (32). URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2024/vybory-viina-vyklyky-mozhlyvosti-ukrainskoi-demokratii/i> ;

6. Чуприн В. М., Вишняков В. М., Пригара М. П. Захист операційного середовища систем Інтернет-голосування / В. М. Чуприн, В. М. Вишняков, М. П. Пригара // Захист інформації. – 2017. – № 1. – С. 56–66 ;

7. Ukrinform. У суспільстві дуже низький рівень довіри до голосування онлайн і поштою - Шуляк. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/4077278-u-suspilstvi-duze-nizkij-riven-doviri-do-golosuvanna-onlajn-i-postou-sulak.html> .

Новак Д. Є.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
юридичний факультет, аспірант, 081: Право
Науковий керівник: доцент Гончаров В. В.

ФУНКЦІЇ ЛЕГІТИМНОСТІ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Novak D. Y.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Law, PhD student, 081: Law
Research supervisor: Associate Professor Honcharov V. V.

FUNCTIONS OF LEGITIMACY IN THE LEGAL SYSTEM

Легітимність є однією з фундаментальних категорій загальнотеоретичного правознавства, проте її дослідження у вітчизняній юридичній науці залишається переважно атрибутивним: наукова доктрина аналізує «легітимність влади», «легітимність права», «легітимність державних рішень», залишаючи поза увагою питання про те, які саме функції виконує легітимність *як самостійна категорія* у правовій системі. При тому, що легітимність визнається важливою, її функціональний потенціал, тобто конкретні механізми, через які вона впливає на якість, стійкість та нормативну цілісність правового порядку, не став предметом окремого системного аналізу.

Мета цих тез полягає у виокремленні та систематизації основних функцій легітимності у правовій системі та визначенні їхнього теоретичного значення для загальнотеоретичного правознавства. Методологічну основу становлять: концептуально-аналітичний метод – для уточнення змісту кожної функції та визначення її відмінності від суміжних; метод функціонального аналізу – для встановлення ролі легітимності у системі правового регулювання.

Виокремлення функцій ґрунтується на такому критерії: функцією визнається специфічний вплив легітимності на правову систему, що не може бути забезпечений іншими правовими категоріями – легальністю, ефективністю чи справедливістю окремо. За цим критерієм

виокремлюються чотири функції: аксіологічна (нормативно-ціннісна), критично-оцінна, стабілізаційна та соціальна.

Аксіологічна (нормативно-ціннісна) функція полягає у тому, що легітимність визначає ціннісний стандарт, якому повинна відповідати правова система для того, щоб бути правовою у змістовному сенсі. Ця функція ґрунтується на засадничій ідеї: відповідність фундаментальним принципам права, зокрема справедливості, рівності, поваги до людської гідності, верховенства права – є основною умовою і характеристикою правового порядку.

Р. Дворкін обґрунтував цю ідею через концепцію «права як цілісності» (law as integrity): правова система є легітимною, коли вона може бути представлена як когерентне ціле – система принципів, що послідовно застосовуються до всіх громадян з рівною турботою та повагою [1, с. 176–190]. Л. Фуллер, своєю чергою, показав, що право як нормативна система має власну телеологічну структуру, з якої впливають вісім принципів «внутрішньої моральності права» – мінімальні процедурні умови, без дотримання яких правовий порядок не може претендувати на легітимність [2, с. 46–91].

Принципово важливо, що аксіологічна функція не зводиться до переліку цінностей, яким право «повинно» відповідати. Вона описує механізм, через який фундаментальні принципи стають конструктами для правової системи як цілісності: норма, що суперечить цим принципам, не може бути органічною частиною правового порядку, навіть якщо вона формально прийнята відповідно до встановленої процедури. Саме у цьому полягає принципова відмінність аксіологічної функції від критично-оцінної: перша визначає стандарт цілісності правової системи, друга – надає інструмент перевірки відповідності конкретних актів цьому стандарту.

Критично-оцінна функція є логічним продовженням аксіологічної, проте виконує принципово іншу роль. Якщо аксіологічна функція встановлює, яким повинен бути правовий порядок як цілісність, то критично-оцінна дозволяє оцінювати *конкретні акти* позитивного права крізь призму легітимності, а легітимність, своєю чергою, – крізь призму фундаментальних цінностей права. Ця функція уможливляє конструкцію «легального, але нелегітимного» рішення: ситуацію, коли суб'єкт влади діє у межах повноважень і дотримується

формальних вимог, проте зміст його рішення є несумісним із фундаментальними принципами права.

Г. Л. А. Гарт, полемізуючи з Фуллером, слушно зауважив, що дотримання процедурних вимог не гарантує змістовної справедливості [3, с. 202–207]. Водночас саме це зауваження підтверджує необхідність критично-оцінної функції: без неї правова система позбавляється внутрішнього механізму, що дозволяє піддавати нормативній оцінці навіть формально бездоганні акти. Інституційним утіленням цієї функції є механізм перевірки пропорційності у конституційному судочинстві: навіть закон, прийнятий з дотриманням усіх процедурних вимог, може бути визнаний неконституційним через надмірне обмеження основних прав [4]. Таким чином, критично-оцінна функція забезпечує правову систему інструментом самокорекції – здатністю оцінювати справедливість власних норм і процедур.

Стабілізаційна функція полягає у забезпеченні стійкості та безперервності правового порядку. М. Вебер, аналізуючи типи легітимного панування, фактично описав механізм дії цієї функції: правовий порядок, що спирається на суб'єктивну віру підвладних у його правомірність, є значно стійкішим порівняно з тим, що тримається виключно на примусі [5, с. 207–215]. Легітимний правопорядок здатний витримувати тимчасові кризи та адаптуватися до змін, не втрачаючи при цьому своєї цілісності, оскільки він спирається на внутрішнє визнання, а не лише на зовнішню силу.

Стабілізаційна функція має і зворотний вимір: криза легітимності є одним із найпотужніших дестабілізуючих чинників для правового порядку. Правова система, яка систематично втрачає легітимність, стає вразливою до внутрішніх потрясінь незалежно від формальної досконалості своїх інститутів. Показовим проявом цієї функції є феномен «інертності легітимності»: інституція може фізично припинити існування, проте її легітимність зберігається у суспільній свідомості і здатна відтворити цю інституцію за сприятливих умов.

Соціальна функція полягає у забезпеченні зв'язку між правовою системою та її адресатами – перетворенні зовнішніх примусових вимог правового порядку на добровільну готовність індивіда діяти відповідно до них. Д. Бітем обґрунтував, що легітимність не зводиться до факту підпорядкування: вона вимагає, щоб правила були обґрунтованими з погляду спільних цінностей і підтримувалися

активною згодою підвладних [6, с. 16–20]. Ю. Габермас розвинув цю ідею, пов'язавши легітимність правового порядку зі здатністю його норм бути продуктом раціонального дискурсу вільних громадян [7, с. 151–168].

Соціальна функція має і зворотний вимір: вона вимагає від правової системи бути чутливою до очікувань та потреб громадян. Легітимність виступає мірилом того, наскільки правовий порядок відповідає суспільним уявленням про справедливість. У цьому сенсі вона не лише забезпечує зв'язок права з його адресатами, а й встановлює вимогу до права бути чутливим до цього зв'язку. Правова система, що ігнорує соціальний вимір легітимності, неминуче стикається зі зростанням правового нігілізму, адже без добровільного визнання право перетворюється на голий примус, ефективність якого завжди є обмеженою і тимчасовою.

Виокремлені функції не є ізольованими; вони утворюють єдину систему, в якій кожна передбачає і підтримує інші. Аксіологічна функція визначає нормативний стандарт правової системи як цілісності. Критично-оцінна надає інструмент перевірки відповідності конкретних актів позитивного права цьому стандарту. Стабілізаційна забезпечує стійкість правового порядку, що відповідає нормативному стандарту і здатний до самокорекції. Соціальна функція замикає цю систему, забезпечуючи зворотний зв'язок між правом та його адресатами, без якого всі інші функції позбавляються свого соціального субстрату.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє сформулювати такі висновки. По-перше, легітимність виконує у правовій системі чотири взаємопов'язані функції – аксіологічну, критично-оцінну, стабілізаційну та соціальну, кожна з яких є незамінною для повноцінного функціонування правового порядку. По-друге, аксіологічна та критично-оцінна функції, попри свою взаємообумовленість, є функціонально різними: перша встановлює нормативний стандарт цілісності правової системи (визначає, яким повинно бути право), друга надає інструмент оцінки позитивного права крізь призму цього стандарту (перевіряє, яким воно є). По-третє, стабілізаційна та соціальна функції описують практичний вплив легітимності на правовий порядок: перша забезпечує його стійкість, друга – його зв'язок із громадянами та їхнє добровільне підпорядкування. По-четверте, функції

легітимності утворюють єдину систему, що функціонує як цілісний механізм забезпечення нормативної якості, стабільності та соціальної укоріненості правового порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dworkin R. Law's Empire. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1986. 470 p.
2. Fuller L. L. The Morality of Law. Rev. ed. New Haven : Yale University Press, 1969. 262 p.
3. Hart H. L. A. The Concept of Law. Oxford : Clarendon Press, 1961. 263 p.
4. Конституційний Суд України. Рішення від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень статті 5 Конституції України. Офіційний вісник України. 2000. № 2.
5. Вебер М. Государство и общество : Нариси з розуміючої соціології / пер. з нім. М. Кушнір. Київ : Всесвіт, 2012. 1112 с.
6. Beetham D. The Legitimation of Power. London : Palgrave Macmillan, 1991. 266 p.
7. Габермас Ю. Між фактами і нормами. Внески до дискурсивної теорії права та демократичної правової держави / пер. з нім. В. Купліна. Київ : Дух і Літера, 2013. 576 с.

Петришин В.Ю.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
юридичний факультет, студент, 081: Право
Науковий керівник: доцент Заяць І.Я.

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ СПРАВЕДЛИВОСТІ ВИБОРІВ:
РОЛЬ МЕДІА ТА ТИМЧАСОВИХ СЛІДЧИХ КОМІСІЙ
ПІСЛЯ ОГОЛОШЕННЯ ПРИПИНЕННЯ ВОГНЮ**

Petryshyn V. Yu.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Law, student, 081: Law
Research supervisor: Associate Professor Zayats I. Ya.

**ENSURING THE PRINCIPLES OF FAIR ELECTIONS: THE ROLE OF THE
MEDIA AND TEMPORARY INVESTIGATIVE COMMISSIONS AFTER THE
ANNOUNCEMENT OF A CEASEFIRE**

Ідея знищення Української державності століттями витала в керівних колах російської політичної еліти та влади. Не винятком залишається сучасний московський антидемократичний режим, який задовго до вторгнення на територію незалежної і суверенної України почав підготовку гібридним шляхом до «реставрації» Радянського Союзу, існування якого, на думку російських злочинців, без України є неможливим. На користь Москви виступало й те, що Україна з 1991 року так і не вийшла з російського імперського простору – політичної зони впливу, що безумовно було наслідком діяльності про-російських сил, агентури, опортуністів, певною мірою некомпетентністю та недостатністю державницької політики української влади та результатів електоральних процесів 1994, 1999, 2010 та 2019 років і тд.

Хоч станом на зараз немає юридичних підстав для проведення виборів, важливим аспектом для їх потенційного проведення в майбутньому є забезпечення їх конкурентоздатності та справедливості, правові механізми реалізації яких повинна розробити правнича наука сьогодні. Передусім йдеться про скасування контролю чинної влади над медіа – відмовитися від т.зв. «єдиного телемарафону»,

створивши тим самим рівні умови для потенційних кандидатів на президентські вибори.

Як зазначає відомий український журналіст, публіцист та політичний оглядач Віталій Портников: «Так, як досі більша частина інформаційного потоку контролюється владою і якщо президент України Володимир Зеленський вирішить висувати свою кандидатуру на виборах або вирішить підтримати якогось претендента з табору партії влади – у цього претендента буде визначальна перевага над всіма іншими претендентами, тому що він буде мати контроль над медіа. І таким чином, будь-які вибори в таких умовах будуть нечесними і будуть схожими на вибори Путіна, Лукашенка чи Токаєва. Оскільки ми живемо в демократичній державі, то нам провести справжні президентські конкурентні вибори»[1].

Зокрема, Європейська комісія «За демократію через право» у своїй доповіді від 27.01.2025 року наголошує, що держави повинні регулювати наслідки інформаційного безладдя, кібератак та інших цифрових загроз для чесності виборів; кандидатам і партіям повинен бути наданий справедливий і рівнозначний доступ до онлайн-медіа[2].

Конституціедавець у 1996 році закріпив в Основному Законі положення, що передбачають проведення тимчасовими слідчими комісіями розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес. Стаття 89 Конституції України (далі–КУ) вказує, що Верховна Рада України (далі–ВРУ) створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу ВРУ. Організація і порядок діяльності тимчасових слідчих комісій ВРУ встановлюються Законом України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України».

Погоджуємося з думкою судді Конституційного Суду Віктором Шишкіним, що парламентський контроль є найважливішим інститутом світового парламентаризму. Організоване і структуроване суспільство існує цивілізовано завдяки правовому порядку, який воно саме собі встановлює. Вибори як форма народного волевиявлення є одним із способів формування влади[3, с.226-294].

У цьому контексті слушною є думка В. Портникова, який рекомендує в мирний час створити ВРУ тимчасові слідчі комісії, які мають відповісти на питання, як керівництво України реально готувалося

до війни, наскільки керівництво України втручалось в дії військових під час війни, наскільки є реальною особиста відповідальність президента за ту чи іншу військову операцію чи за підготовку до війни у 2022 році, щоб ще до того моменту, як представники чинної влади приймуть рішення балотуватися вдруге, суспільство отримало чіткі і зрозумілі, юридично виважені відповіді на ці питання. Щоб ніхто не міг необґрунтовано критикувати В. Зеленського за ті чи інші рішення, тому що не хотілося би, щоб передвиборча кампанія завершилася тим, що ми будемо вважати, що у війні винний не В. Путін, а В. Зеленський. Разом із тим не хотілося би, щоб В. Зеленський ішов на передвиборчу кампанію без відповіді на конкретне питання своєї реальної ролі в тому, що відбувалося під час підготовки до війни і самої війни[1].

У нашій ситуації реальних загроз для проведення справедливих виборів правовою підставою для утворення такої слідчої комісії відповідно до згаданого Закону можуть стати повідомлення про порушення КУ, законів України органами державної влади, іншими державними органами, їх посадовими, службовими особами, у тому числі: повідомлення про обставини, які загрожують суверенітету, територіальній цілісності України, про масове порушення прав, свобод і законних інтересів громадян, їх об'єднань або зловживання владою посадовими, службовими особами, що завдало істотної шкоди суспільним інтересам, що могли мати чи мали місце з 2019 року[4].

Прогнозуючи потенційну дискусію в суспільстві між тими, хто захищатиме політику та дії президента В. Зеленського як такого, що допоміг Україні встояти, і тими, хто вказуватиме на його некомпетентність у певних питаннях, порушенні норм КУ, неготовності до вторгнення росії та ігноруванні чи спростуванні даних іноземної розвідки наших західних союзників, слід надати виважені відповіді на вищенаведені питання в правовій площині, керуючись принципом «*praesumptio innocentiae*», нівелюючи дестабілізацію в державі та суспільстві, водночас забезпечити реальне справедливе волевиявлення Українського народу. Громадяни мають знати дійсну ситуацію в Україні напередодні російського повномасштабного вторгнення, знати, які помилки допустило політичне керівництво держави, де-факто, одноосібна влада і яку роль це відіграло в подальшому веденні війни.

Варто наголосити, що питання критики, звинувачень тих чи інших дій та рішень української влади є можливим виключно в мирний час. Саме після війни чи принаймні припинення вогню на лінії зіткнення, можна почати відповідний процес. Дискусії, які зараз існують в українському політикумі, зокрема недавнє інтерв'ю колишнього головнокомандувача В. Залужного щодо В. Зеленського, не можуть відігравати позитивну роль ні для потенційного справедливого виборчого процесу в майбутньому, ні для оборони та збереження Української державності сьогодні. Відтак, саме в мирний час все політичне і військове керівництво повинні бути викликані до тимчасової слідчої комісії, де дадуть свої свідчення в межах розслідування, яке матиме доступ до документів, які станом на зараз перебувають у режимі секретності, і тоді дати відповіді на питання, що реально відбулося напередодні та під час війни[1].

Важливим з політико-правової та історико-правової точки зору є недопущення помилок, які мали місце в минулому під час державотворення України з 1991 року. Зокрема ще досі українське суспільство не має відповіді, хто був замовником вбивства В. Чорновола, Г. Гонгадзе, отруєння В. Ющенка, немає відповідей на ряд запитань щодо злочинів, вчинених під час Революції Гідності. Українська влада не забезпечила надання своїм громадянам конкретної інформації, що безпосередньо стосується основ національної безпеки України.

З огляду на вищезазначене, неможливо не погодитися з думкою В. Портникова, що наші шанси дізнатися всю правду про те, що відбувалося перед і після лютого 2022 року є мізерні, тому що ми живемо в державі, яка тільки умовно відкрита для своїх громадян. У певному аспекті це все ж таки перейменована радянська республіка, де т.зв. консолідована еліта має свій погляд на те, що має знати громадянин, а що ні... «За що не візьмися – всюди не розумієш, чому це так відбулося. Це пояснюється тим, що як правило за переважною більшістю дій українських можновладців до 2022 року «стирчали вуха» російських агентів, тому що Україна залишалася і до певної міри зараз залишається країною з величезним російським внутрішнім, часто утаємниченим, впливом»[1].

Після закінчення розслідування і складення звіту з мотивованим висновком і пропозиціями слідча комісія подасть їх ВРУ та доповість

про них на пленарному засіданні ВРУ. Хоча відповідно до КУ висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду, таке розслідування може забезпечити суспільство необхідною інформацією для здійснення мудрого та справедливого волевиявлення та може сприяти потенційному встановленню справедливості відкриттям ряду кримінальних проваджень за фактами, встановленими розслідуванням комісії.

Варто визнати, що інститут українського парламентаризму роками зазнавав негативних впливів і видозмін, а підсумки електорального процесу 2019 року продовжили докладатися до його руйнування і деградації. Важливо відновити власне зміст та довіру в суспільстві до парламентаризму, зокрема через потенційні можливості та реальне функціонування безпосереднього та опосередкованого парламентського контролю, наприклад, як реального заслуховування звітів, так і діяльності тимчасових слідчих комісій. ВРУ та народні депутати України матимуть обов'язок, покладений на них Українським народом та відповідальністю перед Української державою, продемонструвати свою суб'єктність як інституту правдивої демократії, створивши передумови для проведення справедливих та конкурентоздатних виборів після припинення вогню та скасування чи припинення правового режиму воєнного стану проведенням об'єктивного та незалежного розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес у контексті російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Портников Віталій. Переговори в ступорі, а Залежний в президенти?! Портников із несподіваним прогнозом | Центр Європи. *SLAWA_TV*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=E7Lxu26zpBk&t=724s> (дата звернення: 07.03.2026).
2. Венеційська комісія Ради Європи опублікувала термінову доповідь щодо відміни результатів виборів конституційними судами. [Електронний ресурс]. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/venice-commission-urgent-report-on-the-cancellation-of-election-results-by-constitutional-courts-published> (дата звернення: 07.03.2026)

3. Шишкін Віктор. Чому я був проти. «Окремі думки» судді Конституційного Суду України. – К. Темпора, 2018. – 760 с., іл.
4. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України. Закон України від 19.12.2019 № 400-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 27, ст.174 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text>

Процишин Л.Ю.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
факультет міжнародних відносин, студент,
291: Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії

**КОНЦЕПТУАЛЬНА КОНВЕРГЕНЦІЯ ДИСТРИБУТИЗМУ
ТА КАТОЛИЦЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО ВЧЕННЯ:
ПОШУК АЛЬТЕРНАТИВНОЇ МОДЕЛІ СУСПІЛЬНОГО УСТРОЮ
В УМОВАХ ІДЕОЛОГІЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ**

Protsyshyn L. Yu.

Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine Faculty of International Relations, Student,
291: International Relations, Social Communications
and Regional Studies

**CONCEPTUAL CONVERGENCE OF DISTRIBUTISM AND CATHOLIC
SOCIAL TEACHING: SEEKING AN ALTERNATIVE MODEL OF SOCIAL
ORDER AMIDST THE IDEOLOGICAL CONFRONTATIONS
OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES**

Сучасна криза глобальних політико-економічних систем актуалізує необхідність переосмислення парадигми «третього шляху», яка історично формувалася як інтелектуальна відповідь на експансію капіталістичного лібералізму та державного соціалізму. У центрі цього пошуку перебуває концептуальна конвергенція дистрибутизму та офіційного католицького соціального вчення, що пропонує цілісну модель суспільного устрою, засновану на етичному пріоритеті людської особистості. На відміну від механістичних підходів класичних ідеологій, цей підхід розглядає економіку не як самодостатню сферу, а як похідну від морального ладу [2], де ключовим завданням є подолання відчуження людини через відновлення її господарської та політичної суб'єктності.

Фундаментальним елементом цієї моделі виступає принцип «широко розповсюдженої власності», який у дистрибутистській традиції розглядається як єдина дієва гарантія справжньої свободи. У дискурсі теології визволення та соціальної доктрини Церкви власність трансформується з інструменту накопичення капіталу в засіб реалізації людської гідності. Дистрибутизм стверджує, що критична концентрація ресурсів — чи то в руках транснаціональних корпорацій, чи то в руках бюрократичного апарату — неминуче веде до деградації демократичних інститутів. Відтак, конвергенція цих ідей пропонує радикальну децентралізацію економічного життя, де приватна власність стає не привілеєм обраних, а загальнодоступним інструментом соціальної відповідальності.

Реалізація цієї альтернативної моделі в умовах ідеологічного протистояння XX–XXI століть спирається на засади субсидіарності та солідаризму, що були закріплені в програмних документах Магістеріуму. Особливого значення це набуває в контексті критики «структурного гріха», де теологія визволення вказує на несправедливість системних механізмів пригноблення [1]. Ці принципи вимагають перенесення центру прийняття рішень на рівень локальних громад та малих господарств, створюючи багатoshарову структуру суспільства, здатну протистояти ідеологічній уніфікації.

Особливе місце в генезі дистрибутистської думки посідає критика монополізації капіталу, яка неминуче трансформує вільне суспільство у «рабську державу». У такій системі формальні політичні свободи нівелюються фактичною економічною залежністю більшості населення від власників засобів виробництва або державного апарату. Для католицького соціального вчення цей виклик є антропологічним: людина, позбавлена власності, втрачає простір для реалізації своєї творчої волі та відповідальності. Дистрибутизм пропонує вихід не через усупільнення майна, а через дифузії власності, де кожна сім'я стає автономним господарським центром. Політична реалізація цієї моделі ґрунтується на відновленні ролі проміжних структур — гільдій, професійних асоціацій та локальних кооперативів. Дистрибутизм розглядає ці об'єднання як необхідний захисний буфер між індивідом та державою. У цьому аспекті спостерігається зближення з ідеями субсидіарності, де державі відводиться допоміжна роль.

У контексті міжнародних відносин католицький «третій шлях» пропонує альтернативу глобалістському уніфікаторству. Дистрибутистський підхід наголошує на важливості «економіки людського масштабу», де пріоритет надається місцевому виробництву та регіональній самодостатності. Теологія визволення доповнює цей аналіз критикою неоколоніальних структур, які вимивають ресурси з країн периферії на користь центрів світового капіталу [1]. Спільна позиція обох традицій полягає у вимозі етичного переформатування міжнародної торгівлі, де суб'єктами мають виступати солідарні спільноти та національні виробники.

Екологічний вимір дистрибутизму набуває особливої гостроти у вченні Папи Франциска. Енцикліка «*Laudato si'*» вказує на те, що сучасна модель споживання є плодом системи, яка відірвала людину від землі та прямої відповідальності за власне господарство. Дистрибутизм, пропагуючи мале фермерство та ремісництво, пропонує більш ощадливе ставлення до природи, оскільки власник, який живе на своїй землі, кровно зацікавлений у її збереженні [2]. Таким чином, соціальна справедливість та екологічна стабільність виявляються двома сторонами однієї медалі у межах «третього шляху».

З позицій католицького традиціоналізму та правого консерватизму, ця конвергенція піддається суворій критиці. Основний закид спрямований на «горизонталізм» - надмірну концентрацію на земному добробуті за рахунок есхатологічної місії Церкви. Праві католики наголошують, що намагання побудувати справедливий лад через перерозподіл власності ігнорує наслідки першородного гріха. Соціальний активізм «третього шляху» сприймається ними як підміна автентичної віри «гуманістичним сурогатом». Іншим об'єктом правої критики є заперечення природної ієрархії. Право-католицька думка стверджує, що нерівність у володінні ресурсами є природним наслідком відмінностей у талантах та чеснотах [4]. Справжній розв'язок соціального питання, згідно з цією точкою зору, полягає не в системних реформах, а в особистому милосерді багатих та християнській покорі бідних, що ґрунтується на класичному захисті приватної власності [3].

Етична перевага дистрибутистської моделі, попри критику, полягає у подоланні «соціальної атомізації». Коли власність перетворюється на абстрактні цифри, втрачається зв'язок між працею та

відповідальністю. Католицький солідаризм наполягає на тому, що економіка повинна мати «обличчя», де кожен учасник ринку визнає гідність іншого. Теологія визволення доповнює це прагненням звільнити людину від залежності від капіталу, яка дегуманізує як бідних, так і багатих [1]. Практична імплементація цих ідей у XXI столітті знаходить відображення у розвитку мережових структур та цифрової кооперації. Це створює передумови для «економіки участі», де локальні громади можуть самостійно керувати ресурсами [2].

Концептуальна конвергенція дистрибутизму та католицької соціальної думки пропонує цілісну альтернативу ідеологічним крайностям сучасності. «Третій шлях» стверджує, що людина стає по-справжньому вільною лише тоді, коли вона вкорінена у власності, родині та громаді. Відтак, ця модель є не лише економічною програмою, а політичною філософією надії, здатною забезпечити сталий розвиток через відновлення гармонії між особою, суспільством та спільним благом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисенко А. Теологія визволення. Київ : Дух і Літера, 2024. 192 с.
2. Francis, Pope. Encyclical Letter *Laudato si'* : On Care for Our Common Home. Vatican City : Libreria Editrice Vaticana, 2015. 184 p.
3. Leo XIII, Pope. Encyclical Letter *Rerum Novarum* : On Capital and Labor. Vatican City : Libreria Editrice Vaticana, 1891. 50 p.
4. Maurras C. *The Future of Intelligence* / ed. by A. Nataf. London : Routledge, 1921. 160 p.

Стус Б.

Університет SWPS, Варшава
Англійська філологія

**ІНКЛЮЗИВНІ НАРАТИВИ ПРО УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ
У ПОЛЬСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ**

Stus B.

SWPS University, Warsaw
English Philology

**INCLUSIVE NARRATIVES ABOUT UKRAINIAN REFUGEES
IN POLISH PARLIAMENTARY DISCOURSE**

Парламент як державна інституція з високим рівнем впливу має особливе право висловлюватися щодо численних соціальних проблем і глобальних явищ, таких як війна чи міграція. Тому голос його представників часто сприймається як більш авторитетний і офіційний. Політики, добираючи відповідні мовні та риторичні засоби, не лише описують реальність, але й надають значення різним суспільним подіям, створюючи певні інтерпретаційні рамки для громадської думки [1]. Ключову роль у цьому процесі відіграє мова, оскільки вона дозволяє парламентарям визначати, що вважається проблемою або загрозою, як це слід інтерпретувати, а також пропонувати можливі способи їх вирішення.

Дотеперішні дослідження образу мігрантів у публічному просторі переважно зосереджуються на мові зневаги, агресії та ненависті. Інклюзивні наративи, зокрема сімейні метафори, не були так інтенсивно досліджені в риториці політиків, як, наприклад, інвективи — вислови, що принижують і ображають мігрантів. Наукові праці Теуна ван Дейка, Рут Водак, Наталії Завадської-Палуектау, Маджида Хосравініка та інших показують, що прибульців нерідко зображують як економічний тягар і потенційну загрозу безпеці громадян. Представники влади схильні підкреслювати їхню інакшість і агресивність за допомогою таких формулювань, як «потік мігрантів», «хвиля мігрантів», «загарбники» та багатьох інших, що формує негативне ставлення до мігрантів у суспільстві. Водні метафори, таким

чином, можна вважати інструментом риторики виключення зовнішніх груп [2]. Вони викликають миттєві емоції страху та побоюваннях, імплікуючи винятковість, неминучість і водночас неконтрольованість міграційних процесів. Водні метафори слугують емоціоналізації повідомлення, конструюванню загрози, дегуманізації мігрантів, а також обґрунтуванню певних політичних дій [3].

У сучасному польському парламентському дискурсі, однак, не зафіксовано подібних формулювань чи відкритої агресії щодо українських біженців за винятком однієї політичної партії. Польські депутати, висловлюючись про допомогу біженцям, часто використовують метафори близькості, такі як «брати», «сестри» чи «друзі», які у воєнному дискурсі можуть виконувати різноманітні функції. Розгляньмо такий фрагмент:

*Тут маємо приклади добра, солідарності, емпатії, співчуття, реальної допомоги сотням тисяч біженців. І дозвольте мені розпочати з подяки мільйонам поляків, які надають допомогу **своїм українським сестрам і братам*** (Ярослав Ґовін).

У наведеній цитаті можна простежити метафори близькості, які співстворюють інклюзивний наратив, а також натуралізують моральний обов'язок допомоги. Сімейні метафори, як-от «брати» чи «сестри», в цьому контексті активізують у адресата емоції — співчуття, солідарність, емпатію. Вони діють ефективніше, ніж нейтральні означення, такі як «мігранти» або «громадяни», оскільки апелюють до досвіду родини та близьких стосунків. Це створює враження природності й очевидності допомоги нужденним, адже братам і сестрам слід допомагати. У результаті це зменшує дистанцію між приймаючим середовищем — поляками — та групою, що отримує підтримку — біженцями, що формує відчуття інклюзії та включає їх до національної спільноти. Сімейні метафори виконують тут кілька важливих риторичних функцій: зменшують соціальну й культурну дистанцію; натуралізують допомогу; підсилюють інклюзивний наратив і, зрештою, емоціоналізують повідомлення.

У фрагменті виступу іншої депутатки конструкції близькості також формують інклюзивний наратив, однак її висловлювання містить ще одну метафору, на яку варто звернути увагу:

Ми дивимося на напад Росії на Україну, бачимо, як поляки відкрили свої серця, як щодня підтримують наших друзів з України. Висловлюємо їм велику подяку — це тисячі волонтерів (Магдалена Срока).

Центральну роль у висловлюванні Магдалени Сроки відіграє метафора «відкрили свої серця». Дієслово «відкривати» використано поза його буквальним значенням. Воно сигналізує готовність не лише до соціального прийняття, але й до допомоги та емпатії, тоді як іменник «серце» підкреслює, що бажання допомагати впливає з власної волі та емоційної близькості, а не з примусу. Така метафора не обмежується нейтральним описом підтримки, а надає висловлюванню морального виміру, формуючи образ поляків як спільноти, що допомагає й співчуває. Крім того, слід зазначити, що цей фрагмент не містить сімейних метафор, як у випадку з Говіним. Натомість Срока використовує реляційну конструкцію «наші друзі з України», яка моделює міжетнічні відносини через категорію дружби. Дружба пов'язана з рівністю, взаємною довірою, повагою та позитивною емоційною оцінкою, а займенник «наші» створює інклюзивне «ми», що розширює межі спільноти. Такі інклюзивні наративи дозволяють представити допомогу біженцям як очевидну дію, що певною мірою послаблює протилежну риторику, яка критикує цю ініціативу.

Інклюзивні наративи можуть формуватися не лише через сімейні чи реляційні метафори. Деякі польські депутати відмовляються від метафор близькості на користь інших риторичних засобів, які спільно створюють дискурс інклюзії більш тонким способом. Простим прикладом такого підходу є деонтична модальність — прийом, що обґрунтовує необхідність певних політичних рішень і дій:

Ми не можемо повторити помилки, допущені у 1938 році. Ми повинні зробити все, що в наших силах, щоб підтримати Україну в боротьбі з російським агресором... (Павел Кукіз).

У наведеній цитаті Кукіза не з'являються метафори близькості. Дискурс включення біженців реалізується через деонтичну модальність, яка чітко показує адресатам, як слід реагувати на зміну реальності: «не можемо повторити», «повинні підтримати Україну», що водночас виключає інші альтернативи. Це призводить до того, що допомога людям, які тікають від війни, подається передусім як прояв солідарності та інструмент спротиву російській агресії. Для

підсилення достовірності повідомлення мовець звертається до досвіду Другої світової війни, що імплікує неприпустимість бездіяльності й вписує сучасну війну в глобальний контекст.

Особливу увагу в цій промові привертає також опозиція «ми» (поляки + українці) проти агресора (Росії), яка вказує на спільного ворога та групу постраждалих, включену до польської національної спільноти. Це дозволяє зробити висновок, що в аналізованому фрагменті співіснують інклюзивні наративи (які охоплюють поляків і українців) та ексклюзивні щодо російської держави, реалізовані через використання деонтичної модальності.

У дебатах польського парламенту зафіксовано інклюзивні наративи щодо українських біженців, які часто виражаються, зокрема, за допомогою метафор близькості, однак вони не є єдиним інструментом формування дискурсу включення. Деонтична модальність — хоча й більш тонким способом — також співворює інтеграційний дискурс, підсилюючи потребу допомоги та підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Romaniuk S. (2016): *Ukraiński dyskurs polityczny w latach 2010-2014: analiza lingwistyczna*. Uniwersytet Warszawski.
2. Musolf, A. (2010). *Metaphor, Nation and the Holocaust: The Concept of the Body Politic*. London: Routledge.
3. Van Dijk, T. A. (1993): *Elite Discourse and Racism*. London: Sage.

Фечко І. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ,
історичний факультет, аспірант 2 курсу,
032: Історія та археологія

**ДОМІНІКАНСЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК КЛЮЧОВИЙ ПАРТНЕР
УКРАЇНИ У КАРИБЬСЬКОМУ БАСЕЙНІ:
ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

Fechko I. I.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
Faculty of History, 2st year PhD student,
032: History and archaeology

**THE DOMINICAN REPUBLIC AS A KEY PARTNER OF UKRAINE IN THE
CARIBBEAN BASIN: ECONOMIC AND DIPLOMATIC POTENTIAL**

Сучасна трансформація зовнішньої політики України характеризується активізацією нових географічних напрямів, зокрема Латинської Америки та Карибського басейну. Важливим кроком у цьому процесі стало розроблення у 2024 р. МЗС України Стратегії розвитку відносин України та країн Латинської Америки і Карибського басейну. У контексті переосмислення міжнародної ролі України в умовах повномасштабної війни та необхідності диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків, особливого значення набуває розвиток відносин із державами Карибського субрегіону. Серед них Домініканська Республіка постає як один із ключових партнерів, що має потенціал стати важливим елементом регіональної стратегії України.

Домініканська Республіка є однією з найбільш економічно розвинених країн Карибського басейну та входить до десятки провідних економік Латинської Америки за обсягами номінального ВВП (129,75 млрд дол. США, 66 місце у світі) [1]. Вона є беззаперечним економічним лідером Карибського субрегіону, що підтверджується не лише макроекономічними показниками, але й динамікою

розвитку ключових секторів економіки. Важливим індикатором відкритості та привабливості країни є туристичний сектор: у 2024 році Домініканську Республіку відвідало близько 8,5 млн туристів, що робить її другою за відвідуваністю країною Латинської Америки після Мексики [2].

З огляду на географічне положення, Домініканська Республіка займає стратегічне місце в центрі Карибського басейну - на острові Еспаньйола, між Кубою, Пуерто-Рико, Центральною Америкою і північним узбережжям Південної Америки, фактично перебуваючи на перетині торговельних і транспортних шляхів між Північною та Південною Америкою. Це створює передумови для її функціонування як логістичного вузла та «точки входу» до ширшого карибського ринку [3]. Концепція Домініканської Республіки як регіонального хабу не є новою, однак саме в сучасних умовах вона набуває особливої актуальності для України, яка прагне відкрити для себе нові ринки та логістичні маршрути.

Важливою перевагою країни є розвинена інфраструктура. Окрім ключових морських портів та 8 міжнародних аеропортів, Домініканська Республіка активно інвестувала у створення сучасних логістичних центрів та транспортних вузлів, що дозволяє ефективно перерозподіляти товари до інших держав Карибського басейну. Враховуючи, що регіон включає щонайменше 15 країн-членів Карибської співдружності (CARICOM), використання Домініканської Республіки як базової точки входу відкриває можливості для одночасного виходу України на кілька ринків.

Особливу роль у розвитку економічного потенціалу країни відіграє система вільних економічних зон, серед яких найбільшу роль має CAFTA-DR - угода про вільну торгівлю між США, центральноамериканськими державами (Коста-Рика, Сальвадор, Гватемала, Гондурас та Нікарагуа) та Домініканською Республікою. За офіційними даними, у 2025 році сектор вільних зон забезпечував понад 200 тис. робочих місць та генерував понад 8,6 млрд дол. США експорту [4]. Ця модель економічного розвитку дозволяє Домініканській Республіці позиціонувати себе не лише як туристичний центр, а і як платформа для промислового виробництва, складання продукції та інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості. У цьому контексті країна

виступає привабливим майданчиком для концепції ніаршорингу, що особливо актуально в умовах перебудови світової економіки.

Україна та Домініканська республіка вже має сильну базу двосторонніх відносин, як були встановлені у 2000 році після підписання спільного комюніке президентами обох держав. У подальшому двосторонній діалог розвивався через низку політичних контактів, включно з офіційними візитами та міжурядовими консультаціями [5]. Загалом ці відносини мають позитивну динаміку, особливо в контексті підтримки України на міжнародній арені.

Домініканська Республіка послідовно демонструє політичну підтримку України. Вона брала участь у міжнародних ініціативах, спрямованих на врегулювання війни, зокрема у консультаціях щодо Формули миру, а також на найвищому рівні представлена президентом Луїсом Абінатером на Глобальному саміті миру у 2024 році. Країна підтримує українські резолюції в Генеральній Асамблеї ООН та виступає співавтором окремих міжнародних документів, спрямованих на засудження російської агресії. Така позиція створює сприятливе політичне підґрунтя для поглиблення двосторонніх відносин.

Водночас економічна взаємодія між країнами залишається недостатньо реалізованою. За підсумками 2021 року товарообіг між Україною та Домініканською Республікою становив 368,41 млн дол. США, з яких експорт переважав імпорту. Основною статтею українського експорту були чорні метали. Однак після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну обсяги торгівлі суттєво скоротилися і у 2025 році становили лише 8,218 млн дол. США, що відображає наслідки війни та порушення логістичних ланцюгів. При цьому структура торгівлі зазнала змін: імпорту з Домініканської Республіки представлений медичними виробами, сировиною та споживчими товарами, тоді як український експорт диверсифікується за рахунок продукції з вищою доданою вартістю.

Важливо підкреслити, що Україна має значний потенціал для розширення своєї економічної присутності в регіоні. Традиційно сильними позиціями залишаються металургія та аграрний сектор. З огляду на актуальність продовольчої безпеки для країн Карибського басейну, українська аграрна продукція може стати важливим фактором стабілізації регіональних ринків. Крім того, перспективним напрямом є розвиток співпраці у сфері інформаційних технологій, де

українські компанії вже демонструють високий рівень конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

У цьому контексті особливого значення набуває відкриття повноцінного посольства України в Домініканській Республіці, яке було анонсовано у 2025 році [6]. Це рішення є частиною ширшої стратегії розширення дипломатичної присутності України в Латинській Америці. Перенаправлення ресурсів з інших напрямів, зокрема скорочення присутності на Кубі, свідчить про прагнення оптимізувати зовнішньополітичні зусилля та зосередитися на більш перспективних партнерах. Відкриття посольства дозволить не лише активізувати політичний діалог, але й створити інституційні механізми для розвитку економічної співпраці, підтримки бізнесу та просування українських інтересів у регіоні. Додатковим чинником розвитку двосторонніх відносин є наявність української діаспори в Домініканській Республіці, яка сприяє підтримці міжлюдських контактів та формуванню позитивного іміджу України.

З огляду на вищезазначене, Домініканська Республіка може розглядатися як ключовий елемент стратегії України щодо Карибського басейну. Її потенціал як логістичного, економічного та дипломатичного центру дозволяє використовувати її як платформу для розширення присутності України в ширшому регіоні Латинської Америки. Реалізація цього потенціалу потребує комплексного підходу, який включає активізацію дипломатичної діяльності, розвиток торговельно-економічних зв'язків, залучення інвестицій та підтримку міждержавних і міжінституційних контактів.

Серед практичних кроків, які можуть сприяти реалізації цього потенціалу, варто виокремити запуск повноцінного дипломатичного представництва України в Санто-Домінго, розвиток бізнес-діалогу через організацію спільних економічних форумів, стимулювання експорту української продукції, а також підтримку інфраструктурних та логістичних проєктів. Не менш важливим є реалізації проєктів культурної дипломатії, посилення політичної взаємодії, зокрема через міжпарламентські групи дружби та координацію позицій на міжнародних майданчиках.

Таким чином, Домініканська Республіка відіграє дедалі важливішу роль у формуванні нової географії зовнішньої політики України. Її потенціал як економічного та дипломатичного партнера відкриває

можливості для зміцнення позицій України в Карибському басейні та Латинській Америці загалом. Реалізація цього потенціалу може стати одним із ключових елементів успішної інтеграції України у глобальні економічні та політичні процеси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ВВП Домініканської Республіки (2025). Worldometer. URL: <https://www.worldometers.info/uk/ввп/домініканська-республіка-ввп/>
2. Most Visited Countries. World Population Review. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/most-visited-countries>
3. Домініканська Республіка – потенційний хаб України у Карибському басейні | Іван Фечко (2024). Ivan Fechko (YouTube-канал). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Smrhuh6hNik&t>
4. Free Trade Zones generate more than 200,000 jobs. Dominican Today. 14.12.2025. URL: <https://dominican.today.com/dr/economy/2025/12/14/free-trade-zones-generate-more-than-200000-jobs/>
5. Українсько-домініканські відносини. Міністерство закордонних справ України. 06.05.2020. URL: <https://cuba.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayinsko-dominikanski-vidnosini>
6. Україна цього року відкриє нові посольства в Домінікані, Еквадорі, Панамі й Уругваї – Сибіга. Укрінформ. 21.07.2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/4017342-ukraina-cogoric-vidkrie-novi-posolstva-v-dominikani-ekvadori-panami-j-urugvai-sibiga.html>

Хланта Є. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
факультет педагогічної освіти, аспірантка,
011: Освітні, педагогічні науки
Науковий керівник: професорка Мачинська Н. І.

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЖІНОЧОГО ШКІЛЬНИЦТВА
В ПОЛТАВСЬКІЙ ТА ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЯХ:
ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Khlanda Ye. M.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv
Faculty of Pedagogical Education
PhD student
Specialty 011 "Educational, Pedagogical Sciences"
Academic supervisor: Professor Machynska N. I.

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF GIRLS' SCHOOLING
IN THE POLTAVA AND CHERNIHIV PROVINCES:
A HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT**

Друга половина XIX — початок XX століття стала періодом глибоких соціокультурних трансформацій на українських землях. Проведення реформ 1860-х років, розвиток промисловості та активізація національного руху спричинили суттєві зміни в освітній сфері, зокрема актуалізували питання жіночої освіти. У цьому контексті Лівобережна Україна, а саме Полтавська та Чернігівська губернії, виступили важливими регіонами, де відбувалося поступове формування нової моделі жіночого шкільництва.

Розвиток жіночої освіти був безпосередньо пов'язаний із соціально-економічними потребами регіону. Зростання торгівлі, кустарного виробництва та сфери послуг зумовлювало необхідність залучення освічених жінок до різних видів діяльності. Водночас важливу роль відігравала українська інтелігенція, яка сприяла переосмисленню ролі жінки в суспільстві — від виключно родинної до активної участі в культурному та громадському житті [3, с. 47; 4, с. 15]..

Аналіз архівних матеріалів Державного архіву Полтавської області (ДАПО, ф. 706, оп. 2, спр. 45) та Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО, ф. 145, оп. 1, спр. 122) дозволяє стверджувати, що в досліджуваному регіоні сформувалася багаторівнева система жіночої освіти. Вона розвивалася за участю державних інституцій, органів місцевого самоврядування (земств) та приватних осіб. Вагоме місце у цій системі посідали жіночі гімназії, єпархіальні училища та приватні навчальні заклади, які поступово модернізували зміст освіти відповідно до суспільних запитів.

Розвиток жіночого шкільництва відбувався поетапно і супроводжувався зміною його цільових орієнтирів — від виховання майбутньої дружини і матері до підготовки жінки як фахівця. Основні етапи розвитку жіночого шкільництва подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Етапи розвитку жіночого шкільництва в Полтавській та Чернігівській губерніях

Етап розвитку	Хронологія	Основна мета та нормативна база	Зміст і особливості навчання
Організаційний (формування мережі)	1850–1873 рр.	Закладення основ жіночої освіти. Нормативна база — «Положення про жіночі училища» 1858 та 1860 рр.	Переважала орієнтація на підготовку до сімейного життя. Вивчалися основи словесності, історії, географії, рукоділля. Поступово розширювався зміст освіти та відбувався перехід до гімназійного рівня.
Педагогічний (кадрове забезпечення)	1874–1883 рр.	Підготовка педагогічних кадрів для народних шкіл, особливо сільських.	Запровадження додаткових педагогічних класів. Введення дисциплін педагогічного циклу: дидактики, методики викладання, основ гігієни (з урахуванням ідей К. Ушинського).

Професійний (розширення можливостей)	1884–1917 рр.	Орієнтація на підготовку жінок до професійної діяльності та участі в суспільному житті.	Диференціація освіти, зростання кількості спеціалізованих навчальних закладів. Використання практикоорієнтованих методів навчання та підготовка до конкретних видів діяльності.
--	---------------	--	--

Як видно з таблиці 1, розвиток жіночого шкільництва мав послідовний характер і відображав зміну освітніх пріоритетів. На організаційному етапі (1850–1873 рр.) відбувалося формування нормативної бази та створення мережі жіночих навчальних закладів. Відповідно до «Положень про жіночі училища» 1858 та 1860 років, навчання було спрямоване передусім на виховання майбутньої дружини й матері, однак поступово розширювався зміст освіти.

Педагогічний етап (1874–1883 рр.) пов'язаний із потребою у підготовці вчительських кадрів, насамперед для сільських шкіл. У цей період запроваджуються додаткові педагогічні класи, у навчальних програмах з'являються дисципліни педагогічного циклу, що ґрунтувалися на ідеях Костянтина Ушинського [3, с. 49].

Професійний етап (1884–1917 рр.) характеризувався подальшим розвитком жіночої освіти та її практичним спрямуванням. Зростала кількість спеціалізованих навчальних закладів. Зокрема, на Полтавщині на початку XX століття діяло понад 60 профільних шкіл [6, с. 115], що свідчить про активний розвиток професійної освіти.

Значний вплив на розвиток жіночого шкільництва мали земства Полтавської та Чернігівської губерній. Вони забезпечували фінансування навчальних закладів, організовували педагогічні курси та надавали матеріальну допомогу ученицям із малозабезпечених родин. Важливу роль відігравала також меценатська діяльність. Зокрема, Єлизавета Милорадович активно підтримувала розвиток освіти на Полтавщині, сприяючи відкриттю нових навчальних закладів [7, с. 158].

Поряд із державною та земською системою важливе місце посідала приватна ініціатива. Приватні навчальні заклади часто швидше реагували на освітні потреби суспільства та

впроваджували нові педагогічні підходи. Прикладом може слугувати жіноча гімназія Т. Федоренко в Прилуках (1907 р.), яка відзначалася належним рівнем матеріально-технічного забезпечення та використанням сучасних методів навчання [6, с. 117].

У другій половині XIX — на початку XX століття відбувалися зміни і в організації навчального процесу. Поступово здійснювався перехід від механічного засвоєння знань до більш практикоорієнтованого навчання. У навчальних закладах застосовувалися наочні методи, проводилися лабораторні заняття, організовувалася позакласна діяльність (літературні вечори, відвідування театрів і музеїв), що сприяло всебічному розвитку учениць.

Виховний процес поєднував традиційні моральні цінності з новими уявленнями про роль жінки в суспільстві. Важливим досягненням стало функціонування додаткового педагогічного класу, після завершення якого випускниці отримували право працювати домашніми вчительками. Це забезпечувало їм можливість професійної реалізації та певної економічної незалежності (ДАЧО, ф. 145, оп. 1, спр. 122).

Отже, розвиток жіночого шкільництва в Полтавській та Чернігівській губерніях у другій половині XIX — на початку XX століття свідчить про формування цілісної та ефективної освітньої системи. Досвід цього періоду, зокрема взаємодія державних, громадських і приватних ініціатив, а також орієнтація на практичну підготовку, зберігає свою актуальність і в сучасних умовах розвитку української освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО). Ф. 145 (Чернігівська жіноча гімназія). Оп. 1. Спр. 122. Звіти про стан навчання за 1905–1910 рр.
2. Державний архів Полтавської області (ДАПО). Ф. 706 (Полтавське губернське земство). Оп. 2. Спр. 45. Матеріали про фінансування жіночих початкових шкіл.
3. Коцур В. П., Коцур Г. Г. Жіноча освіта в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): соціокультурний вимір. *Часопис української історії*. 2017. Вип. 36. С. 45–52.

4. Кравченко О. В. Жіночі навчальні заклади Лівобережної України в системі модернізаційних процесів XIX — початку XX ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип. 23, т. 1. С. 14–20.
5. Литвин М. В. Роль земського самоврядування у розвитку жіночої професійної освіти на Чернігівщині. *Північний літопис*. 2020. № 2. С. 88–95.
6. Савченко С. О. Освітня діяльність жіночих гімназій Полтавської губернії на початку XX століття: за матеріалами архівних фондів. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 4. С. 112–119.
7. Шеремет О. А. Громадська та меценатська підтримка жіночої освіти в Україні (кінець XIX – початок XX ст.). *Українознавство*. 2018. № 3 (68). С. 156–164.

Шатило Д. М.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
факультет міжнародних відносин, студент 3-го курсу,
292: Міжнародні економічні відносини

**ПРОТЕКЦІОНІЗМ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ: АНАЛІЗ ТАРИФНОЇ
ПОЛІТИКИ США 2025 РОКУ**

Shatyllo D. M.,

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of International Relations, 3th year student,
292: International Economics Relations

**PROTECTIONISM IN THE MODERN ECONOMY: ANALYSIS OF THE
2025 US TARIFF POLICY**

Початок 2025 року став важливим моментом для світової економіки, адже саме тоді США різко змінили свій підхід до міжнародної торгівлі. Адміністрація країни запровадила масштабні імпорتنі мита, що означало фактичний відхід від політики вільної торгівлі, яка домінувала десятиліттями. Було встановлено базову ставку у 10% на більшість імпортних товарів, а для окремих секторів - ще вищі тарифи. У торговельному протистоянні з Китаєм ставки на деякий час сягали навіть 100%. Основною метою таких рішень декларувався захист американських виробників, зменшення залежності від іноземних поставок та стимулювання відродження національної промисловості. Центральною проблемою цього прецеденту стає вимірювана економічна раціональність: чи дійсно високі тарифи здатні генерувати довгостроковий позитивний ефект для національного багатства та промислової сили, чи він виступає лише інструментом політично вмотивованої зміни структури витрат економічних агентів [1].

Для розуміння справжньої природи тарифного тиску необхідно категорично відмовитися від спрощеного уявлення про мито як про звичайний фіскальний прикордонний збір. З позицій сучасної макроекономічної теорії тариф слід розглядати як складний, багатофакторний інструмент, що діє одночасно як непрямий податок на кінцеве споживання, як додаткове обтяження вартості проміжних

товарів та як репресивний фактор для інвестиційної активності. Тому будь-який тариф створює штучний розрив між ринковою вартістю продукту та його ціною всередині ізолюваної країни. Економічна система реагує на цей виклик через два основні канали. З одного боку, формується класичний шок пропозиції через канал цін, що проявляється у миттєвому зростанні витрат для тих вітчизняних фірм, які використовують імпортні компоненти у своїх виробничих ланцюгах. З іншого боку, активізується канал витрат, який провокує шок з боку попиту і діє як своєрідне екстрене економічне гальмо. Стикаючись із високим рівнем інституційної невизначеності та перспективою зростання цін, як домогосподарства, так і корпоративний сектор починають різко скорочувати свої видатки. Цей симбіоз двох шоків у короткостроковій перспективі може призвести до тимчасового стримування загальної споживчої інфляції виключно через раптове охолодження всієї економічної активності в державі [2, с. 5].

Найбільш дискусійною проблемою вимірювання цих ефектів залишається встановлення того, хто саме у кінцевому підсумку несе економічний тягар протекціонізму. Незважаючи на стійкі політичні наративи, які стверджують, що за тарифи розплачуються іноземні експортери шляхом вимушеного зниження власних цін для збереження ринку, сучасні дані кардинально спростовують цю гіпотезу. Зокрема, секторальні дослідження, проведені аналітиками Кільського інституту світової економіки, засвідчили вкрай низький рівень еластичності ціноутворення з боку зовнішніх постачальників: іноземні фірми погодилися поглинути лише близько 4% від загальної суми запроваджених мит. Натомість абсолютна більшість цього тягаря - 96%, лягла на плечі американських імпортерів. В умовах ринкової економіки такі надмірні витрати не можуть поглинатися підприємствами нескінченно, а отже, вони неминуче переносяться на кінцевих споживачів[2, с. 7].

Особлива небезпека обраної тарифної політики криється у її відкладених у часі структурних наслідках на процеси технологічного оновлення національної економіки. Статистика перших місяців після запровадження мит часто є оманливою: безпосередній вплив на індекси споживчих цін може бути завуальований тимчасовим рішенням американського бізнесу пожертвувати власною маржею

операційного прибутку. Компанії йдуть на цей крок заради збереження своєї ринкової частки та лояльності клієнтів в умовах тотальної торгової невизначеності. Проте такий внутрішній фінансовий ресурс корпоративного сектору є вкрай обмеженим. Експертні оцінки, засновані на даних федеральних резервних банків, свідчать, що у довгостроковій перспективі ситуація кардинально змінюється. Економіка вичерпує резерви для адаптації, і первинний шок витрат остаточно матеріалізується, перетворюючи інфляційний тиск на хронічне явище, зумовлене незворотними витратами на виробництво товарів та надання послуг [3].

Найбільш підступним наслідком цього економічного експерименту стає виникнення прихованого податку на модернізацію. Парадокс ситуації полягає в тому, що політика, спрямована на відродження американської промисловості, завдає їй найбільш чіпшого удару. Враховуючи, що значна частка критичного американського імпорту складається не з товарів широкого вжитку, а з високотехнологічного промислового обладнання, тотальні тарифи суттєво та штучно здорожують капітальні інвестиції. Зростання вартості засобів виробництва автоматично знижує рентабельність інвестиційних проєктів, що змушує компанії скасовувати або відкладати програми з оновлення основних фондів. Це явище штучно заморожує процеси автоматизації, що у підсумку обмежує довгостроковий потенціал зростання та знижує загальну цінову конкурентоспроможність вітчизняної промисловості на світових ринках [4, с. 3].

Для забезпечення максимальної об'єктивності при оцінці наслідків такого тарифного шоку необхідно також піддати критичному перегляду традиційні уявлення про ступінь імпоротної залежності США. На перший погляд, ця країна залишається відносно закритою економікою, де загальний обсяг імпорту традиційно становить порівняно невелику частку, коливаючись на рівні близько 14% від ВВП. Однак ці показники створюють небезпечну ілюзію автономності, оскільки вони не здатні відобразити реальної глибини інтеграції національної економіки у транснаціональні ланцюги створення доданої вартості. У сучасних умовах навіть ті товари, що мають маркування стовідсотково локального виробництва і збираються виключно на внутрішньому ринку, містять у собі іноземні компоненти, сировину або ліцензійні технології. Впровадження мит на ці базові

елементи провокує кумулятивний ефект подорожчання: на кожному наступному етапі переробки та створення фінального продукту початкова сума тарифу багаторазово множиться, збільшуючи кінцеву ціну[5].

З огляду на цей складний механізм, введені тарифи на початку 2025 року слугують переконливим доказом того, що протекціонізм у сучасному взаємопов'язаному світі є надзвичайно вартісною та економічно нераціональною стратегією. Головною жертвою такої політики стає не зовнішній конкурент, а власне населення, оскільки втручання у ринкову структуру глобальних витрат гарантовано призводить до масштабних втрат ефективності розміщення капіталу та гальмування технологічного розвитку нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Average tariff rate on all imports in the United States from 1821 to 2024, with estimated rate for 2025 under Trump's proposals / Statista. 2025. URL: <https://www.statista.com/statistics/1557485> (дата звернення: 16.04.2026).
2. Hinz J., Lohmann A., Mahlkow H., Vorwig A. America's Own Goal: Who Pays the Tariffs? Kiel : Kiel Institute for the World Economy, 2026. 14 p. (Kiel Policy Brief ; no. 201). URL: https://www.kielinstitut.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/fis-im-port/92fb3f30-07b8-4dcf-b2bc-fbefb831f1a1-KPB201_EN.pdf (дата звернення: 15.04.2026).
3. Hobijn B., Nechio F. The Effects of Tariffs on Inflation and Production Costs. *FRBSF Economic Letter*. 2025. No. 2025-12 (May 19). URL: <https://www.frbsf.org/research-and-insights/publications/economic-letter/2025/05/effects-of-tariffs-on-inflation-and-production-costs/> (дата звернення: 15.04.2026).
4. Barbiero O., Stein L. The Impact of Tariffs on Prices and Investment. *FRBSF Economic Letter*. 2025. No. 12. URL: <https://www.frbsf.org/wp-content/uploads/el2025-12.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).
5. Jordà Ò., Hobijn B., Nechio F. The Dynamic Effects of Tariffs on the Economy. *FRBSF Economic Letter*. 2026. No. 02. URL: <https://www.frbsf.org/research-and->

insights/publications/economic-letter/2025/11/economic-effects-of-tariffs/ (дата звернення: 15.04.2026).

Яцина О.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці,
факультет історії, політології та міжнародних відносин,
В9, Історія та археологія
Науковий керівник: кандидат історичних наук Христан Н.М.

**ПОЛІТИЧНА СУБ'ЄКТНІСТЬ АННИ ЯРОСЛАВНИ:
ФЕНОМЕН «REGINA ET DOMINA»**

Yatsyna O.V.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi,
Faculty of History, Political Science and International Relations,
B9, History and Archaeology
Scientific advisor: Candidate of Historical Sciences Khrystan N.M.

**THE POLITICAL SUBJECTIVITY OF ANNA YAROSLAVNA:
THE PHENOMENON OF “REGINA ET DOMINA”**

Політична історія середньовічної Європи XI століття характеризується інтенсифікацією династичних зв'язків для легітимізації влади та розширення сфер впливу. Одним із найбільш знакових прецедентів у системі матримоніальної політики київського князя Ярослава Володимировича став шлюб його доньки Анни з французьким королем Генріхом I Капетингом у 1051 році. Наше дослідження присвячене феномену політичної суб'єктності Анни Ярославни, чий статус королеви (*Regina*), зберігся навіть після смерті її першого чоловіка.

Аналіз латинських хронік Адама Бременського, Гіберта Ножанського й збережених королівських дипломів свідчить про унікальне становище Анни при французькому дворі. Її участь у державному управлінні, що підтверджує формула «*за згодою дружини моєї Анни*» та особистий кириличний підпис на державних актах, підкреслює високий рівень освіченості та політичної ваги вихованки київської княжої школи. Особливу увагу в роботі приділено її складному правовому статусу після вступу у другий шлюб із графом Раулем де Крепі,

що викликало значний резонанс у відносинах із Апостольським Престолом.

Перші роки у Франції вимагали від Анни значної адаптації, проте вона швидко здобула авторитет завдяки своїй освіченості та благочестю. Збережено лист Папи Римського Миколая II (1059 р.), у якому понтифік високо оцінює її чесноти, зазначаючи, що вона гідно «виконує свої королівські обов'язки». У 1052 році, Анна народила первістка, якому дала нетипове для Західної Європи грецьке ім'я – Філіп, на знак подяки за народження сина королева виконала свою обітницю, заснувавши у місті Санліс абатство Святого Вікентія. На порталі споруди міститься скульптурне зображення королеви з моделлю храму в руках та написом «Anne de Kiev».

Після смерті Генріха (4 серпня 1060 року) опікуном малолітнього короля став граф Бодуен (Балдуїн) V Фландрський. Хоча Анна формально не отримала статусу регента, її політичний вплив й надалі залишався значним. Її ім'я фігурує в низці державних хартій поруч із підписами короля та регента (зокрема, грамоти монастирям св. Луціана в Бове, св. Ніказія в Реймсі та Сен-Крепен-ле-Гран у Суассоні). Саме на суассонській грамоті 1063 року зберігся знаменитий кириличний підпис королеви. Незабаром після смерті чоловіка Анна віддається від активного придворного життя та оселяється у Санлізі. Саме там розгорнулася драматична історія її другого шлюбу з графом Раулем III де Крепі (Валуа), який був старшим за неї. За легендою, граф викрав королеву під час полювання, проте більшість істориків вважають шлюб добровільним. Цей шлюб викликав політичний та канонічний скандал, адже Рауль де Крепі розірвав шлюб зі своєю другою дружиною, Елеонорою де Мондідьє, аргументуючи це її зрадою, щоб одружитися з Анною. Архієпископ Реймський Жерве звернувся до Папи Олександра II зі скаргою на безпрецедентне порушення норм моралі. Апостольський Престол наказав Раулю негайно розірвати незаконний союз, а після його відмови – відлучив графа від церкви. Унікальність ситуації полягала в тому, що Анна уникла персонального відлучення і зберегла свій монарший статус. Вона продовжувала підписувати документи як королева. Зайнятість Папи Олександра II боротьбою з антипапою Гонорієм II не дозволила Риму вжити більш радикальних заходів. Згодом конфлікт

було вичерпано, і Рауль повернувся до королівського двору, фігуруючи в державних актах разом із Філіпом I.

Після смерті Рауля у 1074 році Анна повернулася до двору свого сина. Останній відомий документ за її участю датується 1075 роком (грамота абатству Понлевуа). На ньому міститься підпис: «*Signum Annae matris Philippi Regis*» («Підпис Анни, матері короля Філіпа»), вже без використання титулу *Regina*. Цей акт є останнім документальним свідченням її присутності у політичному житті Франції, після чого відомості про долю київської княжівни в історичних джерелах уриваються.

Аналіз життєвого шляху та державної діяльності Анни Ярославни дозволяє стверджувати, що її статус вийшов далеко за межі церемоніальної функції дружини монарха. Феномен її суб'єктності розкривається через безпосередню участь в управлінні державою, що підтверджується збереженими кириличними підписами на королівських дипломах, впливовим релігійним меценатством та участю в опікунській раді при малолітньому сині Філіпі I. Незважаючи на складні стосунки з Апостольським Престолом, пов'язані з її другим шлюбом із графом Раулем де Крепі, вона зуміла зберегти монарший титул (*Regina*) та політичну вагу. Постать Анни Київської є не лише беззаперечним доказом успішності західноєвропейського вектора матримоніальної дипломатії Ярослава Мудрого, але й яскравим прикладом політичної діяльності жінки в житті Франції XI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Anselm of Saint-Rémi. (1981). *Historia dedicationis basilicae S. Remigii apud Remos / Histoire de la dédicace de Saint Remi* (J. Hourlier, Trans. & Ed.). In *La Champagne bénédictine: Contribution à l'année Saint Benoît (480-1980)* (pp. 179–297).
2. Bogomoletz, W. V. (2005). Anna of Kiev: An enigmatic Capetian Queen of the eleventh century. A reassessment of biographical sources. *French History*, 19(3), 299–323.
<https://doi.org/10.1093/fh/crj032>
3. Lozinskij, G. (1929). La Russie dans la littérature française du Moyen Âge: La population et ses richesses. *Revue des études slaves*, 9(3-4), 258–261.

4. Zajac, T. (2016). *Gloriosa Regina* or 'alien queen'? Some reconsiderations on Anna Yaroslavna's queenship (r. 1050-1075). *Royal Studies Journal*, 3(1), 28–70. <https://doi.org/10.21039/rsj.v3i1.71>

ТЕХНІЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Кеньо І. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
факультет прикладної математики та інформатики, 2 курс,
124: Системний аналіз
Науковий керівник: Мельничин А. В., к.т.н.,
доцент кафедри теорії оптимальних процесів

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КОМП'ЮТЕРНОГО ЗОРУ У МОБІЛЬНОМУ ЗАСТОСУНКУ ДЛЯ ПРОСТОРОВОГО ТРЕКІНГУ ТА КОРЕКЦІЇ ЗОРОВИХ ПАТЕРНІВ “EYECOACH”

Keno I. V.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Applied Mathematics and Informatics, 2nd year student,
124: Systems Analysis
Scientific advisor: Melnychyn A. V., PhD in Technical Sciences,
Associate Professor of the Department of Optimal Process Theory

COMPUTER VISION-BASED MOBILE APPLICATION FOR SPATIAL TRACKING AND VISUAL PATTERN CORRECTION “EYECOACH”

У сучасну епоху глобальної цифровізації стрімке збільшення часу, який користувачі проводять перед екранами смартфонів та планшетів, спровокувало масштабне зростання захворювань зорової системи. Однією з найгостріших проблем сьогодення є так зване цифрове напруження зору (*Digital Eye Strain*), або комп'ютерний зоровий синдром. Головними причинами розвитку цієї патології є тривале статичне фокусування погляду на дисплеї на критично малій відстані, порушення ергономіки (зокрема, неправильний кут нахилу голови) та суттєве зниження частоти кліпання під час активного споживання контенту [4].

Хоча на ринку цифрової медицини існують мобільні застосунки з комплексами офтальмологічної гімнастики, їхнім фундаментальним

недоліком є відсутність зворотного зв'язку та механізмів об'єктивного контролю. Вони пропонують виключно пасивний контент (анімації або текстові інструкції), але не здатні відстежити, чи дійсно користувач виконує рухи очима, чи дотримується він правильної дистанції та кута нахилу голови. Це формує нагальну потребу у розробці інтерактивних систем нового покоління.

Застосування методів комп'ютерного зору (*Computer Vision*) та просторового трекінгу (*Spatial Tracking*) відкрило широкий спектр можливостей для створення застосунків, які не тільки пропонуватимуть комплекс вправ, а й автоматично, в реальному часі направляють та валідують взаємодію користувача під час тренування, що перетворює рутинну профілактику зору на активний, контрольований процес.

З огляду на це, **метою даної роботи** є розробка та програмна реалізація інтерактивного iOS-застосунку **“EYECOACH”**. Цей програмний комплекс покликаний повністю трансформувати підхід до гімнастики для очей, виступаючи у ролі віртуального тренера. На відміну від традиційних застосунків-каталогів, інтеграція методів біометричного трекінгу дозволяє системі буквально “бачити” користувача, відстежуючи правильність виконання кожного руху в процесі тренування [7]. Окрім прямої розминки м'язів, програма не блокуватиме пристрої у разі порушення ергономічних норм (наприклад, надмірного наближення до дисплея), а м'яко спрямовуватиме користувача за допомогою візуального та гаптивного зворотного зв'язку.

Для реалізації поставленої мети в межах дослідження було визначено та виконано такі **завдання**:

- проаналізовано наявні технологічні рішення у сфері *HealthTech* для профілактики порушень зору та виявлено їхні основні недоліки, такі як відсутність механізмів об'єктивного контролю виконання вправ;
- спроєктовано багаторівневу архітектуру мобільного застосунку, здатну аналізувати та опрацьовувати високочастотні потоки біометричних даних у режимі реального часу без втрати продуктивності інтерфейсу користувача;

- реалізовано програмні модулі для відстеження просторового положення голови та безперервного вимірювання дистанції до екрана з використанням *Apple TrueDepth API* та фреймворку *ARKit*, із реактивним та інклюзивним інтерфейсами на базі *SwiftUI*, що забезпечує миттєвий зворотний зв'язок (візуальний та гаптичний) для корекції зорових патернів і валідації вправ та дозволяє інтегрувати хмарну інфраструктуру на базі *Firebase* для надійної автентифікації користувачів, агрегації статистики тренувань з метою подальшого аналізу ефективності методик [1, 2, 5].

Фундаментом для побудови високонавантаженої системи біометричного трекінгу в реальному часі став нативний інструментарій екосистеми *Apple* з огляду на швидкість імплементації необхідних функцій. Розробка клієнтської частини застосунку “EYECOACH” здійснена мовою програмування *Swift*, вибір якої зумовлений її високою продуктивністю, безпекою керування пам'яттю та безперешкодним доступом до низькорівневих апаратних *API* пристрою [3]. Візуальний інтерфейс користувача (*UI*) спроектовано з використанням декларативного фреймворку *SwiftUI*. На відміну від імперативних підходів, дана архітектура, що базується на станах, дозволяє системі миттєво та плавно перемальовувати інтерфейс у відповідь на мікросміни біометричних показників користувача (наприклад, зміну дистанції до екрана), не викликаючи затримок або так званих “фризів” інтерфейсу.

Інноваційним ядром продукту є модуль комп'ютерного зору, сфокусований виключно на аналізі мікромоторики очних м'язів [6]. Взаємодія з апаратним забезпеченням камери *TrueDepth* реалізована через фреймворк *ARKit* (сесія *ARFaceTrackingConfiguration*). Програмна логіка трекінгу побудована на векторному аналізі: під час кожної ітерації (кадру) *ARKit* генерує об'єкт *ARFaceAnchor*, що містить високоточні дані про топологію обличчя. Для відстеження рухів очей алгоритм застосунку звертається до властивостей матриць трансформації, обчислюючи просторові вектори напрямку погляду відносно камери.

Математичний апарат застосунку аналізує ці вектори, що дозволяє системі з високою точністю визначати напрямок погляду користувача в реальному часі: вгору, вниз, вправо або вліво, а також визначати, чи заплющені очі користувача. Такий підхід дає

можливість “EYECOACH” не лише показувати анімацію гімнастики, а й здійснювати об’єктивну валідацію: система зараховує виконання елемента тренування лише тоді, коли фіксує правильний векторний рух очей заданої амплітуди.

Оскільки *ARFaceTrackingConfiguration* оновлює дані з частотою 60 кадрів на секунду, безперервна математична обробка матриць є ресурсомісткою задачею. Для збереження продуктивності та оптимізації енергоспоживання у застосунку імплементовано багатопотокову архітектуру (*Concurrency*). Усі складні векторні розрахунки винесено у фонові черги (*Background Threads*), тоді як головний потік (*Main Thread*) залишається вільним виключно для рендерингу оновлень *UI* та генерування миттєвого візуального або гаптичного відгуку на успішно виконану вправу.

Важливим компонентом екосистеми “EYECOACH” є також хмарна архітектура, необхідна для збору та аналізу отриманих даних. Для забезпечення безпечної автентифікації користувачів та синхронізації їхнього прогресу було інтегровано рішення *Firebase Cloud Firestore* від *Google* [5]. Використання цієї *NoSQL* бази даних дозволило ефективно структурувати масиви логів (тривалість сесій, точність та амплітуда виконання рухів, регулярність тренувань тощо). Агрегація таких даних створює потужний фундамент для майбутньої імплементції методів *Data Science*, що дозволить використовувати алгоритми машинного навчання (*Machine Learning*) для предиктивної аналітики та генерації максимально персоналізованих програм тренувань.

Окрему увагу під час проєктування “EYECOACH” приділено питанням інклюзивності (*Accessibility*) та ергономіки користувацького досвіду (*UX*). Оскільки цільовою аудиторією продукту є люди з підвищеним зоровим напруженням, інтерфейс оптимізовано для мінімізації зорового навантаження. Застосунок підтримує системну адаптацію розміру тексту (*Dynamic Type*) та повноцінний темний режим (*Dark Mode*), що суттєво знижує випромінювання синього світла від екрана. До того ж щоб звільнити користувача від необхідності вчитуватися в текстові інструкції під час гімнастики, у систему інтегровано функціонал аудіального супроводу. Віртуальний тренер-персонаж озвучує кожну дію, керуючи процесом тренування голосом, що робить взаємодію максимально природною та безпечною для

очей. У подальшому масштабуванні проєкту планується розширення можливостей біометричного аналізу шляхом інтеграції алгоритмів відстеження положення голови (*Head Pose Tracking*), що дозволить системі комплексно контролювати не лише мікромоторику очей, але й поставу та загальну дистанцію до екрана, формуючи цілісну картину цифрової ергономіки.

Отже, у рамках даної роботи було спроектовано та програмно реалізовано інноваційний iOS-застосунок “EYECOACH”, який пропонує якісно новий підхід до профілактики комп’ютерного зорового синдрому. Завдяки імплементації методів комп’ютерного зору та використанню апаратних можливостей камери через відповідний фреймворк, вдалося повністю трансформувати пасивне виконання офтальмологічних вправ у контрольований, інтерактивний процес.

Розроблений алгоритм векторного аналізу мікромоторики очей забезпечує високоточну об’єктивну валідацію дій користувача в реальному часі, зараховуючи вправи лише за умови їх правильного виконання. Використання сучасного стека технологій у поєднанні з багатопотоковим опрацюванням високочастотних даних гарантує високу продуктивність системи та миттєвий зворотний зв’язок. Водночас інтеграція хмарної інфраструктури *Firebase* формує надійне підґрунтя для безпечного зберігання даних та подальшого застосування методів *Data Science* для персоналізації тренувань. Таким чином, розроблена архітектура “EYECOACH” доводить високу ефективність та перспективність застосування технологій просторового трекінгу в сучасній індустрії превентивної цифрової медицини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ARKit: Tracking and visualizing faces. Apple Developer Documentation. 2023. URL: <https://developer.apple.com/documentation/ARKit/tracking-and-visualizing-faces> (дата звернення: 22.04.2026).
2. SwiftUI. Apple Developer Documentation. 2024. URL: <https://developer.apple.com/documentation/swiftui/> (дата звернення: 22.04.2026).
3. The Swift programming language. Swift.org. 2024. URL: <https://docs.swift.org/swift-book/documentation/the-swift-programming-language/> (дата звернення: 22.04.2026).

4. Coles-Brennan C., Sulley A., Young G. Management of digital eye strain. Clinical and Experimental Optometry. 2019. Vol. 102, No 1. P. 18-29. URL: <https://doi.org/10.1111/cxo.12798>.
5. Cloud Firestore. Firebase Documentation. 2023. URL: <https://firebase.google.com/docs/firestore> (дата звернення: 22.04.2026).
6. Szeliski R. Computer vision: Algorithms and applications. 2nd ed. Springer, 2022. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-34372-9>.
7. Vidal M., Wolf K., Schmidt A. Eye-tracking and head pose estimation on mobile devices. Proceedings of the 2012 ACM Annual Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI). 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/351865161_Eye_Tracking_Calibration_on_Mobile_Devices (дата звернення: 22.04.2026).

Паляниця О. Б.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
факультет прикладної математики та інформатики, аспірантка 1-го
курсу, F1: Прикладна математика

**ПРО ДОВЕДЕННЯ КОРЕКТНОСТІ ПОЧАТКОВО-КРАЙОВОЇ ЗАДАЧІ
ДЛЯ ІНТЕГРО-ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОГО РІВНЯННЯ ТИПУ ВОЛЬТЕРРА
ЗІ СЛАБОСИНГУЛЯРНИМ ЯДРОМ**

Palianytsia O. B.,

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Applied Mathematics and Informatics, 1st year PhD student,
F1: Applied Mathematics

**ON PROOF OF THE CORRECTNESS OF THE INITIAL-BOUNDARY-
VALUE PROBLEM FOR A VOLTERRE-TYPE INTEGRO-DIFFERENTIAL
EQUATION WITH A WEAKLY SINGULAR KERNEL**

Постановка задачі

Розглянемо в обмеженій однозв'язній області $D \subset \mathbb{R}^d$ ($d = 2, 3$) з межею ∂D задачу для параболічного інтегро-диференціального рівняння (ІДР) типу Вольєрра

$$\frac{\partial u}{\partial t}(x, t) - \mathcal{L}u(x, t) - \lambda Au(x, t) = f(x, t), \quad x \in D, \quad t \in [0, T] \quad (1)$$

із початковою умовою

$$u(x, 0) = w(x), \quad x \in D \quad (2)$$

та крайовою умовою Діріхле

$$u(x, t) = g(x, t), \quad x \in \partial D, \quad t \in [0, T]. \quad (3)$$

Тут $\mathcal{L}$ — еліптичний диференціальний оператор, $T > 0$, $\lambda > 0$ — задані константи, A — лінійний інтегральний оператор Вольєрра зі слабкосингулярним ядром

$$Au(x, t) = \int_0^t \frac{K(t, \tau)}{|t - \tau|^\alpha} u(x, \tau) d\tau,$$

де параметр сингулярності $\alpha \in [0,1)$, ядро $K(t, \tau): [0, T] \times [0, T] \rightarrow \mathbb{R}$, а $f: D \times [0, T] \rightarrow \mathbb{R}$, $w: D \rightarrow \mathbb{R}$ та $g: \partial D \times [0, T] \rightarrow \mathbb{R}$ є достатньо гладкими функціями у своїх областях визначення.

Коректність поставленої задачі
Функціональні простори та властивості операторів.
 Розглядається класичний ланцюжок вкладень просторів

$$V \hookrightarrow H \hookrightarrow V' \implies H_0^1(D) \hookrightarrow L^2(D) \hookrightarrow H^{-1}(D).$$

Вкладення $V \hookrightarrow H$ є компактним, а $H \hookrightarrow V'$ — неперервним і щільним [4, ст.~272, 274].

Білінійна форма $a(u, v) = -(\mathcal{L}u, v)_H$ є неперервною та коерцитивною завдяки нерівності Пуанкаре [4, ст.~262, 275]. Інтегральний оператор Вольтерра A зі слабкосингулярним ядром є неперервним лінійним у просторах $L^p(0, T; L^2(D))$.

Гомогенізація крайової умови. За теоремою про слід [4, ст.~258] задачу зведено до знаходження функції $v \in L^2(0, T; V)$, такої що

$$v' + \mathcal{L}v + \lambda Av = F, \quad v(x, 0) = v_0,$$

де $F \in L^2(0, T; V')$ та $v_0 \in L^2(D)$ — модифіковані права частина та початкова умова.

Для спрощення запису вважатимемо крайові умови однорідними та позначатимемо гомогенізований розв'язок v через u , а модифіковану праву частину F через f .

Абстрактне представлення. Початково-крайову задачу (1)–(3) зведено до операторного рівняння для $u(t) \in V$, що враховує крайову умову

$$\begin{cases} u' + \mathcal{L}u + \lambda Au = f, t \in (0, T), \\ u(0) = w. \end{cases}$$

Варіаційна постановка та метод Гальоркіна

Варіаційна постановка задачі. Шукаємо функцію u у просторі [4, ст.~252]

$$u \in W(0, T) = \left\{ u \in L^2(0, T; V) : \frac{\partial u}{\partial t} \in L^2(0, T; V') \right\}, \quad (4)$$

таку що $u(0) = w$, і для майже всіх $t \in (0, T)$ та $\forall v \in V$ виконується рівність [3, ст.~512]

$$\left\langle \frac{\partial u}{\partial t}(t), v \right\rangle_{V',V} + a(u(t), v) + \lambda(Au(t), v)_H = \langle f(t), v \rangle_{V',V}. \quad (5)$$

Метод

Гальоркіна.

Обираємо базис $\{v_j\}_{j=1}^{\infty}$ простору V та скінченновимірний підпростір $V_m = \text{span}\{v_1, \dots, v_m\}$ [3, ст.~513-514]. Наближений розв'язок шукаємо у вигляді

$$u_m(x, t) = \sum_{j=1}^m c_j^m(t) v_j(x).$$

Дискретна задача та її коректність

Початкові дані. Початковий стан визначається як ортогональна проєкція $u_m(x, 0) = P_m w$. За теоремою про проєкцію [2, ст.~132] маємо *сильну збіжність наближених початкових даних* $u_m(x, 0)$ до $w(x)$ в H при $m \rightarrow \infty$.

Система ІДР. Підставлення u_m у (5) приводить до системи ІДР відносно $\vec{c}(t) = \{c_1^m, \dots, c_m^m\}^T$:

$$\vec{c}'(t) + \mathbf{K} \vec{c}(t) + \lambda \int_0^t k(t, \tau) \vec{c}(\tau) d\tau = \vec{f}(t), \quad \vec{c}(0) = \vec{c}_0,$$

де $\mathbf{K}$ — матриця жорсткості, а $f_k(t) = \langle f(t), v_k \rangle$. Доведення існування та єдиності розв'язку системи здійснюється за принципом стискувальних відображень (теоремою Банаха про нерухому точку) [6, ст.~30-33].

Апріорні

оцінки

Енергетична рівність. Для $u_m \in V_m$ справедливо:

$$\left(\frac{\partial u_m}{\partial t}, u_m \right)_H + a(u_m, u_m) + \lambda(Au_m, u_m)_H = \langle f, u_m \rangle_{V',V}.$$

Оцінка доданків. Виразивши похідну квадрата норми, використавши коерцитивність форми $a(u_m, u_m) \geq \alpha_0 \|u_m\|_V^2$, а також застосувавши нерівності Коші-Шварца, Юнга та Мінковського до правої частини й інтегрального доданка Вольтерра, приходимо до загальної нерівності

$$\begin{aligned} \frac{1}{2} \frac{d}{dt} \|u_m(t)\|_H^2 + \frac{\alpha_0}{2} \|u_m(t)\|_V^2 &\leq C_1 \|u_m(t)\|_H^2 + \\ &+ C_2 \int_0^t (t - \tau)^{-\alpha} \|u_m(\tau)\|_H^2 d\tau + \frac{1}{2\alpha_0} \|f\|_V^2. \end{aligned}$$

Інтегральна нерівність. Позначимо $y(t) = \|u_m(t)\|_H^2$. Проінтегрувавши отриману диференціальну нерівність за часом від

0 до $s \in [0, T]$ та застосувавши *теорему Фубіні* для зміни порядку у подвійному інтегралі, приходимо до загальної оцінки:

$$\begin{aligned} y(s) &+ \alpha_0 \int_0^s \|u_m(t)\|_V^2 dt \leq \\ &\leq \underbrace{y(0) + \frac{1}{2\alpha_0} \int_0^s \|f(t)\|_V^2 dt}_{C_0} + \underbrace{(2C_1 + 2C_2 \hat{C}_T) \int_0^s y(t) dt}_{C_3}. \end{aligned} \quad (6)$$

Оцінка H -норми. Оскільки доданок із V -нормою є невід'ємним ($\alpha_0 \int_0^s \|u_m(t)\|_V^2 dt \geq 0$), його відкидання в лівій частині (6) лише посилить нерівність. Застосувавши *лему Грьонвалля-Беллмана* в інтегральній формі [4, ст.~625-626] та враховуючи, що $s \leq T$, отримуємо рівномірну за m оцінку наближеного розв'язку:

$$\|u_m(s)\|_H^2 \leq C_0 e^{C_3 T} = \text{const}. \quad (7)$$

Рівномірна обмеженість наближеного розв'язку

Дослідимо *рівномірну обмеженість послідовності наближених розв'язків* $\{u_m\}$ у просторі $L^\infty(0, T; H)$ та $L^2(0, T; V)$. Оскільки права частина нерівності (7) не залежить від часу s та індексу m , перейдемо до супремуму за $t \in [0, T]$. Враховуючи, що $\|u_m\|_{L^\infty(0, T; H)} = \text{esssup}_{t \in (0, T)} \|u_m(t)\|_H$, маємо:

$$\|u_m(t)\|_{L^\infty(0, T; H)} \leq C(\|u_m(0)\|_H^2, \|f\|_{L^2(0, T; V)}, T, K_0, \alpha, |\lambda|).$$

Тепер в (6) відкинемо невід'ємне $y(s) = \|u_m(s)\|_H^2$, посилюючи нерівність. Підставивши раніше отриману оцінку (7) в праву частину (6) та враховуючи, що $s \leq T$, отримуємо:

$$\|u_m(t)\|_{L^2(0, T; V)} \leq C(\|u_m(0)\|_H^2, \|f\|_{L^2(0, T; V)}, T, K_0, \alpha, |\lambda|).$$

В обох випадках константа C визначається вхідними даними та **не залежить від m** . Ідея отримання цієї оцінки наведена в [7, ст.~112].

Рівномірна обмеженість похідної за часом

Для обґрунтування граничного переходу в просторі $W(0, T)$ (4) необхідно встановити *рівномірну обмеженість похідної за часом* $\partial u_m / \partial t$ у просторі $L^2(0, T; V')$. Виразимо похідну з рівняння Гальоркіна. Використовуючи означення дуальної норми $\|\cdot\|_{V'} = \sup_{\|v\|_V=1} |(\cdot, v)|$, неперервність білінійної форми та неперервне вкладення $V \hookrightarrow H$ [4, ст.~272, 274], маємо для майже всіх $t \in (0, T)$:

$$\left\| \frac{\partial u_m}{\partial t}(t) \right\|_{V'} \leq \|f(t)\|_{V'} + C_a \|u_m(t)\|_V + C' \|Au_m(t)\|_H.$$

Піднісши отриману нерівність до квадрата і проінтегрувавши за часом від 0 до T , з урахуванням раніше доведеної рівномірної обмеженості u_m , отримуємо остаточну апіорну оцінку для похідної в $L^2(0, T; V')$:

$$\left\| \frac{\partial u_m}{\partial t} \right\|_{L^2(0, T; V')} \leq \text{const.} \quad (8)$$

Отже, послідовність похідних обмежена нормою, що **не залежить від m** .

Граничний перехід та існування слабкого розв'язку

Отримані раніше апіорні оцінки гарантують *рівномірну обмеженість послідовності наближених розв'язків* $\{u_m\}$ у просторі $W(0, T)$ [3, ст.~472]. Оскільки простір $W(0, T)$ є гільбертовим (а отже — рефлексивним) [2, ст.~135], будь-яка обмежена в ньому послідовність є **слабко відносно компактною** [2, ст.~58]. Завдяки рефлексивності $L^2(0, T; V)$ та за **теоремою Банаха–Алаоглу** [2, ст.~66], можна виділити підпослідовність (яку знову позначимо $\{u_m\}$) і граничну функцію $u \in W(0, T)$, такі що при $m \rightarrow \infty$:

$$u_m \rightharpoonup u \text{ (слабко) в } L^2(0, T; V), \quad (9)$$

$$\frac{\partial u_m}{\partial t} \rightharpoonup \frac{\partial u}{\partial t} \text{ (слабко) в } L^2(0, T; V'), \quad (10)$$

$$u_m \overset{*}{\rightharpoonup} u \text{ (*-слабко) в } L^\infty(0, T; H). \quad (11)$$

Збіжності (9) та (10) підтверджують належність граничної функції та її слабкої похідної до відповідних просторів, що гарантує включення $u \in W(0, T)$.

Для граничного переходу в операторі A слабкої збіжності недостатньо. За *теоремою Обена–Ліонса про компактність* [8, ст.~84], вкладення $W(0, T) \hookrightarrow L^2(0, T; H)$ є компактним. Отже, з рівномірно обмеженої послідовності $\{u_m\}$ можна виділити підпослідовність u_m , що збігається *сильно* до u в $L^2(0, T; H)$ при $m \rightarrow \infty$. Це гарантує збіжність скалярних добутків $(Au_m, v)_H \rightarrow (Au, v)_H$ завдяки неперервності оператора A .

Граничний перехід у рівнянні. Домножимо рівняння Гальоркіна на тестову функцію $\phi(t) \in C_c^\infty(0, T)$ та проінтегруємо на проміжку $[0, T]$:

$$\int_0^T \left[\left\langle \frac{\partial u_m}{\partial t}, v \right\rangle + a(u_m, v) + \lambda(Au_m, v)_H \right] \phi(t) dt = \int_0^T \langle f, v \rangle \phi(t) dt.$$

Переходимо до границі при $m \rightarrow \infty$ у кожному доданку [3, ст.~516]. Для похідної за часом з урахуванням (10) маємо:

$$\int_0^T \left\langle \frac{\partial u_m}{\partial t}, v \right\rangle \phi(t) dt \rightarrow \int_0^T \left\langle \frac{\partial u}{\partial t}, v \right\rangle \phi(t) dt.$$

Для білінійної форми завдяки неперервності та слабкій збіжності (9) справедливо:

$$\int_0^T a(u_m, v) \phi(t) dt = \int_0^T a(u_m, v \phi(t)) dt \rightarrow \int_0^T a(u, v) \phi(t) dt.$$

Для інтегрального доданка:

$$\int_0^T (Au_m, v)_H \phi(t) dt \rightarrow \int_0^T (Au, v)_H \phi(t) dt.$$

Гранична функція $u \in W(0, T)$ задовольняє точне варіаційне рівняння для майже всіх $t \in [0, T]$.

Виконання початкової умови. Існування розв'язку
Початкова умова. За теоремою про вкладення [4, ст.~356-357, 287] $W(0, T) \hookrightarrow C([0, T]; H)$. Тож функція $u(t)$ є неперервною зі значеннями в H , і $u(0)$ визначено коректно. Крім цього, оператор сліду $\gamma_0 u = u(0)$ зберігає слабку збіжність $u_m(0) \rightharpoonup u(0)$ в H . З іншого боку, наближені початкові дані $u_m(0)$ збігаються до w сильно в H , а отже, і слабо. Внаслідок єдиності слабкої границі в гільбертовому просторі [5, ст.~258], отримуємо $u(0) = w$.

Гранична функція $u \in W(0, T)$ задовольняє варіаційне рівняння та початкову умову, тож є *слабким розв'язком задачі (1)–(3)*.

Єдиність слабого розв'язку доводиться від супротивного через різницю розв'язків та застосування леми Грьонвалля-Беллмана.

Неперервна залежність від вхідних даних
Узагальнена оцінка для наближень. Оскільки $u_m(0) = P_m w$ є ортогональною проєкцією, за *нерівністю Бесселя* $\|u_m(0)\|_H \leq \|w\|_H$. Підсумовуючи отримані раніше оцінки в просторах $L^\infty(0, T; H)$ та $L^2(0, T; V)$, отримуємо оцінку, де права частина не залежить від m :

$$\|u_m\|_{L^\infty(0, T; H)} + \|u_m\|_{L^2(0, T; V)} \leq C(\|w\|_H + \|f\|_{L^2(0, T; V)}).$$

Граничний перехід. Переходячи до нижньої границі ($\liminf_{m \rightarrow \infty}$) з урахуванням слабких збіжностей, маємо фінальну оцінку для граничної функції u :

$$\|u\|_{L^\infty(0, T; H)} + \|u\|_{L^2(0, T; V)} \leq C \cdot (\|w\|_H + \|f\|_{L^2(0, T; V)}).$$

Оскільки константа $C > 0$ не залежить від вхідних даних, доведено неперервну залежність розв'язку від w та f . Отже, **задача коректна**.

Перехід до класичного розв'язку

Застосування безсіткових методів високого порядку вимагає розв'язку $u \in C^{2,1}(\bar{D} \times [0, T])$. Згідно з *теоремою про вкладення Соболева та умовами регулярності* [1, ст.~85], достатньо, щоб розв'язок належав простору $u \in H^4(D)$. Це накладає наступні вимоги. Функція джерела $f \in L^2(0, T; H^2(D))$, $\frac{\partial f}{\partial t} \in L^2(0, T; L^2(D))$. Початкова умова $w(x)$ визначає «стартову» регулярність, яка може успадковуватися через інтегральний оператор. Вимагається $w \in H^4(D) \cap H_0^1(D)$ та виконання умов узгодженості вищого порядку на межі ∂D . Для контролю похідної u_t вимагається обмеженість похідної ядра *інтегрального оператора* $K(t, \tau)$ за t (напр., $K_t \in L^2(0, T)$). Для застосування методів високого порядку межа ∂D має бути достатньо гладкою $\partial D \in C^4$.

Висновки

Доведено коректність поставленої задачі, що дає строге теоретичне обґрунтування для подальшого застосування комбінації методу Рунге та радіальних базисних функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Adams R. A., Fournier J. J. F. Sobolev Spaces, 2nd Edition. Elsevier, Oxford (2003).
- [2] Brezis H. Functional Analysis, Sobolev Spaces and Partial Differential Equations. Springer, New York (2011).
- [3] Dautray R., Lions J.-L. Mathematical Analysis and Numerical Methods for Science and Technology, Vol. 5: Evolution Problems I. Springer-Verlag, Berlin (2000).
- [4] Evans L. Partial Differential Equations. American Mathematical Society, Providence (1998).
- [5] Kreyszig E. Introductory Functional Analysis with Applications. John Wiley & Sons, New York (1978).
- [6] Prüss J. Evolutionary Integral Equations and Applications. Birkhäuser, Basel (2012).
- [7] Showalter R. E. Monotone Operators in Banach Space and

Nonlinear Partial Differential Equations. American Mathematical Society, Providence (1997).

[8] Simon J. Compact sets in the space $L^p(0, T; B)$. *Ann. Mat. Pura Appl.* **146 (1)** (1987) 65–96.

Саргсян В. А., Бабій М. О., Кірясов Н. В.
Ужгородський національний університет,
м. Ужгород, фізичний факультет,
студенти 2-го курсу, 163 Біомедична інженерія
Науковий керівник: Шафраньош І. І.

ФОТОЛЮМИНЕСЦЕНЦІЯ МОЛЕКУЛ АЗОТИСТОЇ ОСНОВИ ДНК ТИМІНУ

Sarhsyan V. A., Babii M. O., Kiriasov N. V.
Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Faculty of Physics
2nd year students,
163 Biomedical Engineering
Supervisor: Shafranyosh I. I.

PHOTOLUMINESCENCE OF THE DNA NITROGENOUS BASE THYMINE MOLECULES

Вступ. Експериментальні та теоретичні дослідження за участю біологічно важливих молекул (ДНК, РНК та їхніх азотистих основ, нуклеотидів і нуклеозидів) перебувають у центрі уваги сучасної наукової спільноти. Ці роботи мають широкий спектр застосування, що охоплює радіаційну фізику, біофізику, медицину, радіологію та радіобіологію.

У радіаційній терапії пучки високоенергетичних частинок спричиняють цілеспрямоване руйнування живих клітин. Встановлено, що вирішальний внесок у деструкцію біологічних макромолекул вносять вторинні низькоенергетичні електрони, які масово генеруються при первинній іонізації молекул води та самих нуклеїнових кислот [1]. Розуміння цих механізмів є критично важливим для з'ясування природи фотоіндукованого впливу на складні біологічні структури.

Окрім іонізуючого випромінювання, значний інтерес становить токсичний вплив неіонізуючого ультрафіолетового (УФ) випромінювання. Необхідно детально дослідити механізми цього ефекту на фундаментальному рівні — як саме відбувається руйнування хімічної та

просторової структури ДНК і РНК. Поглинене нуклеїновими кислотами УФ-випромінювання запускає каскад небезпечних фотохімічних реакцій (зокрема, утворення циклобутанових піримідинових димерів), що потенційно призводить до мутацій та пошкодження генетичного коду.

Окрім фундаментального наукового значення, вивчення процесів пошкодження ДНК і РНК на субатомному рівні є необхідною передумовою для вдосконалення методів променевої терапії онкологічних захворювань та розробки нових стратегій радіозахисту й діагностики.

Експеримент. Явище фотолюмінесценції тиміну вивчалось з використанням сучасного високочутливого спектрофлуориметра RF-6000 виробництва компанії Shimadzu. Цей прилад дозволяє проводити точні вимірювання спектрів збудження та емісії в широкому оптичному діапазоні. В якості потужного джерела збуджуючого випромінювання слугувала ксенонова лампа, спектр випромінювання якої від 200 нм (глибокий ультрафіолет) до 900 нм (ближня інфрачервона область). Блок-схема експерименту показана на рис. 1.

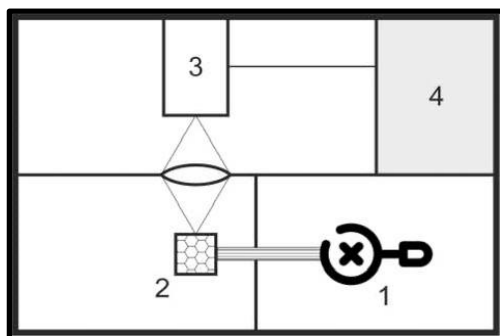

Рис. 1: Блок-схема експерименту з дослідження фотолюмінесценції водного розчину молекул тиміну: 1 – ксенонова лампа; 2 – кювета з досліджуванним розчином тиміну; 3 – дифракційний монохроматор; 4 – вихід на ПК.

Для приготування досліджуваних зразків був використаний розчин тиміну, на основі бідистильованої води та препарату виробництва фірми Sigma-Aldrich із заявленою чистотою не менше 99%.

Результати та їх обговорення. В ході проведених експериментів були отримані нові дані про фотолюмінесценції нейтрального водного розчину тиміну. Було зафіксовано типовий спектр фотолюмінесценції водного розчину тиміну, що був збуджений випромінюванням ксенонової лампи з довжиною хвилі $\lambda_{ex} = 275$ нм, показана на рис.2 (див. рис. 2).

В результаті досліду було виявлено важливу особливість отриманих даних загальний вигляд та форма спектра люмінесценції практично залишаються незмінними при плавній варіації довжини хвилі збуджуючого світла в діапазоні від 200 нм до 280 нм. Це свідчить про те, що випромінювальний перехід відбувається з найнижчого коливального підрівня першого збудженого синглетного електронного стану незалежно від початкового рівня збудження (виконання правила Каші для складних багатоатомних молекул).

Отримана крива фотолюмінесценції має чітко виражений довгохвильовий поріг поглинання поблизу довжини хвилі 280 нм та широким максимумом емісії у спектральній області 320 нм. Ймовірно зафіксована фотолюмінесценція за своєю фізичною природою відображає саме флуоресценцію (випромінювальний перехід між станами однакової мультиплетності $S_1 \rightarrow S_0$). При цьому фосфоресценція (перехід $T_1 \rightarrow S_0$) у експериментальних умовах не спостерігається.

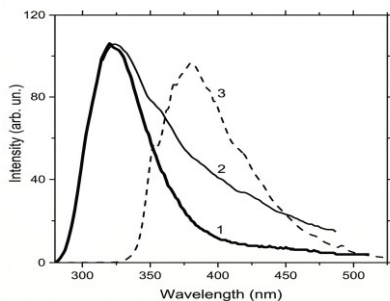

Рис. 2. Фотолюмінесценція тиміну: 1 - ініційована випромінюванням ксенонової лампи з довжиною хвилі 275 нм (наші результати); 2 – дані роботи [2]; 3 - дані роботи [3]

Відсутність фосфоресценції в даному випадку пояснюється кількома чинниками. По-перше, ефективне інтеркомбінаційне перетворення в триплетний стан (T_1) тиміну та його подальший радіаційний

розпад зазвичай потребують використання жорстких матриць та криогенних температур. Це необхідно для мінімізації процесів безвипромінювальної дезактивації збудження. По-друге, критичний вплив мають природа розчинника, рівень рН середовища та наявність розчиненого кисню, який виступає потужним гасником триплетних станів. Розходження отриманих даних зі спектральними результатами інших дослідників [2, 3] у положенні максимуму та інтенсивності смуг можуть бути зумовлені різницею в концентраціях розчинів, ефектами самопоглинання або специфічною чутливістю реєструючої апаратури. Також імовірним є утворення молекулярних агрегатів тиміну в умовах експериментів інших авторів.

Окрему увагу слід приділити порівнянню з люмінесценцією тиміну в паровій фазі [4], ініційованою електронним ударом (100 eV). На відміну від оптичного збудження, зіткнення високоенергетичних електронів з ізольованими молекулами у вакуумі призводить до їх інтенсивної фрагментації. Спектр емісії у такому випадку формується переважно за рахунок дисоціативного збудження (зокрема з одночасною іонізацією) та переходів між рівнями фрагментів і молекулярних іонів у діапазоні 200–500 нм.

Висновки. За допомогою спектрофлуориметра RF-6000 (Shimadzu) досліджено фотолюмінесценцію водного розчину тиміну. Встановлено широку безструктурну смугу флуоресценції з порогом збудження ~280 нм та максимумом емісії при ~320 нм. Підтверджено виконання правила Каші та синглетний характер переходу ($S_1 \rightarrow S_0$); триплетні переходи гасяться розчинником. Зіставлення з даними [2–5] виявило розбіжності, що відкриває перспективи дослідження впливу концентрації, рН та розчинника на фотофізичні властивості компонентів ДНК.

Прикладне значення та перспективи

Результати мають значення для: 1) онкології та радіотерапії — аналіз каналів релаксації тиміну сприяє створенню радіосенсибілізаторів і радіопротекторів; 2) нанобіотехнологій та діагностики — фотофізика нуклеотидних основ є базою для флуоресцентних біосенсорів і ДНК-зондів; 3) дерматології — вивчення механізмів УФ-пошкодження ДНК необхідне для розробки сонцезахисних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Xie J., Gong L., Zhu S., Yong Y., Gu Z., Zhao Y. Emerging Strategies of Nanomaterial-Mediated Tumor Radiosensitization. *Advanced Materials*. 2019. Vol. 31, Iss. 14. P. 1802244.
2. Morsy M. A., Al-Somali A. M., Suwaiyan A. Fluorescence of Thymine Tautomers at Room Temperature. *Journal of Physical Chemistry B*. 1999. Vol. 103, No. 50. P. 11205–11210.
3. Udenfriend S., Zaltman P. Fluorescence characteristics of purines, pyrimidines, and their derivatives: Measurement of guanine in nucleic acid hydrolyzates. *Analytical Biochemistry*. 1962. Vol. 3, Iss. 1. P. 49–59.
4. Shafranyosh I. I., Sukhoviya M. I. Electron impact excitation of gas-phase thymine molecules. *Optics and Spectroscopy*. 2007. Vol. 102, Iss. 4. P. 503–505.
5. Gustavsson T., Bányász Á., Lazzarotto E., Markovitsi D., Scalmani G., Frisch M.J., Barone V., Improta R. Singlet excited-state behavior of uracil and thymine in aqueous solution: A combined experimental and computational study of 11 uracil derivatives. *Journal of the American Chemical Society*. 2006. Vol. 128, No. 2. P. 607–619.

Сенюра Ю. В.,

Навчально-виховний комплекс “Інженерно-економічна школа –
Львівський економічний ліцей”, м. Львів, учень 11 класу
Науковий керівник: Мельничин А. В.

СИСТЕМА ПРОГНОЗУВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ НА БАЗІ КЛАСИЧНОГО ТА СУЧАСНОГО ПІДХОДІВ

Seniura Y. V.,

Educational Establishment "Lviv Economic Lyceum", Lviv,
11th grade student
Scientific supervisor: Melnychyn A. V.

A SYSTEM FOR FORECASTING THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE BASED ON CLASSICAL AND MODERN APPROACHES

Демографічна криза в Україні, посилена наслідками повномасштабної військової агресії, зумовлює необхідність впровадження новітніх методів прогнозування для стратегічного планування відновлення держави. Традиційні статистичні методи демографічного прогнозування не завжди дозволяють повною мірою врахувати взаємозв'язок між основними демографічними показниками та приховані закономірності у часових рядах. Тому доцільним є застосування сучасних методів машинного навчання, які забезпечують більшу гнучкість моделей та підвищення точності прогнозів.

Метою моєї роботи було порівняти ефективність та доцільність використання систем штучного інтелекту та методу Монте-Карло для прогнозування демографічної ситуації України.

Існує безліч методів для кількісного прогнозування, які доцільно використовувати в тому чи іншому випадку. Для досягнення високої точності в демографічних дослідженнях необхідно застосовувати стохастичні методи, здатні враховувати випадкові збурення в інтенсивності руху населення [4]. Оскільки ключові показники (чисельність, народжуваність, смертність та сальдо міграції) регулярно фіксуються у вигляді часових рядів, це створює надійну базу для кількісного моделювання.

Чисельність населення є інтегральним показником

довготривалих демографічних процесів [2]. Проте використання лише цього показника обмежує точність аналізу. Тому в основу розробленої методики покладено фундаментальне рівняння демографічного балансу:

$$P_{t+1} = P_t + (N_t - M_t) + (I_t - E_t),$$

де P_t – чисельність населення на початок року t , N_t (*Natality*) – кількість народжених, M_t (*Mortality*) – кількість померлих, I_t (*Immigration*) – кількість іммігрантів, E_t (*Emigration*) – кількість емігрантів.

Емпіричну основу дослідження склали офіційні статистичні дані Державної служби статистики України (Держстат) за період з 2003 по 2021 рік, а також неофіційні оціночні дані за період воєнного стану (2022-2025 рр.) у зв'язку з відсутністю державної статистики за воєнний період [1].

Для моделювання нелінійних демографічних втрат від надзвичайних подій запропоновано авторський метод коригування прогнозів через інтегральний коефіцієнт катаклізму K_s . Він виступає як мультиплікативна дельта, що формалізує перехід системи у стан хаосу.

Точкою відліку для розрахунку обрано дані 2014 року (початок АТО/ООС та окупація Криму). Це дозволяє застосовувати метод історичної аналогії. Відомо, що станом на початок 2014 року населення України становило приблизно 45,2 млн осіб, а після втрати контролю над частиною територій підконтрольне населення склало близько 42,7 млн осіб активна дестабілізація торкнулася приблизно 2,5 умовних адміністративних одиниць (Крим та частини Донецької і Луганської областей). Таким чином, локальний конфлікт призвів до миттєвого скорочення населення на 5,5%. На основі цього виведено базовий коефіцієнт локального катаклізму:

$$K_{s,2014} = \frac{P_{sub}}{P_{total}} \approx 0,9451$$

Визначаємо частку населення, що “вилучається” з національної системи одним ураженням регіоном, тобто поняття питомої інтенсивності катаклізму на один регіон (I_r):

$$I_r = \frac{1 - K_{2014}}{N_{2014_{affected}}} = \frac{1 - 0,9451}{2,5} = \frac{0,0549}{2,5} \approx 0,02196$$

Виділяємо 19 найбільш уражених областей (включаючи прифронтові, прикордонні та ті, що знаходяться під постійною загрозою). Для решти 5 регіонів (умовний західний кластер) ми приймаємо нульову або залишкову інтенсивність шоку в межах даної формули. Це дозволяє уникнути статистичного перевантаження моделі та отримати більш реалістичний коефіцієнт ($N_{total} = 19$):

$$K_s = 1 - (I_r \cdot N_{total}) = 1 - (0,02196 \cdot 19) = 1 - 0,41724 = 0,58276 \approx 0,583.$$

Отримане значення 0.583 інтегрується в рівняння демографічного балансу як коригуючий множник для міграційних процесів та смертності. У поєднанні з методом Монте-Карло це дозволяє моделювати ймовірнісний коридор катастрофи, де нижня межа визначається максимальним шоком K_s .

Для зручності використання розробки також було прийнято рішення розробити графічний інтерфейс системи, який включає в себе наступні модулі (вкладки):

1) Модуль конфігурації та управління даними (Вкладка “Параметри та Запуск”) (рис. 1-2). Головна вкладка, яке забезпечує підготовку системи до розрахунків. Вона містить імпорт даних, налаштування часових меж, вибір факторів впливу та поле для введення коефіцієнта катаклізму K_s .

2) Модуль візуалізації прогнозів (Вкладка “Графік прогнозу”) (рис. 3). Дана вкладка стає доступною після успішного завантаження даних та виконання аналізу. Вона призначена для відображення інтегрованих графіків *Matplotlib* безпосередньо у вікні програми, наочного порівняння інерційного сценарію та сценарію катаклізму, візуалізації “коридору імовірності” за результатами стохастичного моделювання Монте-Карло.

3) Модуль експорту отриманого результату (Вкладка “Експорт таблиці”) (рис. 4). Цей модуль дає можливість збереження результатів моделювання у форматах *.xlsx, *.csv або оформленого звіту у форматі *.pdf для подальшого використання та аналізу.

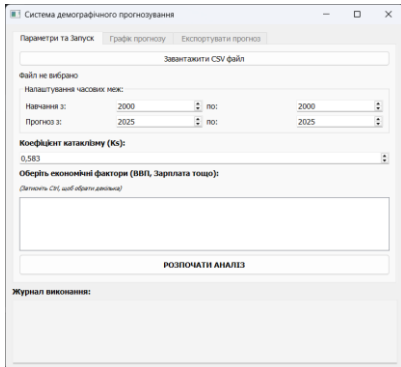

Рис. 1. Інтерфейс програми, вкладка “Параметри та Запуск”

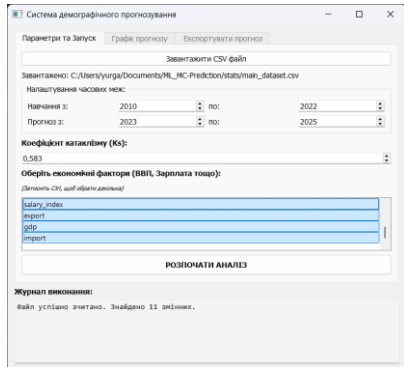

Рис. 2. Інтерфейс програми, вкладка “Параметри та Запуск”

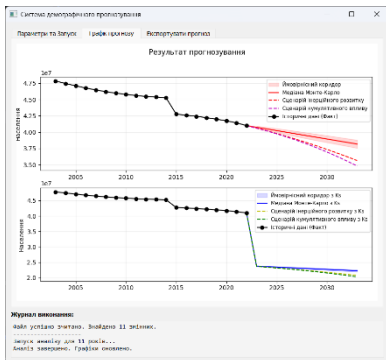

Рис. 3. Інтерфейс програми, вкладка “Графік прогнозу”

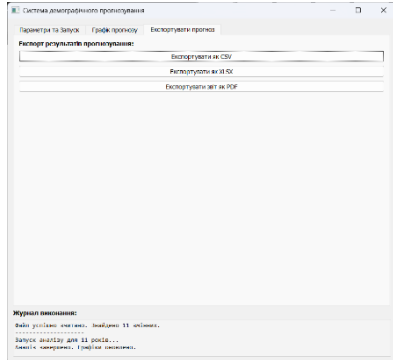

Рис. 4. Інтерфейс програми, вкладка “Експортувати прогноз”

На другому графіку на рис. 3 чітко візуалізовано момент впровадження інтегрального коефіцієнта $K_s = 0.583$. Прогнозні лінії регресії миттєво падають з позначки ~41 млн до рівня 23–24 млн осіб у 2023 році, що відповідає розрахованому нами обсягу втрати системної

цілісності через війну.

Розроблений в результаті дослідження програмний комплекс довів свою ефективність як інструмент стрес-тестування. Завдяки модальності та можливості динамічної зміни коефіцієнта катаклізму K_s , модель може бути використана для оцінки ефективності державних програм репатріації чи економічного відновлення: будь-яке покращення показників ВВП або безпекової ситуації миттєво відобразиться на прогнозних кривих, дозволяючи розраховувати необхідні ресурси для стабілізації населення.

Застосування розробки має високе прикладне значення. Програмний комплекс буде корисним для державних органів (Міністерства економіки, Міністерства соціальної політики) при розрахунках навантаження на пенсійну систему, плануванні повоєнного відновлення інфраструктури, а також для оцінки ефективності майбутніх національних програм з репатріації та повернення вимушених переселенців. У подальших дослідженнях планується інтеграція моделі з реальними даними геолокації та мобільних операторів для деталізації прогнозів по кожній окремій області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <https://stat.gov.ua/> (дата звернення: 05.01.2026).
2. Лучко М., Шестерняк М. Статистичні методи прогнозування розвитку демографічних показників України: контекст застосування. Журнал європейської економіки. 2021. Т. 20, № 1. С. 191-212. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1527> (дата звернення: 10.01.2026).
3. An Introduction to Statistical Learning / G. James et al. 2nd ed. New York, NY : Springer US, 2021. 612 p. URL: <https://doi.org/10.1007/978-1-0716-1418-1> (дата звернення: 19.01.2026).
4. Hyndman R. J., Athanasopoulos G. Forecasting: principles and practice. 3rd ed. Melbourne : OTexts, 2021. URL: <https://otexts.com/fpp3/> (дата звернення: 20.01.2026).
5. Metropolis N., Ulam S. The Monte Carlo Method. Journal of the American Statistical Association. 1949. Vol. 44, No 247. P. 335-341. URL:

<https://doi.org/10.1080/01621459.1949.10483310> (дата звернення: 01.02.2026).

Телюк М. Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
факультет прикладної математики та інформатики, аспірант, F1:

Прикладна математика

Науковий керівник: доцент Ящук Ю.О.

**ПІДВИЩЕННЯ ТОЧНОСТІ ДЕТЕКЦІЇ АВІАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ НА СУ-
ПУТНИКОВИХ ЗНІМКАХ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ОПТИМІЗА-
ЦІЇ ПРОСТОРОВИХ АУГМЕНТАЦІЙ**

Teliuk M. B.

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,

Faculty of Applied Mathematics and Informatics, PhD student, F1: Ap-
plied mathematics

Research supervisor: Associate Professor Yashchuk Y.O.

**IMPROVING THE ACCURACY OF AIRCRAFT DETECTION IN
SATELLITE IMAGERY THROUGH THE USAGE AND OPTIMIZATION OF
SPATIAL AUGMENTATIONS**

Сьогодні людство має практично необмежений доступ до супутникових знімків високої роздільної здатності, які щоденно генерують величезні масиви візуальної інформації. Цей безперервний потік даних відкриває надзвичайні можливості для моніторингу земної поверхні майже в режимі реального часу. Проте ручний аналіз таких об'ємів зображень став фізично неможливим, що робить автоматизацію ключовою вимогою сучасності. Саме тому розробка швидких та точних алгоритмів комп'ютерного зору для обробки аерокосмічних даних перетворилася на одне з вагомих завдань комп'ютерного зору. Знаходження та класифікація літаків на зображеннях земної поверхні є однією з затребуваних задач для систем глобального спостереження.

Фундаментальна слабкість класичних підходів знаходження та класифікації об'єктів на супутниковому знімку полягає в тому, що вони часто ігнорують просторову та геометричну природу об'єктів на фоні землі та різних покриттів. Якщо застосувати сучасні алгоритми нейронних мереж з базовими налаштуваннями для просторових

аугментацій навчальних даних, вони показуватимуть низьку точність [2], адже стандартні методи можуть викривлювати супутникові зображення модифікацією перспективи або зміщенням. Моделі в такому випадку починають фокусуватися на спотворених ознаках, таких як деформовані образи літаків, і дають серйозні збої при зміні кута зображення [3].

Для розв'язання цієї проблеми у даному дослідженні пропонується використати архітектуру YOLO26n у поєднанні зі спеціалізованим конвеєром просторових аугментацій. Замість того щоб ускладнювати саму мережу, ми змінили підхід до тренувальних даних, впровадивши агресивне масштабування та повне обертання зображень. Наш підхід свідомо уникає штучних спотворень перспективи, що дозволяє зберегти природну геометрію об'єктів та їхніх тіней. Таке фізично обґрунтоване налаштування допомагає суттєво підвищити точність знаходження та класифікації без збільшення обчислювального навантаження, що є ідеальним сценарієм для інтеграції алгоритму в автономні системи.

Про набір даних. Апробація даного підходу відбуватиметься на літальних апаратах. Експериментальна база нашого дослідження спирається на об'єднаний набір супутникових знімків аеродромів, які містять на собі літаки радянського виробництва, зібраних власноруч завдяки ресурсу Google Earth Pro, а також зі знімків взятих із джерела[1], що містять літаки європейського та американського виробництва. У об'єднаному наборі міститься 1689 зображень, розподілених між 5 класами які визначають основні ролі літальних апаратів на супутникових знімках: helicopter (гелікоптер) , transport (транспортний літак), recon/refuel (розвідник або заправник), fighter (винищувач), bomber (бомбардувальник). Вибір класів зумовлений метою швидкої класифікації льотного засобу з точки зору його можливих дій.

Головною особливістю та одночасно складністю цього датасету є екстремальна варіативність розмірів об'єктів: в одному масиві даних співіснують відносно крихітні літаки-винищувачі та масивні стратегічні бомбардувальники, чия площа у пікселях може відрізнятися в десятки разів. Також наявні зображення не відрізняються сезоном та погодними умовами, що можуть негативно вплинути на навчання нейронної мережі через відсутність різноманітності об'єктів.

Стратегія аугментації супутникових зображень. Супутникові дані позбавлені звичного для нас розуміння "верху" та "низу", а просторова роздільна здатність знімків робить масштаб об'єктів вкрай нестабільним. В одному масиві даних ціль може займати як величезну площу, так і губитися на рівні кількох пікселів. Компенсуючи ці виклики, наша стратегія базується на максимальній просторовій інваріантності: алгоритм постійно обертає зображення та сильно змінює їхній масштаб під час тренування. Це позбавляє мережу можливості прив'язатися до фіксованої орієнтації літака та гарантує, що вона навчиться розпізнавати специфічні контури авіації незалежно від того, під яким кутом чи з якої висоти на неї дивиться сенсор.

Водночас критично важливо було не перенаситити дані аугментаціями та зберегти їхню фізичну достовірність. Ми свідомо відмовилися від штучних спотворень перспективи та геометричного скосу, оскільки вони руйнують геометрію літаків і деформують їхні тіні на бетоні. Захистивши ці базові властивості, ми зосередилися на розширенні контексту за допомогою композитної аугментації Mosaic. Склеюючи різні фрагменти аеродромів в одне зображення і додаючи варіативність освітлення через канал яскравості, ми навчили модель ігнорувати складний фон і впевнено знаходити ціль за будь-якої погоди.

Логічним продовженням просторової оптимізації став цільовий підхід до фотометричних перетворень у просторі HSV, який дозволив відокремити фізичну природу матеріалів від мінливих умов середовища. Ми звели зміну базового відтінку до абсолютного мінімуму, аби запобігти генерації нереалістичних кольорових артефактів. Натомість діапазони насиченості та яскравості були навмисно та суттєво розширені. Такий асиметричний баланс діє як симулятор різних погодних умов та сезонів: він проводить нейромережу через усі пори року та атмосферні явища, змушуючи її розпізнавати літаки як на тлі яскраво-зеленої весняної трави, так і посеред осіннього степу. У результаті алгоритм припиняє покладатися на нестабільний колір фону, формуючи незалежність від сезонних та добових змін на знімках.

Результати навчання нейронних мереж та їх порівняння. Для об'єктивної оцінки розробленого підходу обидві моделі навчалися протягом 400 епох на ідентичному наборі з 1689 тренувальних

зображень, з подальшою валідацією та фінальним тестуванням на вибірці з 240 складних зображень. Аналіз метрик виявив суттєву трансформацію поведінки алгоритму. Найбільш значним досягненням оптимізованої моделі став стрімкий ріст точності на 4,6%, а також підвищення базової здатності виявляти об'єкти на 2,4%. З фізичної точки зору це означає, що завдяки застосуванню композитної генерації Mosaic та фотометричних зсувів нейромережа навчилася ефективно ігнорувати складний фон.

Метрика	Без аугментацій	З аугментаціями	Різниця
Precision	0.8524	0.8987	+0.0463
Recall	0.8216	0.8163	-0.0053
mAP@50	0.8483	0.8725	+0.0242
mAP@50-95	0.6609	0.6571	-0.0038

Таблиця 1. Порівняння результатів нейронних мереж

Водночас впровадження агресивних просторових аугментацій зумовило компроміс. Метрика повноти зазнала мінімального зниження — оскільки модель стала суворіше оцінювати цілі, вона почала відкидати найбільш розмиті або сумнівні артефакти. Цікавим є незначне падіння метрики суворого позиціювання рамок mAP@50-95. Це явище напряму пов'язане із геометрією стандартних горизонтальних обмежувальних рамок, які використовує архітектура YOLO. Оскільки наша стратегія застосовує повне обертання, мережі стає математично складніше описати діагонально орієнтований видовжений літак за допомогою горизонтального прямокутника, який неминуче захоплює багато "порожнього" бетону по кутах.

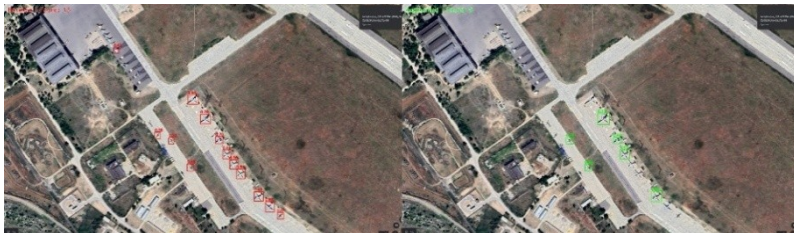

Рисунок 1. Результати, що показують перевагу нейромережі без аугментацій

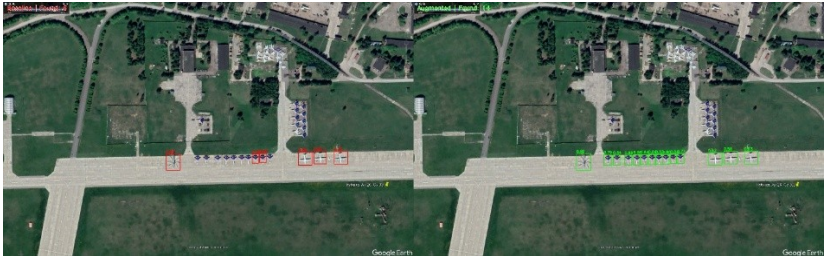

Рисунок 2. Результати, що показують перевагу неймережі з аугментаціями

Дослідження підтвердило, що просторові та кольорові аугментації підвищують надійність моделі YOLO26n при аналізі супутникових знімків. Завдяки представленому моделюванню контексту точність детекції зросла майже на 5%. Водночас результати виявилися компромісними: на ідеальних та стандартних знімках базова модель іноді працює краще. Натомість оптимізована модель з аугментаціями виграє на складних кадрах, розпізнаючи об'єкти під будь-яким кутом та за різного освітлення. Незначне зниження щільності рамок (mAP@50-95) є лише очікуваним наслідком навчання на обернених зображеннях, що компенсується загальним зростанням стабільності розпізнавання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. MAR20 Computer Vision Model. Roboflow Universe. URL: <https://universe.roboflow.com/master-dgree/mar20-aaeap> (дата звернення: 03.04.2026).
2. On the Robustness of Object Detection Models on Aerial Images / H. He et al. IEEE Transactions on Geoscience and Remote Sensing. 2024. P. 1. URL: <https://doi.org/10.1109/tgrs.2024.3514741> (дата звернення: 03.04.2026).
3. Learning RoI Transformer for Oriented Object Detection in Aerial Images / J. Ding et al. IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition. 2019. P. 1. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1812.00155> (дата звернення: 02.04.2026).

Федоришин Т. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
географічний факультет, аспірантка, 103: Науки про Землю
Науковий керівник: д. геогр. н., професор Лозинський Р. М.

**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ КАРПАТСЬКИХ
ПОСЕЛЕНЬ: ВИКЛИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПРОСТОРОВОГО
ПЛАНУВАННЯ**

Fedoryshyn T. M.

Ivan Franko National university of Lviv, Lviv,
Faculty of Geography, PhD student, 103: Earth Sciences
Academic supervisor: dr. of Geographical Sciences,
professor Lozynsky R. M.

**GREENING OF PUBLIC SPACES IN CARPATHIAN SETTLEMENTS:
CHALLENGES AND SPATIAL PLANNING TOOLS**

Вступ. Карпатський макрорегіон є однією з найважливіших екологічних систем Європи, що має критичне значення для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. У цьому контексті розташована низка гірських поселень, чий просторовий розвиток формувався під впливом взаємодії людської діяльності та суворого природного середовища [2].

Сьогодні моделі планування еволюціонують від стратегії екстенсивного просторового розширення до «інвентаризаційного планування», орієнтованого на оптимізацію ресурсів та просторову компактність. Це вимагає інтегрованого підходу – екологізації громадських просторів, що передбачає впровадження екологічних принципів, збереження просторової різноманітності та узгодження соціально-економічних інтересів [3]. Метою дослідження є аналіз викликів просторового розвитку Карпат та систематизація інструментів просторового планування для екологізації їхніх громадських просторів.

Виклад основного матеріалу. Гірські поселення є унікальними соціо-просторовими утвореннями, морфологія яких (архітектура, система розселення, площа) визначається різноманітними

чинниками. Для них характерна низька щільність населення, тісні соціальні мережі та статус важливих вузлів підтримки біорізноманіття (через формування стійких «архетипи ландшафту», як-от традиційна архітектура Гуцульщини). Однак сьогодні вони стикаються з безпрецедентними викликами: після штучного стримування за соціалістичної епохи, з 1990-х рр. розпочався інтенсивний процес субурбанізації (підтверджено дослідженнями на рівні NUTS 3, зокрема у Краківському субрегіоні та Братиславському краї) [9, 11].

Найбільш руйнівним наслідком неконтрольованого розширення стала фрагментація екосистем. Для оцінки загрози її впливу використовується коефіцієнт фрагментації на базі «оцінки ефекту краю» (відношення периметра ділянки до площі забудови), високий показник якого свідчить про вразливість окремих територій до змін мікроклімату та ландшафтів. Крім забудови, екологія гір потерпає від експоненційного зростання автомобілізації, забруднення ґрунтів залишками отрутохімікатів радянської епохи, а також (здебільшого в українських Карпатах) – від нераціонального лісокористування, що призводить до катастрофічних паводків та зсувів. Додатковим викликом є загроза безповоротної втрати унікальної соціокультурної спадщини через просторову ізоляцію та відсутність економічних перспектив [7].

Основною правовою базою для розв’язання цих проблем та планування сталого розвитку регіону є Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція). Вона розглядає просторове планування як головний інструмент держави для раціональної організації людської діяльності. Згідно зі ст. 5, уряди зобов’язані координувати транскордонне планування у сферах транспорту, енергетики та екології, захищати гірські екосистеми та діяти в інтересах місцевого населення. Для практичного втілення вимог Конвенції розроблено транснаціональний документ VASICA (Бачення та стратегії для Карпатського простору). Його головна мета полягає у розкритті величезного потенціалу регіону, зокрема у сферах туризму, лісового та водного господарств, а також у подоланні шкоди, завданої неефективним стандартизованим плануванням минулого [10].

Документ VASICA визначає чотири стратегічні цілі розвитку. Перша стосується внутрішньої згуртованості – подолання географічних

та історичних бар'єрів шляхом розбудови інфраструктури, особливо в напрямку північ-південь. Друга ціль передбачає згуртованість з Європою, щоб перетворити Карпати зі статусу європейської периферії на повноцінний регіон сталого розвитку в центрі Європи. Третім пріоритетом є економічне зростання, яке має бути екологічно збалансованим і включати диверсифікацію «мономіст», відновлення занедбаних промислових зон та підтримку малого бізнесу. Четверта ціль зосереджена на управлінні довкіллям та спадщиною, що вимагає захисту пралісів, боротьби з вирубками, створення мережі природоохоронних територій та розбудови сталих туристичних маршрутів [10].

На локальному рівні така діяльність повинна базуватися на сучасних аналітичних та тактичних інструментах. В межах дослідження вважаємо доцільним використовувати ті, які вже мали успішне практичне застосування в європейському просторовому плануванні, а саме:

1. *Аналіз прогалин (GAP-аналіз).* Він дозволяє виявити розриви між існуючою природоохоронною мережею та потребами біорізноманіття. Подібне дослідження лісового покриву в Українських Карпатах показало критичні диспропорції: якщо гірські ліси та альпійський покрив збережені на 55% і 94% відповідно, то букові та дубові ліси мають захист менше 5%. Це вимагає термінового планування нових охоронних зон для відновлення просторової зв'язності [4].

2. *Розробка екологічного зонування та Зелених шляхів.* Передовою практикою є інтеграція «екологічного зонування дикої природи» у місцеві плани зонування (наприклад, регіон Малацки у Словаччині), що вимагає обов'язкового урахування екологічної зв'язності при інфраструктурних проєктах. Додатково, просторове планування свідомо об'єднує екологічну та рекреаційну функції через створення «зелених шляхів» на базі історичних чи туристичних атракцій [8, 9].

3. *Управління сукцесією.* Основою цього інструменту екологізації просторового планування є рекультивация пошкоджених ландшафтів, яка здійснюється через керовану (для контактних зон) або спонтанну зміну біоценозу на конкретних ділянках ландшафту (наприклад, проєкт фіторе mediaції SPIRE в Бая-Маре). Такий спосіб

добре комбінується використанням в архітектурі контактних зон традиційних еко-матеріалів, що не тільки виконує функцію екологізації, а збільшує туристичну атрактивність території [5].

4. *Регулювання локальних екстенсивних процесів.* Для багатьох регіонів Карпат характерною проблемою є розвиток екстенсивного туризму, що становить загрозу для місцевих ландшафтів та біорізноманіття. Саме тому необхідним залишається чітка регламентація розвитку інфраструктури. Європейська спільнота в таких випадках керується Протоколом про сталий туризм та координується Карпатською платформою сталого туризму (CSTP), що дозволяє зменшити перевантаження окремих поселень через спільні транскордонні туристичні продукти [6]. Чітка архітектурна політика створює можливості для запобігання ще одній локальній проблеми – екстенсивної забудови та, відповідно, додаткового втручання в місцевий ландшафт. В цьому контексті важливим інструментом архітектурної політики є адаптивне повторне використання історичних промислових споруд замість їх знесення (що було успішно реалізовано в проєкті відновлення вузькоколійки у Вигодській ТГ) [1].

Висновки. Екологізація громадських просторів Карпатських поселень є критичною необхідністю для збереження унікального біокультурного розмаїття макрорегіону. Подолання наслідків неконтрольованої субурбанізації, фрагментації екосистем та нераціонального природокористування вимагає безальтернативного переходу від екстенсивного розширення до сталого просторового планування. В цьому контексті успішна просторова трансформація гірських територій можлива лише комплексно, за умови імплементації міжнародних стратегій та дієвих тактичних інструментів на локальному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпатський трамвай: офіційний сайт. URL: <https://kar-tram.com.ua> (дата звернення 15.05.2026).
2. Ніколайчук В. І., Вакерич М. М., Білкей М. В., Чечуй О. П., Волощук І. Можливі екологічно обґрунтовані шляхи збереження та розвитку Українських Карпат. *Biosystems Diversity*. 2016. Т. 24, № 1. С. 157-163. DOI: <https://doi.org/10.15421/011619>.

3. 8th Conference on Horticulture and Landscape Architecture in Transylvania : Book of Abstracts (Târgu Mureș, Romania, May 22–23, 2025). *Acta Biologica Marisiensis*. 2025. Vol. 8, Suppl. 1. 27 p. DOI: <https://doi.org/10.62838/abmj-2025-0006>.
4. Angelstam P., Yamelynets T., Elbakidze M., Prots B., Manton M. Gap analysis as a basis for strategic spatial planning of green infrastructure: a case study in the Ukrainian Carpathians. *Écoscience*. 2017. T. 24, № 1–2. С. 41–58. DOI: <https://doi.org/10.1080/11956860.2017.1359771>.
5. Baera C., Draghici A., Gruin A., Sandu I., Zaharia R., Dragomir C.-S., Vasile A.-C., Luminosu C., Negru A.-C., Stanciu V., Varga L. The preservation of Romanian vernacular urban heritage through social entrepreneurship. A debate based on university-research center-community collaboration. *International Journal of Conservation Science*. 2025. Vol. 16, № 4. P. 155–180. DOI: <https://doi.org/10.36868/IJCS.2026.01.10>.
6. Basiński M., Kowalczyk P., Wróbel P. Action Plan for Sustainable Tourism Development in the Carpathians : Deliverable D.1.4.2. Central Mountains. 2024. 68 p. URL: <https://www.interreg-central.eu/wp-content/uploads/2024/04/Action-Plan-for-sustainable-tourism-development.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).
7. Blazy R., Hrehorowicz-Gaber H., Hrehorowicz-Nowak A. Green infrastructure-countering ecosystem fragmentation: Case study of a municipality in the Carpathian foothills. *Forests*. 2021. Vol. 12, № 1. Art. 78. DOI: <https://doi.org/10.3390/f12010078>. URL: https://www.researchgate.net/publication/348425885_Green_Infrastructure-Countering_Ecosystem_Fragmentation_Case_Study_of_a_Municipality_in_the_Carpathian_Foothills (дата звернення: 15.04.2026).
8. Csemez A., Kapovits J. B. Opportunities for Greenways Through Development of Ecological and Green Corridor Landscape Planning in Hungary. *Fábos Conference on Landscape and Greenway Planning*. 2013. Vol. 4, No. 1. DOI: <https://doi.org/10.7275/fabos.764>.
9. Hreško J., Petrovič F., Mišovičová R. Mountain landscape archetypes of the Western Carpathians (Slovakia). *Biodiversity and Conservation*. 2015. Vol. 24, No. 13. P. 3269–3283. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10531-015-0969-6>.

10. Spatial Development. Secretariat of the Carpathian Convention. URL: <http://www.carpathianconvention.org/topics/spatial-development/> (дата звернення: 15.04.2026).
11. Yang E., Yao Q., Long B., An N., Liu Y. Progress in the research of features and characteristics of mountainous rural settlements: Distribution, issues, and trends. *Sustainability*. 2024. Vol. 16, № 11. Art. 4410. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16114410>.

Шевчук М-С. А.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
факультет прикладної математики та інформатики,
студента 1-го курсу аспірантури,
F1: Прикладна Математика
Науковий керівник: професор Недашковський М. О.

**ОБЧИСЛЕННЯ КОРТЕЖІВ РОЗВ'ЯЗКІВ КУБІЧНИХ МАТРИЧНИХ
РІВНЯНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ АНСАМБЛЮ МОДЕЛЕЙ
МАШИННОГО НАВЧАННЯ**

Shevchuk M-S. A.,

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,
Faculty of Applied Mathematics and Informatics,
1st-year PHD student,
F1: Applied Mathematics
Research supervisor: prof. Nedashkovsky M. O.

**COMPUTING SOLUTION TUPLES OF CUBIC MATRIX EQUATIONS
USING AN ENSEMBLE OF MACHINE LEARNING MODELS**

Актуальність та постановка задачі. Матричні поліноміальні рівняння (МПР) виду $X^n + A_{n-1}X^{n-1} + \dots + A_1X + A_0 = O$, де $A_i, X \in \mathbb{R}^{p \times p}$, є важливим класом задач обчислювальної математики. Вони виникають у теорії управління, аналізі стійкості динамічних систем, моделюванні марковських ланцюгів та задачах поліноміальних власних значень [1, 2]. Для квадратичного випадку ($n = 2$) існують ефективні числові методи, зокрема ітераційні алгоритми Ньютона та спеціалізовані підходи для рівнянь Ріккати [3, 4]. Натомість рівняння вищих порядків ($n \geq 3$) залишаються суттєво складнішими: згідно з теоретичними оцінками [5], матричне поліноміальне рівняння степеня n з матрицями розміру $p \times p$ може мати до $\binom{np}{p}$ ізольованих розв'язків, тобто для $p = 3, n = 3$ - до $\binom{9}{3} = 84$ розв'язків.

Перспективним інструментом для розв'язування МПР є апарат матричних гіллястих ланцюгових дробів (МГЛД), розвинутий у [6]. Цей метод подає розв'язок кубічного рівняння через ітераційний

процес, параметризований парою скалярів $(q_1, q_2) \in \mathbb{R}^2$. Різні пари параметрів можуть приводити до різних матричних розв'язків, утворюючи *кортежі розв'язків* - сукупності (q_1, q_2, X) , де X - відповідний матричний розв'язок. Проте при ручному підборі параметрів вдається виявити лише невелику кількість кортежів. У зв'язку з цим актуальною є розробка автоматизованого методу систематичного обчислення кортежів розв'язків кубічних МПР із використанням ансамблю моделей машинного навчання (ML), що спрямовує пошук до перспективних областей простору параметрів (q_1, q_2) .

Математична основа. Для кубічного рівняння у канонічній формі $X^3 + A_2X^2 + A_1X + A_0 = O$ ітераційна формула МГЛД має вигляд [6]:

$$X_{(t)} = q_0 + p_1(q_1E + X_{(t-1)})^{-1} + p_2(q_2E + X_{(t-1)})^{-1}, \quad t = 1, 2, \dots, \quad (1)$$

де E - одинична матриця, $q_0 = (q_1 + q_2)E - A_2$, а матричні коефіцієнти p_1, p_2 обчислюються аналітично через q_1, q_2 та коефіцієнти рівняння A_0, A_1, A_2 . Початкове наближення $X_{(0)} = O$, збіжність контролюється за відносним критерієм $\|X_{(t)} - X_{(t-1)}\|_F / \|X_{(t)}\|_F < 10^{-10}$ з лімітом $t_{\max} = 5000$ ітерацій. Якість отриманого розв'язку X^* верифікується нев'язкою підстановки:

$$r = \|X^3 + A_2X^{*2} + A_1X^* + A_0\|_F. \quad (2)$$

Аналогічна формула застосовується і для неканонічної форми $X^3 + X^2A_2 + XA_1 + A_0 = O$. Два кортежі вважаються еквівалентними, якщо відстань між відповідними матричними розв'язками за нормою Фробеніуса не перевищує заданого порогу.

Запропонований метод. Задачу пошуку параметрів переформульовано як задачу бінарної класифікації: для точки (q_1, q_2) мітка $y = 1$, якщо ітераційний процес (1) збігається з прийнятною нев'язкою, та $y = 0$ інакше. Простір ознак розширено з 2 до 12 вимірів шляхом додавання похідних ознак $(q_1q_2, q_1 + q_2, q_1 - q_2, q_1^2, q_2^2, |q_1|, |q_2|, q_1/(q_1 - q_2), q_2/(q_1 - q_2), \sqrt{q_1^2 + q_2^2})$, мотивованих алгебраїчною структурою формул МГЛД.

Розроблено п'ятифазний алгоритм:

- 1) *Стохастичне дослідження* - 4000 пар (q_1, q_2) , рівномірно розподілених на $[-80, 80]^2$, тестуються ітераційним процесом (1) для формування навчального набору;

2) *Навчання ансамблю* - на зібраних даних навчаються три класифікатори: Gradient Boosting (200 дерев, глибина 5), Random Forest (200 дерев, глибина 8) та багатосаровий перцептрон (архітектура 128–64–32); комбінований скор обчислюється як зважена сума прогнозів;

3) *AI-керований пошук* - із пулу 45 000 кандидатів обирається 3000 із найвищим комбінованим скором ансамблю для тестування ітераційним процесом;

4) *Локальний пошук* - 700 точок у δ -околі ($\delta = 1$) знайдених розв'язків для уточнення;

5) *Адаптивне уточнення* - 2 раунди перенавчання моделей на розширеному наборі даних та повторного AI-пошуку із uncertainty sampling на межах областей збіжності.

Загальний обчислювальний бюджет становить $\sim 10^4$ обчислень ітераційного процесу. Час виконання - 16 хв (канонічне рівняння) та 32 хв (неканонічне) на одному ядрі CPU. Навчання ML-моделей займає менше 2% загального часу виконання, тобто внесок ML-компоненти у загальну обчислювальну складність є незначним.

Результати. Алгоритм апробовано на двох тестових прикладах із матрицями 3×3 . **Приклад 1** - канонічне рівняння $X^3 + A_2X^2 + A_1X + A_0 = 0$, **Приклад 2** - неканонічне рівняння $X^3 + X^2A_2 + XA_1 + A_0 = 0$; обидва мають однакові A_2, A_1 та різні A_0 :

$$A_2 = \begin{pmatrix} 2,000 & -3,000 & -5,000 \\ 0,220 & 0,251 & 0,250 \\ 0,220 & -0,234 & -0,130 \end{pmatrix}, \quad A_1 = \begin{pmatrix} 1,000 & 6,000 & -5,000 \\ 0,250 & 0,220 & 0,251 \\ 0,234 & -0,130 & 0,220 \end{pmatrix},$$

$$\begin{aligned} A_0^{(1)} &= \begin{pmatrix} 136,000 & 139,000 & 134,000 \\ -274,024 & -269,027 & -282,049 \\ -350,298 & -358,790 & -336,574 \end{pmatrix}, \quad A_0^{(2)} \\ &= \begin{pmatrix} -154,658 & -80,917 & -51,881 \\ -326,976 & -179,617 & -105,752 \\ -458,362 & -281,653 & -135,326 \end{pmatrix}. \end{aligned}$$

Для кожного прикладу знайдено **6 унікальних кортежів** розв'язків. При ручному підборі параметрів для цих прикладів вдавалося знайти лише 4 кортежі; запропонований алгоритм виявив **2 додаткових кортежі** (+50%) (табл. 1).

№	Стату с	q_1	q_2	Нев'язк а r	Ітераці й	Пар (q_1, q_2)
1	базовий	-6,38	34,94	$1,2 \cdot 10^{-6}$	1015	348
2	базовий	0,18	24,50	$3,2 \cdot 10^{-8}$	472	966
3	базовий	-14,4 1	2,91	$3,3 \cdot 10^{-8}$	87	3204
4	базовий	9,12	5,80	$6,2 \cdot 10^{-7}$	1034	1220
5	новий	-23,0 4	-15,67	$3,9 \cdot 10^{-7}$	3786	102
6	новий	-23,2 6	-15,98	$5,6 \cdot 10^{-7}$	2054	3

Таблиця 1. Унікальні кортежі - Приклад 1 (канонічне рівняння).
Для Прикладу 2 (неканонічне рівняння) отримано аналогічну картину: 4 базових + 2 нових кортежі (табл. 2).

№	Стату с	q_1	q_2	Нев'язка r	Ітераці й	Пар (q_1, q_2)
1	базовий	3,24	-2,39	$1,3 \cdot 10^{-8}$	38	1694
2	базовий	-1,38	-4,36	$4,1 \cdot 10^{-7}$	72	1210
3	базовий	0,56	18,68	$2,1 \cdot 10^{-7}$	1245	503
4	базовий	-19,6 9	1,22	$3,8 \cdot 10^{-8}$	343	2579
5	новий	-23,7 7	-15,65	$1,1 \cdot 10^{-7}$	2774	319
6	новий	-58,0 3	2,59	$4,1 \cdot 10^{-7}$	695	3

Таблиця 2. Унікальні кортежі - Приклад 2 (неканонічне рівняння).

В обох прикладах нові кортежі характеризуються вузькими областями збіжності в просторі параметрів (3–319 пар (q_1, q_2) проти 348–

3204 для базових кортежів). Для Прикладу 1 нові кортежі також демонструють повільнішу збіжність ітераційного процесу (2054–3786 ітерацій проти 87–1034 для базових). Саме ці характеристики пояснюють, чому дані розв’язки не були виявлені при ручному підборі параметрів. Усі нові розв’язки верифіковано незалежною підстановкою у рівняння (2) з нев’язками $r < 10^{-6}$.

Ключовою перевагою ML-підходу є ефективне використання обчислювального бюджету. Частка параметрів, що ведуть до збіжного розв’язку (validation rate, VR), для AI-керованого пошуку становить 96–99%, порівняно з 12–16% для випадкового пошуку, тобто покращення у 6–8 разів (табл. 3).

Метрика	Приклад 1	Приклад 2
VR, випадковий пошук	11,6%	16,1%
VR, AI-керований пошук	99,5%	96,3%
Покращення	×8,6	×6,0
Знайдено кортежів (базових + нових)	4 + 2 = 6	4 + 2 = 6

Таблиця 3. Порівняння ефективності AI-керованого та випадкового пошуку.

Стійкість результатів підтверджено на 6 незалежних запусках із різними початковими значеннями генератора випадкових чисел. Перевага AI-пошуку є статистично значущою: тест Вілкоксона дає $p = 0,016 < 0,05$, а 95%-й довірчий інтервал переваги AI над випадковим пошуком становить 80–87 процентних пунктів. Коефіцієнт варіації validation rate не перевищує 0,81%, що свідчить про високу відтворюваність методу.

Додатково підтверджено масштабованість: на прикладах із матрицями 2×2 , 3×3 (нові коефіцієнти) та 4×4 AI-пошук зберігає VR $\geq 98,8\%$, знаходячи 3–4 унікальних кортежі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gohberg I., Lancaster P., Rodman L. Matrix Polynomials. New York : Academic Press, 1982. 409 p.

2. Tisseur F., Higham N. J. Structured pseudospectra for polynomial eigenvalue problems, with applications. *SIAM J. Matrix Anal. Appl.* 2001. Vol. 23, No 1. P. 187–208.
3. Higham N. J., Kim H.-M. Numerical analysis of a quadratic matrix equation. *IMA J. Numer. Anal.* 2000. Vol. 20, No 4. P. 499–519.
4. Bini D. A., Iannazzo B., Meini B. Numerical Solution of Algebraic Riccati Equations. Philadelphia : SIAM, 2011. xvi + 246 p.
5. Dennis J. E., Jr., Traub J. F., Weber R. P. The algebraic theory of matrix polynomials. *SIAM J. Numer. Anal.* 1976. Vol. 13, No 6. P. 831–845.
6. Недашковський М. О. Обчислення кортежів розв'язків матричних поліноміальних рівнянь. *Математичне та комп'ютерне моделювання. Серія : Фізико-математичні науки*. 2019. Вип. 19. С. 78–84.

Наукове видання

СУЧАСНІ ТРЕНДИ В НАУЦІ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Збірник матеріалів III Міжнародної студентсько-аспірантської
науково-практичної конференції

м. Львів, 24 квітня 2026 р.

Комп'ютерне верстання *Олександр Янюк*

Обкладинка *Олександр Янюк*

ВИДАВЕЦЬ І ВИГОТОВЛЮВАЧ:

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79007

СВІДОЦТВО

про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.